

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Aida Plaušinitienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE KAIP SOCIALINĖ
PROBLEMA IR EDUKACINĖS PREVENCIJOS PRIELAIIDOS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
Dr. Erika Šaparnytė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus..... Aida Plaušinitienė
(studento parašas)

TURINYS

Summary.....	
Santrauka	
Įvadas.....	5
I. VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE KAIP SOCIALINĖ PROBLEMA: TEORINIAI PAGRINDAI	10
1.1. Vaikų smurto samprata ir jo formos	10
1.2. Vaikų smurtas: istorinis aspektas	14
1.3. Smurtą aiškinančios teorijos	19
1.4. Smurtaujančio vaiko asmenybės tipai	22
1.5. Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės	24
II. VAIKŲ SMURTO EDUKACINĖS PREVENCIJOS TEORINĖS PRIELAIIDOS	30
2.1. Prevencijos samprata	30
2.2. Mokyklos vaidmuo vaikų smurto prevencijoje	31
2.3. Vaikų dalyvavimas smurto prevencijoje	34
III. VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE KAIP SOCIALINĖS PROBLEMOS EMPIRINIS TYRIMAS	38
3.1. Tyrimo metodologija	38
3.2. Tyrimo metodai	39
3.1. Tyrimo imtis, eiga, etika	40
IV. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ	43
4.1. Vaikų smurto patirties mokykloje reprezentacijos	43
4.1.1. Vaikų smurto mokykloje raiška	43
4.1.2. Vaikų smurto būdai ir formos	45
4.1.3. Vaikų patiriamo smurto mokykloje priežastys ir pasekmės	60
4.2. Tėvų patirties reprezentacijos apie vaikų smurtą mokykloje	67
4.2.1. Vaikų smurto raiška mokykloje (tėvų nuomonė)	67
4.2.2. Vaikų smurto mokykloje formos ir būdai (tėvų nuomonė)	68
4.2.3. Vaikų smurto mokykloje priežastys, pasekmės ir požymiai (tėvų nuomonė) ..	71
4.3. Saugios mokyklos koncepcija	79
4.4. Edukacinės prevencijos prielaidos	82
IŠVADOS	87
REKOMENDACIJOS	89
LITERATŪRA	91
PRIEDAI	96

SUMMARY

CHILDREN'S VIOLENCE AT SCHOOL AS SOCIAL PROBLEM AND PRESUMPTIONS OF EDUCATIONAL PREVENTION

Master's thesis

Topicality of the research. Today we can hear on TV and in the newspapers more and more about the schoolchildren, who have suffered physical, emotional violence and compulsion. A lot of children feel unsafe at school. This is a big problem that indicates the need of the immediate means of violence prevention, diminishing the violence among the children at the training institutions. Violence prevention practice is one of the most important means in the fight against violence at school. Social educators and social workers can help in this area. However, social worker alone can do nothing. He/She can only partly influence violence diminution. Team work is very important in fighting against violence as well as involvement of children themselves.

Research object – the expression of children's violence at school.

Research aim – to investigate theoretically and empirically the causes and effects of children's violence at school, and to foresee the possibilities of educational prevention.

Research tool – questionnaire for children (216 children) and parents (107 parents).

Research methods: theoretical, empirical, statistical.

Analysis of the schoolchildren's and parents' answers indicate the places at school to which most attention of the administration agents should be paid and discipline should be reinforced. Commonly the acts of violence are committed when schoolchildren are not engaged in usual activities and when there is a lack of adult supervision: during the breaks, in the corridors, toilets, canteen, classroom, in the dressing rooms which are located next to the gym.

Both groups of the respondents indicate that children use physical and psychological violence at school very often. The common expressions of physical violence are: kicking, pushing, punching, pulling hair, scratching. Analysis of the expression of psychological violence at school revealed that children sneer, humiliate, call names each other. The main causes of children's violence at school were indicated as well. The causes were: violence experienced in childhood, violent behavior of parents, desire to be a leader, demanding attention and respect. Such factors as humiliation, offence or compulsion, being a witness of the act of violence influence the expression of violence as well.

The empirical research proved the hypothesis. Children's violence at school is a social problem. This problem is acknowledged by children and by parents. Prevention of violence at school is practiced on the part of individual initiatives of community members. This indicates the absence of integral system of violence prevention practice at school.

SANTRAUKA

VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE KAIP SOCIALINĖ PROBLEMA IR EDUKACINĖS PREVENCIJOS PRIELAIDOS

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Šiandien vis dažniau spaudoje ar per televiziją išgirstame apie fizinį, emocinį smurtą ar prievartą patyrusius mokinius. Daugelis moksleivių, eidami į mokyklą, jaučiasi nesaugūs. Tai didžiulė problema, rodanti, kad būtinos neatidėliotinos smurto prevencijos priemonės, mažinant smurto raišką tarp vaikų ugdymo institucijoje. Smurto prevencijos vykdymas yra vienas iš būdų kovojant su smurtu mokyklose. Tam pagelbėti gali mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai arba socialiniai darbuotojai. Tačiau socialinis darbuotojas vienas tikrai nieko nepadarys, jis tik gali iš dalies įtakoti smurto paplitimą. Kovojant su smurto problema turėtų būti komandinis darbas, be to labai svarbu, kad būtų įtraukti patys vaikai

Tyrimo objektas – vaikų smurto raiška mokykloje.

Tyrimo tikslas – teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų smurto mokykloje priežastis, pasekmes, numatyti edukacinės prevencijos galimybes.

Tyrimo instrumentas – anketinė apklausa vaikams (dalyvavo 216 vaikų) ir tėvams (dalyvavo 107 tėvai).

Tyrimo metodai: teoriniai, empiriniai, statistiniai.

Išanalizuoti vaikų ir tėvų anketinės apklausos rezultatai rodo, kokioms mokyklos vietoms turėtų būti skiriamas didžiausias administracijos atstovų dėmesys ir sustiprintas vaikų drausmingumas. Dažniausiai smurtaujama, kai vaikai neužimti įprastine veikla ir trūksta suaugusiųjų priežiūros, tai yra, pertraukų metu, koridoriuose, tualetuose, valgykloje, klasėje, šalia sporto salių įrengtuose persirengimo kambariuose. Abiejų respondentų grupių nuomone, vaikai mokykloje plačiai naudoja fizinį ir psichologinį smurtą. Dažniausiai fizinio smurto apraiškos yra: spardymasis, stumdymasis, mušimasis rankomis, plaukų rovimas, draskymasis nagais. Išanalizavus vaikų psichologinio smurto raišką mokykloje, išaiškėjo, jog jie tarpusavyje dažnai tyčiojasi, žemina vienas kitą, prasivardžiuoja. Išryškėjo šios pagrindinės vaikų smurto mokykloje priežastys: vaikystėje patirtas smurtas, smurtinis tėvų elgesys, noras lyderiauti, dėmesio ir pagarbos reikalavimas. Smurto raiškai taip pat didelę reikšmę turi pažeminimas, skriauda ar prievarta, buvimas smurto liudininku.

Atlikus empirinį tyrimą, iškelta hipotezė pasitvirtino. Vaikų smurtas mokykloje yra socialinė problema. Ją pripažįsta ir vaikai, ir tėvai. Smurto prevencija mokykloje vykdoma atskiromis bendruomenės narių iniciatyvomis. Tai rodo, kad nėra vieningos sistemos smurto prevencijai mokykloje vykdyti.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Vaikų, patiriančių fizinę ir emocinę prievartą mokykloje tyrimo aktualumą lemia dabartinė situacija šalyje ir pasaulyje. Pastaraisiais dešimtmečiais užsienio šalyse ir Lietuvoje dinamiški sociokultūrinio gyvenimo pokyčiai paskatino žmonių agresyvaus, žiauraus elgesio protrūkį. Baugina pranešimai spaudoje, žiniasklaidoje, vis žiauresnės smurto apraiškos žmonių sąmonėje įsitvirtina, kaip kasdienis reiškinys. Edukologijoje ir psichologijoje atliekama daug smurtinio elgesio tyrimų, siekiant išsiaiškinti tokio elgesio priežastis, dinamikos ypatumus, analizuojama smurtinio elgesio samprata, formuojasi naujos teorijos, atliekami moksliniai tyrimai padedantys plačiau suvokti smurto fenomeną.

Ypač pagausėję pastaruju metu smurtinių atvejų prieš vaikus pagarsinimai kelia klausimą apie smurto prieš vaikus priežastis, pasekmes, įtaką visuomenės sąmonei, apie vaiko apskritai padėtį ir statusą šiandienos visuomenėje. Valstybės požiūris į vaiką per pastarąjį dešimtmetį labai pasikeitė. Vaikas tapo teisės subjektu, tai yra, įgijo teisių (Blažys, 1999), tačiau įstatymų priėmimas negarantuoja, kad vaikas realiai bus apsaugotas nuo prievartos. Prievartos taikymo nesustabdys jokie įstatymai, kol nepasikeis požiūris į patį vaiką. Pagarbos gyvybei principo pagrindu (Kairienė, 2002) teisinės reformos turėtų lydėti visuomenės mentaliteto kaita. Lygiagrečiai su priimtais ir vykdomais teisiniais aktais reikalingas sistemingas visuomenės švietimas, kryptingas auklėjamas darbas ugdymo institucijose, pedagoginis tėvų ir vaikų mokymas, kaip elgtis tikėtino smurto situacijose, situacijų atpažinimo ir savikontrolės pagrindų įsisavinimas.

Smurto prieš vaikus problema Lietuvoje išsamiau pradėta tyrinėti palyginti neseniai – tik paskutiniame XX a. dešimtmetyje. Tam įtakos turėjo pasaulyje vykstanti kai kurių socialinių grupių (feminisčių, seksualinių mažumų) aktyvi kova už lygias teises ir galimybes. Ypač suaktyvėjo kova prieš smurtą šeimose – prieš vaikus, moteris, vyrus, prakalbta apie ekonominę ir ypač atvirai apie seksualinį smurtą. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje gana išsamiai analizuotos smurtinio ir agresyvaus elgesio teorijos (Dereškevičius, 1976; Suslavičius, 1995; Pūras, 1996; Valickas, 1997 ir kt.), formos (Blažys, 1999; Suslavičius, 1995; Žukauskienė, 1999 ir kt.), žiniasklaidos, šeimos, bendraamžių ir mokyklos įtaka vaikų ir paauglių agresijai (Žukauskienė, 1997; Valickas, 1997). Smurto prieš vaikus fenomenas Lietuvoje dažniau tirtas psichologiniu ir mažiau pedagoginiu bei sociologiniu aspektais. Praeito amžiaus viduryje išsamias pedagogines studijas prievartos prieš vaikus tema yra pateikęs J. Laužikas (1958), šiandien šeimos auklėjimo tradicijas šeimoje analizuoja E. Adomavičienė (1996), V. Blažys (1999), B. Kairienė (2002), A. Kuriene (2000), R. V. Pivorienė (2000), J. V. Uzdila (2001) ir kt.

Daugelis tarptautinių ir Lietuvoje atliktų tyrimų, susijusių su prievartos prieš vaikus taikymu, įrodo didžiulę šio elgesio žalą vaiko sąmonei, jo socializacijai, savęs ir aplinkos vertinimui. Vaikystėje patirtas ar paties vaiko panaudotas smurtas ilgainiui tampa jo elgesio įpročiu, jo garbės ir žmogiškųjų santykių reguliatoriumi (Šikaitė, 1998).

Smurto prieš vaikus tyrinėjimuose labai svarbu išsiaiškinti priešsmurtinės situacijos modelį – aukos ir agresoriaus santykį, situacijos raidos ypatumus, išeitines situacijas, svarbu žinoti kiek vaikai žino apie savo vaidmenį, galimus problemos sprendimo kelius gresiančios prievartos atveju, vaikų lūkesčius iš galimo agresoriaus.

Sprendžiant smurto problemą, Lietuvai reikalingos kompleksinės, koordinuotos įvairių žinybų pastangos siekiant išvengti smurto mokyklose, vykdyti smurto prevenciją ir teikti pagalbą nukentėjusiems vaikams. Šiam tikslui parengtas Kompleksinės smurto prevencijos ir kontrolės programos projektas (2002), įgyvendinant LR Vyriausybės 2000 – 2004 metų programą, LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2002 m. spalio 16 d. įsakymą Nr. 125 „Dėl neatidėliotinų veiksmų kovai su smurtu prieš vaikus priemonių plano patvirtinimo“ (Valstybės žinios. 2002. Nr. 72-2245; 2001. Nr. 82-879). Tačiau, norint problemą spręsti veiksmingai, nepakanka vien tik Lietuvos Švietimo ministerijos parengto projekto. Valstybė ir visuomenė privalo ne tik įsipareigoti, bet ir vykdyti, aktyviai įgyvendinti konkrečias programas, įtraukiant kuo platesnį visuomenės ratą: tėvus, politikus, įvairias žinybas, ugdant vaikų, mokytojų, tėvų ir visos mokyklos bendruomenės supratimą apie vaikų psichosocialinę raidą, smurto destruktivitybę įtaką jų savivertės formavimuisi. Taip pat labai svarbu, kad mokyklose būtų sudarytos smurto prevencijos ir kontrolės programos ir į jų vykdymą būtų įtraukiama visa mokyklos komanda: pedagogai, mokyklos administracija, psichologas, socialinis darbuotojas, tėvai bei patys vaikai.

Šiandien jau suprantama, jog mokykla yra ne tik teikianti žinias, bet pirmiausia – ugdymo institucija, kurioje kiekvienas vaikas, nepaisant jo socialinio statuso, materialinės padėties ar kitų veiksnių, išskiriančių jį iš bendraamžių, yra vertingas, nusipelnantis pagarbos, turintis teisę mokytis, teisę į orumą ir neliečiamybę, teisę jaustis saugus. Nepaisant to, moksleiviai mokyklose nėra saugūs, jie patiria įvairaus pobūdžio smurtą.

Sprendžiant šią opią problemą, Lietuvoje nuveikta nemaža. Valstybiniu lygiu – ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501 (1995-07-21), priimtas Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-808 (1996-04-12), Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28) ir įvairios programos skirtos vaiko smurto problemai spręsti, įsteigti socialinių pedagogų etatai mokyklose.

Mažiau kalbama apie smurto priežastis ir pasekmes. Patirtas smurtas kelia elgesio, psichologines problemas, nesaugumo jausmą, todėl dauguma vaikų nepasitiki tarnybomis, problemas stengiasi spręsti patys, nesulaukę tinkamos pagalbos nei iš pedagogų, nei iš tėvų.

Tyrimo problema. Šiandien vis dažniau spaudoje ar per televiziją išgirstame apie fizinį, seksualinį smurtą ar prievartą patyrusius mokinius. Daugelis moksleivių, eidami į mokyklą, jaučiasi nesaugūs. Tai didžiulė problema, rodanti, kad būtinos neatidėliotinos smurto prevencijos priemonės, mažinant smurto raišką tarp vaikų ugdymo institucijoje.

Turi pasikeisti požiūris į vaiką, kaip į visavertį žmogų, kuris turi teisę būti apsaugotas. Smurto prevencijos vykdymas yra vienas iš būdų kovojant su smurtu mokyklose. Tam pagelbėti gali mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai arba socialiniai darbuotojai. Tačiau socialinis darbuotojas vienas tikrai nieko nepadarys, jis tik gali iš dalies įtakoti smurto paplitimą. Kovojant su smurto problema turėtų būti komandinis darbas, be to labai svarbu, kad būtų įtraukti patys vaikai (Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius, 2004).

Tyrimo objektas – vaikų smurto raiška mokykloje.

Hipotezė – tikėtina, kad vaikų smurtas mokykloje yra socialinė problema, kurią egzistuojant mokykloje pripažįsta ir vaikai, ir tėvai, tačiau jai skiriamas nepakankamas dėmesys. Be to, smurto prevencijai mokykloje vykdyti nėra vieningos sistemos ir tai daroma atskiromis mokyklos bendruomenės narių ar atsakingų institucijų iniciatyvomis.

Tyrimo tikslas – teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų smurto mokykloje priežastis, pasekmes, numatyti edukacinės prevencijos galimybes.

Uždaviniai:

1. Teoriškai pagrįsti vaikų smurtą mokykloje, kaip socialinę problemą, atskleidžiant smurto sampratą, formas, priežastis ir pasekmes, pristatant smurto istorinį aspektą bei smurtą aiškinančias teorijas.
2. Teoriškai pagrįsti vaikų smurto mokykloje teorines edukacinės prevencijos galimybes, identifikuojant mokyklos, kaip institucijos, ir vaikų vaidmenį smurto prevencijoje.
3. Atlikti empirinį tyrimą (taikant kiekybinio tyrimo metodą – anketą), siekiant nustatyti vaikų ir tėvų nuomonę apie tai, kur vaikai mokykloje smurtauja vieni prieš kitus, kokias naudoja smurto rūšis ir formas, išsiaiškinti vaikų smurto mokykloje priežastis ir pasekmes.

4. Apibendrinti teorinius bei empirinio tyrimo rezultatus, atskleidžiant vaikų smurto mokykloje, kaip socialinio reiškinių, ypatumus ir numatyti edukacinės prevencijos prielaidas.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Tyrimas grindžiamas šiomis teorijomis:

- *Socialinio konstruktyvizmo teorija* – kiekvienas žmogus konstruoja savo individualų supratimą apie pasaulį, patirdamas, vertindamas ir interpretuodamas, siedamas tas interpretacijas su ankstesnėmis turėtomis interpretacijomis ir patirtimi.
- *Kognityvine teorija* (Kohlberg, 1984), pabrėžiančia kiekvieno individo aktyvaus mąstymo reikšmę tolesniems jo veiksams: mąstydamas individas priima savąjį pasaulį, save patį bei atitinkamai kuria naujus elgesio būdus. Be to, gyvenimo įvykiai ir turima individo patirtis yra interpretuojami pagal savitą sistemą. Todėl objektyvi aplinka elgesiui yra ne taip svarbi, kaip tos aplinkos suvokimas bei jos įvertinimas.
- *Simbolinio interakcionizmo* išvadamis apie tai, kaip žmonės gyvena socialinėje grupėje bei kuria atitinkamus socialinius modelius ir kaip įvairiose situacijose keičiasi jų elgesys (Giddens, 2005).
- *Socialinio išmokymo teorija*, teigiančia, kad naujų žinių ir įgūdžių modelių asmuo gali išmokti stebėdamas ir girdėdamas kitų kalbinės veiklos pavyzdžius (Bandura, 1997).

Tyrimo metodai:

Teoriniai: *Mokslinės literatūros analizė*, siekiant patikslinti sąvokų sampratas, apibūdinti vaikų smurtą, taikomą mokykloje, kaip socialinę problemą, jo įtaką vaiko psichosocialiniam vystymuisi.

Empiriniai: *Anketinė apklausa*, skirta išsiaiškinti vaikų smurto mokykloje pasireiškimo priežastis ir pasekmes, ištirti tėvų ir vaikų reprezentacijas dėl smurto mokykloje

Statistiniai: *Duomenų analizė*, siekiant apibendrinti, susisteminti empirinio tyrimo metų gautus rezultatus, atskleidžiant tyrimo kintamųjų ryšius. Empirinių tyrimų analizei naudojamas statistinis socialinių mokslų paketas (SPSS), taikant aprašomuosius ir daugiamatius (faktorinė analizė) statistinius metodus, kurie padėjo sisteminti informaciją ir nustatyti veiksnius bei sąlygas, lemiančias vaikų smurto rašką mokykloje

Tyrimo imtis ir organizavimas

Anketinėje apklausoje dalyvavo 216 vaikų (45,4 proc. mergaičių ir 54,6 proc. berniukų). Tyrime dalyvavusiųjų respondentų amžius svyruoja nuo 12 iki 17 metų ir 107 tėvai (71 proc. moterų ir 29 proc. vyrų), kurių amžius nuo 28 iki 54 metų.

Tyrimo atlikimui pasirinktos 2 Šiaulių, 1 Joniškio, 1 Kaišiadorių miesto mokyklos.

Darbo etapai

Pirmas etapas 2006 m. spalio – 2007 m. kovo mėn. Mokslinės, pedagoginės, psichologinės literatūros studijavimas. Literatūros studijos ir analizė leido tiksliau suformuluoti tyrimo problemą, tikslus bei uždavinius

Antras etapas 2007 m. balandžio – gruodžio mėn. Tyrimo instrumentarijaus parengimas, anketos respondentų tyrimui sudarymas.

Trečias etapas . 2008 m. sausio – vasario mėn. Respondentų anketinė apklausa.

Ketvirtas etapas. 2008 m. vasario – balandžio mėn. Statistinė tyrimo duomenų analizė ir jų interpretacija.

Penktas etapas . 2008 m. gegužės mėn. Išvadų ir rekomendacijų raštu parengimas.

Darbo reikšmingumas

Gauti tyrimo rezultatai padėjo atskleisti vaikų smurto mokykloje kaip šiuolaikinio socialinio reiškinių būdus, priežastis, pasekmes. Suformuluotos išvados ir rekomendacijos suteikia galimybę pedagogams atsakingiau pažvelgti ir atkreipti dėmesį į tyrimo objektą - vaikų smurto rašką mokykloje. Nustatytos vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės, numatytos edukacinės prevencijos prielaidos, kurios padės efektyviau spręsti smurto problemą, vykdyti ir kurti prevencines programas, pritaikytas realizuoti įvairiose švietimo sistemos grandyse.

Darbo struktūra

Darbas susideda iš įvado, keturių skyrių, išvadų ir rekomendacijų, literatūros sąrašo bei 2 priedų. Darbe pateiktos 39 lentelės ir 11 paveikslų. Darbo apimtis 95 puslapiai (be priedų).

I. VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE KAIP SOCIALINĖ PROBLEMA: TEORINIAI PAGRINDAI

Smurto sąvoka yra labai plati, apima labai skirtingus pagal objektą, formą, motyvaciją poelgius, todėl yra labai skirtingų smurto sąvokos aiškinimų. Vokiečių kriminologas G. Kaiseris teigia, jog dabar ši sąvoka vis dar plėtojama, nes visuomenė tampa vis jautresnė įvairiausioms smurto apraiškoms (Justickis, 2001). Smurto sąvoka vartojama įvairiomis prasmėmis, o tokia veiksmų gausa, kuriuos apima ši sąvoka apsunkina jos apibrėžtumą ir tyrimų kryptingumą.

Toliau analizuosime vaikų smurto sampratą ir jo formas

1.1. Vaikų smurto samprata ir jo formos

Mokslinėje literatūroje pateikta įvairių smurto apibrėžimų. Pasak A. Markevičienės ir V. Blažio (2000), **smurtas** – tai fizinės ar emocinės kančios, sužalojimas, panaudojant jėgą, turint tikslą ką nors fiziškai ar psichologiškai paveikti, prievartinis asmens laisvės suvaržymas, stipriai įtakojant normalią egzistenciją. Socialinio pedagogo žinyne (2002) sąvoka **smurtas prieš vaiką** įvardinama kaip vaiko patiriama fizinė emocinė, seksualinė ar ekonominė žala, atsirandanti dėl kito asmens netinkamo elgesio, jėgos vartojimo prieš vaiką (12-18 m. asmenį).

A. Kurienė ir R. V. Pivorienė (2000) apibrėžia smurtą kaip **vaiką žalojantį elgesį**. Fizinė, emocinė, seksualinė prievarta ir nesirūpinimas – keturios vaiką žalojančio elgesio rūšys – gali sukelti žymius fizinės ir psichinės sveikatos sutrikimus, žlugdyti normalų asmenybės vystymąsi.

M. V. Makurova (2002), apibrėžia smurtą, kaip žiaurų elgesį. Išskiria keturias žiauraus elgesio formas: fizinis smurtas, seksualinis smurtas, emocinis (psichologinis) smurtas, pagrindinių vaiko poreikių netenkinimas.

N. O. Zinovjeva ir H. F. Michailova (2003) nagrinėjant **smurtą mokykloje**, smurtą nusako kaip smurto rūšį, kai yra panaudojama jėga sprendžiant santykius tarp mokinių ir mokytojų, ar mokinių tarpusavyje.

Tuo tarpu I. Leliūgienė (2002) vartoja sąvoką prievarta. **Prievarta** – tai privertimas kurį vykdo subjektas ar grupė siekdami tam tikrų tikslų. Prievarta naudojama esant destruktivioms konfliktų tarp žmonių vystymosi formoms, ji pasireiškia priešiškais, agresyviais subjektų santykiais iš anksto planuota ar neplanuota skriauda, kitam asmeniui padarytais nuostoliais.

Mokslinėje literatūroje dažnai sutapatinamos **smurto** ir **prievartos** sąvokos. Būtina įsisavinti, jog agresija pati savaime nėra neigiamas reiškinys (Gage, Berliner, 1994). Ji tampa smurtinio elgesio dalimi tik smurtinio elgesio scenarijuose. Prievartos pasireiškimo būdai – tai įvairių rūšių, formų, laipsnių, nesavarankiška, sudėtinė smurtinių veiksmų dalis, prievartinis

aktas verčiantis save ar kitą žmogų atlikti nepriimtina veiksmą. **Smurtas** – visuomet neigiamas reiškinys su tikslu pakenkti sau ar kitam asmeniui.

Šalia smurto ir prievartos ne mažiau svarbios yra **žiaurumo** ir **agresijos** sąvokos, bei jų kaip smurto komponentų sąsajos bei tarpusavio priklausomybės ryšiai. Psichologijos žodyne (1993) **agresija** apibūdinama, kaip priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas kito žmogaus, žmonių grupės atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas – pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar fiziškai (Blažys, 2001). Panašiai agresiją įvardija E. Fromas (2000) – tai kitiems kenkiantis elgesys. **Agresyvus elgesys** – tai bet koks elgesys kai demonstruojama didesnė jėga siekiant įbauginti, arba iš tiesų ta jėga panaudojama prieš kitą žmogų ar bet kokį gyvą sutvėrimą (Большой школьный психологический словарь, 2000). Tas pats žodynas žiaurumą apibūdina, kaip agresyvų elgesį labai pakenkusį aukai. Taip pat žiaurumas suprantamas kaip charakterio bruožas. E. S. Menšikova (1993) pažymi, kad agresija būdinga ir gyvūnams, ir žmonėms, tuo tarpu žiaurumas būdingas tik žmonėms. **Žiaurumą** autorė dar apibūdina, kaip prievartinį kitos gyvybės žeminimą, įkalinimą, veiksmus prieštaraujančius aukos norams. Žiaurumas yra agresijos, o agresija galima smurto ir prievartos išraiška. Taip pat autorė analizuoja žiauraus, smurtinio elgesio prieš vaikus fenomeną, teigia, kad „žiaurus elgesys prieš vaikus dažnai suvokiamas kiekvieno intuityviai, nes nėra išsamių mokslinių studijų ar tiksliai nustatytų terminų“ (Menšikova, 1993, p.111).

Informatyvi P. Dereškevičiaus (2000) pateikta Bass ir Darkei agresijos formų klasifikacija, iš kurios matyti, jog įvairios agresijos formos yra smurtinio elgesio (fizinio ir emocinio) indikatoriai, priežastys ir pasekmės:

- 1) fizinė agresija (tiesioginis užpuolimas);
- 2) netiesioginė agresija (šmeižimas, išjuokimas);
- 3) irzlumas, polinkis demonstruoti neigiamus jausmus menkiausia dingstimi;
- 4) negatyvizmas, opozicinis elgesio stilius nuo pasyvaus priešinimosi iki aktyvios kovos;
- 5) nuoskauda, pavydas ir neapykanta aplinkiniams dėl realių ir tariamų priežasčių;
- 6) plataus diapazono įtarumas (nuo nepasitikėjimo bei atsargumo iki įsitikinimo, kad visi kiti kenkia arba nusistatę kenkti);
- 7) verbalinė agresija (negatyvių jausmų reiškimas kaip forma (pakeltu balsu, atsikirtinėjamu, riksmu), taip ir turiniu (grasinimu, keikimu, ginčijimusi).

Smurtas prieš vaiką būna įvairių formų: **fizinis, psichologinis, seksualinis, nepriežiūra**. Trumpai apžvelgsime kiekvieną iš jų.

Fizinis smurtas – tai fizinės (ir visada emocinės) kančios, sužalojimas, panaudojant jėgą, turint tikslą ką nors fiziškai ar psichologiškai paveikti, prievartinis asmens laisvės varžymas, stipriai įtakojant normalią egzistenciją (Blažys, 2001).

G. Valickas (1997) išskiria tokius fizinio smurto pasireiškimo būdus:

- mušimas ranka,
- mušimas įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.),
- spardymas,
- purtymas,
- plaukų rovimas,
- draskymas nagais,
- stumdymas,
- daiktų mėtymas, kurie gali sužeisti,
- deginimas,
- kandžiojimas,
- prievartiniai veiksmai, kurie palieka kraujosruvas, žaizdas, sumušimus (pvz., klupdymas ant aštrių daiktų ir kt.),
- nužudymas.

Autoriaus minimos fizinės prievartos formos apima visus jų laipsnius – nuo pliaukštelėjimo ranka iki kraštutinių atvejų, pvz., nužudymo.

Emocinis smurtas – dažnas arba nuolatinis vaiko žeminimas, jo ignoravimas, kuris gali sutrikdyti vaiko elgesį ir jo psichikos raidą. Visų rūšių vaiko skriaudimas kartu yra ir jo emocinis traumavimas (Jenkins, 1997). Psichologė R. Pivorienė (2001) emocinę prievartą įvardija, kaip tyčinį vaiko sugebėjimų, savęs vertinimo griovimą, menkinimą, dėl ko sutrinka jo prisitaikymas prie aplinkos bei asmeniniai santykiai. Autorė taip pat pateikia emocinio smurto pasireiškimo būdus:

- tyčiojimasis,
- žodinė agresija,
- žeminimas,
- gąsdinimas,
- vertimas jaustis kaltu, nors tam nėra objektyvaus pagrindo,
- nuolatinis rodymas, kad esi nemylimas ir nepageidaujamas,
- nuolatinis blogos savijautos sukėlimas.

Smurto prieš vaikus reiškinio tyrėjas V. Blažys (1999) praplečia emocinio smurto sąvoką - tai vaiko atstūmimas, menkinimas, nuolatinis žeminimas, socialinė izoliacija, gąsdinimas palikti, nuolatinis dėmesio nukreipimas, žalingų vaiko auklėjimo metodų naudojimas, reikalavimų vaikui kėlimas, neatsižvelgiant į jo amžių. Autorius pateikia tokias emocinės prievartos formas:

- *Atstūmimas* – kai neleidžiama vaikui pajusti savo vertės ir nepatenkinami jo psichologiniai poreikiai, vaikas gauna psichologinę „žinią“: „aš tavęs nenoriu, tu esi blogas, niekam nereikalingas“.

- *Socialinė izoliacija* – neleidžiama susiformuoti ar nutraukiamos normalios socialinės patirtys, vengiama leisti susiformuoti draugystei ar dalyvauti įprastiniuose tipiškuose socialiniuose santykiuose, todėl formuojasi nepajėgumas užmegzti socialinius santykius ir juos palaikyti, atsiranda įsitikinimas, kad jis ar ji yra vieniši pasaulyje.

- *Menkinimas* – nuolatinis vaiko, jo poelgių, pomėgių, darbų neigiamas vertinimas.

- *Korupcija* – tai vaiko „antisocializavimas“ – vaiko skatinimas įsitraukti į destruktivią ir asocialią veiklą, tuomet vaikas nedalyvauja kitiems bendraamžiams būdingame socializacijos procese.

- *Terorizavimas* – tai žodinis vaiko kaltinimas, gąsdinimas, baimės atmosferos sukūrimas, manipuliavimas vaiko didžiosiomis baimėmis, dėl to vystosi suvokimas, kad pasaulis yra labai pavojinga ir baisi vieta.

- *Ignoravimas* – suaugęs yra psichologiškai neprieinamas vaikui, dėl to vaikas negauna psichologinio stimuliavimo ir atsako, vaikas paliekamas pavojingose situacijose ir nesuteikiama reikiama apsauga.

- *Eksplotavimas* – vaikas naudojamas grynai tėvų finansinių, emocinių ir pan. reikmių tenkinimui (Blažys, 1999).

Seksualinis smurtas – tai prievartos rūšis, kai žmogus verčiamas tenkinti kito žmogaus seksualinius poreikius (Prakapas, 2001). Neretai šią sąvoką skirtingi specialistai pateikia skirtingai. Finkelhor ir Korbin seksualinę prievartą pabrėžia kaip bet kokią seksualinį kontaktą tarp suaugusiojo ir seksualiai nebrandaus vaiko, suaugusiam siekiant seksualinio pasitenkinimo (Blažys, 2001). Autoriai į seksualinės prievartos apibrėžimą įveda ir naujus kontekstus, t.y. tai ne tik tokie seksualiniai ryšiai su vaiku, kurių dėka suaugęs patenkina savo seksualinį potraukį, bet ir tokie, iš kurių suaugęs gauna materialinės naudos, pavyzdžiui, vaikų pornografija ar prostitucija (Pečiūrienė, 1999).

Seksualinės prievartos negalima nagrinėti atskirai nuo kitų prievartos formų, nes seksualinę prievartą visada lydi emocinė, o labai dažnai ir fizinė prievarta. R. Pivorienė (2001) nurodo tokius seksualinės prievartos pasireiškimo būdus:

- mėginimas išprievartauti arba vertimas lytiškai santykiauti,
- vaiko glamonėjimas ar vertimas glamonėti prievartautoją,
- lytinių organų demonstravimas,
- atviras kalbėjimas apie seksą, siekiant šokiruoti vaiką arba sukelti jo susidomėjimą,
- leidimas ar skatinimas žiūrėti pornografinius filmus, leidinius,

- vaiko panaudojimas pornografijai (fotografavimas, filmavimas).

Nepriežiūra – dėmesio asmeniui stoka, nesirūpinimas, draudimas lavintis, šviestis, fiziškai vystytis, marinimas badu ir t.t. yra fizinio ir psichologinio smurto dalis (Povilionienė, 1997). Dar kitaip nepriežiūra vadinama – apleistumu. Apleistumas gali būti:

- *fizinis* – kai netenkinami vaiko biologiniai poreikiai: nesirūpinama jo maitinimu, apranga, sveikata, fiziniu saugumu;

- *emocinis* – kai netenkinami psichologiniai poreikiai: nesidomima vaiko gyvenimu, mažai bendraujama, ignoruojami vaiko jausmai;

- *socialinis apleistumas* – tai nesirūpinimas vaiko socializacija, išsilavinimu, ignoruojami jo gabumai ir specialieji poreikiai (Pivorienė, Sturlienė, 2005).

Smurtas prieš vaikus – tai visi jau minėti smurto ir prievartos aktai smurtaujant prieš 18 m. amžiaus nesulaukusį asmenį. Pasaulyje žinoma, tarptautine tapusi sąvoka – „*child abuse*“ – reiškia netinkamą elgesį su vaiku.

Prievarta prieš vaikus egzistavo visais amžiais, tik jos supratimas ir vertinimas skyrėsi ir skiriasi priklausomai nuo laikmečio, kultūros ar socialinio ekonominio visuomenės išsivystymo. Toliau apžvelgsime vaikų smurto istorinį aspektą

1.2. Vaikų smurtas: istorinis aspektas

Apie smurtą prieš vaikus informacijos daugiausia yra išlikę teisinės ir medicininės praktikos įrašuose, nes būtent į šias dvi institucijas pirmiausia patekdavo sumušti, sužeisti, nužudyti, išprievartauti suaugusių vaikai. Apie smurtinio elgesio apraiškas auklėjimo praktikoje, fizinių ir psichologinių bausmių taikymą mokykloje ir šeimoje nemaža informacijos išlikę pedagogų ir filosofų darbuose. Pirmasis išminčius, pagarsėjęs savo mokykla ir originaliais mokymo bei auklėjimo būdais, buvo Pitagoras, gyvenęs Graikijoje VI a.pr. Kr. Jis tikėjo, kad pasaulyje veikia harmonijos dėsnis ir stengėsi ugdyti harmoningas asmenybes. Harmoningo žmogaus ugdymo sistemoje neapseita ir be fizinių bausmių, tačiau jos taikytos tik vergams ir vaikams, nes šios abi socialinės grupės nebuvo laikomi pilnaverčiais visuomenės nariais (Dilytė, 1991).

Žymiausias romėnų teoretikas ir praktikas M. F. Kvintilianas (42–118) rašė, jog mažiausiai norėtų, kad vaikai būtų periami, nes tai yra niekinga ir priimtina tik vergams, be to yra laikoma įžeidimu (Dilytė, 1991). Romėnų švelnesnės auklėjimo tradicijas lėmė tai, kad šeimoje nors ir vyravo patriarchališka tėvo valdžia, tačiau ne mažiau gerbiama ir motina, jos švelnesnė prigimtis leido auklėti vaikus ne taip kategoriškai griežtai, kaip visiškoje patriarchalinėje valdžioje buvusią Spartą. Čia vyravo nuomonė, kad be lazdos iš vaiko gero žmogaus išauginti neįmanoma. Tėvai auklėdavo vaikus iki 7 metų, mažų jų nevystydavo, maudydavo šaltame vandenyje, nuolat

plakdavo rykštėmis – taip pratinami iškęsti skausmą, kad taptų puikiais kariais savo valstybei. Patristikos laikotarpiu populiarios buvo A. A. Palaimintojo mintys, kad prievarta ir rykštė padeda jauniems išsiugdyti stiprų charakterį (Karčiauskaitė ir kt., 1983). Viduramžiais manyta, kad ugdymas be smurtinio-prievartinio akto kaip ugdymo metodo, iš viso neįmanomas. Drausmė viduramžių mokyklose buvo gana griežta. Už sunkesnius nusikaltimus mokiniai buvo baudžiami plakant viešai, susirinkus mokiniams ir mokytojams. Buvo labai paplitusios žiaurios kūno bausmės. Joms pritarė bažnyčia, kuri mokė, kad “žmogaus prigimtis nuodėminga” ir kūno bausmės padeda išgelbėti sielą, išvaro “velnišką pradą” (Karčiauskaitė ir kt., 1983). Krikščionių vienuoliai bausdavo save, norėdami išpirkti savo nuodėmes jie plakdavosi rykštėmis ir rimbais (Gray, 2001). Apskritai viduramžių bausmės samprata reikalauja atskiros analizės, tačiau esmę nusako tuomet monopolinę valdžią turėjusi katalikų bažnyčia ir jos atgailos, nusižeminimo bei bausmės išpirkimo idėjos. Kai 1202 m. buvo sankcionuoti inkviziciniai teismai, kartu įteisinti ir žiaurūs kankinimai – tardymai; bažnyčia išleido daugybę “nuodėmių” sąrašų ir taip pat bausmių nuostatus. Iš pradžių šie nuostatai taikyti tik dvasininkams, bet greitai paplito visiems įvairių regionų tikintiems. Bažnyčia perėmė iš pasaulietinių teismų ne tik persekiojimą, bet ir bausmių vykdymą. Smurtinis elgesys (inkvizicijos teismuose, vienuolių mokyklose) buvo grindžiamas filosofiniais ir religiniais argumentais. Iš bažnyčios, inkvizicinių teismų, viešų kankinimų smurtinis elgesys, kaip norma rado pateisinimą bei įsitvirtino šeimoje ir žmonių tarpusavio santykiuose. Ir jei elgesio su suaugusiais ribas saugojo įstatymai, tai su vaikais buvo elgiamasi absoliučiai savivališkai.

Žymesnieji Renesanso epochos humanistai pasisakė prieš scholastinę Viduramžių mokyklą, o taip pat ir prieš kūno bausmes. Jau XIV – XV a. Vitorinas Feltrietis mokykloje skelbė naujos kultūros gaires ir propagavo modernų požiūrį į vaiką, kaip į savarankišką bei dvasingą asmenybę, todėl jos žeminimas, mušimas, prievarta yra neleidžiami, kaip ir prieš bet kokį kitą asmenį (Madre, 1992).

Žymusis čekų pedagogas J. A. Komenskis pasisakė prieš viduramžių mokyklos lazdos drausmę (Karčiauskaitė ir kt., 1983). Jis teigė kad:” kumštis ir rykštė mokslo meilės vaikui nė trupučio neįkvėps, o pasibodėjimą juo ir neapykantą jam sužadina didžiulę“ (Karčiauskaitė ir kt., 1983, p.115). XVII a. susikūrė “prigimtinio” arba “laisvojo auklėjimo” teorija. Jos pradininkas Ž. Ž. Ruso. Teorija teigė, jog žmogaus prigimties teisė yra laisvė, neigė muštrą, vaiko asmenybės slopinimą, fizines bausmes. Teorijos pradininkas nesutiko su tuo metu vyravusia viešąja nuomone apie žmogaus “nuodėmingą prigimtį” ir teigė, kad nedoru žmogų padaro netikęs auklėjimas, bloga visuomenė, žmogaus žeminimas žiauriomis bausmėmis, užgauliojimais, mušimas. Jis pasisakė prieš scholastinę mokyklą su jos griežta drausmė, kūno bausmėmis ir vaiko asmenybės slopinimu. Jis neigė prievartą kaip auklėjimo metodą.

Pedagogikos klasikai J. A. Komenskis (1975), J. H. Pestalocis (1989), A. Dystervėgas (1988), K. Ušinskis (1959) ir kiti atkreipė dėmesį į būtinumą gerbti mokinio asmenybę, skelbė humaniškus ugdymo metodus, iškelė vaiko, kai nepriklausomos asmenybės idėją.

Anot V. Savickytės (1996), Ž. Ž. Ruso ir L. Tolstojaus kvietimą duoti vaikams kuo daugiau laisvės buvo stengiamasi įgyvendinti vadinamosiose naujosiose mokyklose, kurios 1912 m. Ženevoje įkūrė Tarptautinį naujų mokyklų biurą. 1921 m. šių mokyklų šalininkai susirinko į I tarptautinį kongresą ir įsteigė Tarptautinę naujojo auklėjimo lygą. Ir nors oficialiai smurtas prieš vaikus buvo pasmerktas, tačiau realiai buvo taikomos ir mokykloje, ir namuose.

Lietuvoje XVII a., sklindant Ž. Ž. Ruso šviečiamą amžiaus idėjoms, santykis su vaiku orientuojamas nebe autoritarine linkme. Dž. Loko (1989), L. Tolstojaus (1912), M. Montessori (1958), lietuvių M. Pečkauskaitės (1948), J. Geniušo (1968), St. Šalkauskio (1988), J. Laužiko (1956) studijos apie vaiką, jo asmenybę, vaiko raidą, auklėjimą, dvasinę brandą siekė atkreipti visuomenės dėmesį į vaiką, kaip asmenybę. M. Pečkauskaitė“ rašo: „...nestumdykite, neniekinkite, nemuškite, nekeikite savo vaikų, tarsi jie būtų bejausmiai...“ (Adomavičienė, 1996, p. 108). Ji atkreipė dėmesį į įvairias fizinės ir emocinės prievartos prieš vaikus įvairias formas, tame tarpe ir fizinės bausmės, kurios, pasak pačios autorės „užmušančios žmogų žmoguje“ (Adomavičienė, 1996, p.108). Autorė išvelgė smurto pasekmes vaiko tolesnei raidai ir skatino pirmiausia pripažinti vaiko lygiateisiškumą visuomenėje bei apgalvoti savo elgesį su juo. M. Pečkauskaitė (1948), J. Geniušas (1968), J. Laužikas (1997) taip pat tyrinėjo įvairias prievartos prieš vaikus formas, bausmių įtaką tolesnei vaikų raidai, jų asmenybės formavimuisi.

Pradėti išsamūs tyrimai, kuriamos apsaugos programos, įstatymai. Vokietijoje 1950 m. buvo teisiškai uždraustos fizinės bausmės. Švedijoje septintajame dešimtmetyje parengtas įstatymas dėl fizinių bausmių panaikinimo sukėlė audringas diskusijas, šiandien sėkmingai funkcionuoja. Valstybės įsteigusios įstatymus siekia prevencinės naudos – per įstatymus keičia visuomenės nuomonę apie patį vaiką, vaikystę, smurto prieš vaikus sampratą (Savickytė, 1996). Humanistų pedagogų dėka, tokių kaip M. Montesori, kuri siūlė atsisakyti bet kokios prievartos auklėjant jaunąją kartą, pradėta kova su nuostatomis skatinančiomis prievartą prieš vaikus. Dar XIX a. Jungtinėse Valstijose prasidėjęs judėjimas siekiantis apsaugoti gyvūnus nuo žiaurumo, privertė visuomenę atkreipti dėmesį, kad be gyvūnų žmonės dar turėtų susirūpinti ir vaikų apsauga nuo žiauraus elgesio su jais. Tai paskatino Didžiojoje Britanijoje ir JAV priimti darbo įstatymus, ginančius vaikus nuo žalojančio elgesio darbo vietoje. Iki tol vaikai neretai dirbo nežmoniškose sąlygose, o tai stabdė jų emocinį ir fizinį vystymąsi (Madre, 1992). Pasauliui prireikė nemažai laiko suprasti, kad vaikas taip pat yra žmogus, kad jam nepakanka tik maisto ir stogo virš galvos. Žmonija turėjo nueiti ilgą kelią, kol suvokė, kad vaikas – lygiateisis visuomenės narys (Arlauskaitė, 1998). Tik 1871m. Niujorke buvo įkurta Vaikų apsaugos nuo

žiaurumo draugija, o 1959 m. Jungtinių Tautų Organizacija paskelbė *Vaiko teisių deklaraciją*. 1995 m. prie šios deklaracijos prisijungė ir Lietuva. Ji skirta padėti vyriausybėms leisti naujus įstatymus arba garantuoti jau esamų įstatymų vykdymą, paskatinti jas atkreipti dėmesį į tai, kad kiekvienam vaikui būtų garantuota: teisė į tapatybę; teisė būti apsaugotam nuo bet kokios diskriminacijos; lygybės teisė; teisė gyventi su šeima; teisė į išsimokslinimą; teisė būti apsaugotam nuo netinkamo elgesio, žiaurumo ir išnaudojimo (Jenkins, 1997). Ten pat valstybės dalyvės įsipareigoja imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, siekiant apginti vaiką nuo visų formų smurto.

Epochų kontekste analizuojamo smurto prieš vaiką samprata išryškina bene svarbiausią šio reiškimo aspektą: **vaiko suvokimas ir jo vieta visuomenėje** labai įtakoja elgesį su juo. Visuomenė ilgus amžius laikėsi neopolitikos, kuri leido su vaikais elgtis kaip nori. Galima teigti, kad nuo minėtų Spartos laikų, smurto prieš vaikus taikymo idėja gyvuoja kartu su tuo laiku vyraujančia politine ideologija, kitaip sakant valstybės politika įtakoja šeimos auklėjimą bei vaiko statusą iki pat šių dienų. Dar ir XX a. buvo mokyklų, kurios priklausė nuo vyraujančios politinės ideologijos. Jose gausu autoritarinio elgesio pavyzdžių. Pavyzdžiui, Hitleris sukūrė tokią autoritarinę mokyklos politiką, kuri buvo visos propagandos sistemos dalis su teroristiniais išpuoliais prieš kiekvieną, kuris išdrįso suabejoti nacių ideologija. Šiandien dauguma pasaulio valstybių gina vaikus nuo prievartos ir smurto įstatymais, deklaracijomis, konstitucija. Visgi sunkiausia pakeisti visuomenėje ir svarbiausia tėvų nusistatyme, labai gają nuostatą, kad įvairios smurto formos yra iš esmės nekenksmingos vaiko tolesnei psichosocialinei raidai. Socialiniame lygmenyje ši tendencija nyksta, tačiau ši nuostata keliauja į šeimą ir ten lieka kaip už nepajudinamos institucijos ribų. Norint keisti šį požiūrį reikia apeliuoti į žmonių (tėvų) sąmonę, savigarbą, apskritai veikti jų vertybinį lygį.

Pastaruoju metu ypač suaktyvėjo kai kurių socialinių grupių (moterų, seksualinių mažumų) kova už lygias teises, už savo statuso lygiavertį pripažinimą visuomenėje. Teisinis ir socialinis įvardijimas suteikia šioms socialinėms grupėms teises ir galias ginti savo prioritetus, vertybes ir kt. Vaikai – kaip socialinė grupė yra iki šiol ignoruojama, pati vaiko sąvoka aiškinama, kaip „nepilnametis“, „nesavarankiškas“, „nesubrendęs“. Todėl smurto prieš vaikus kovoje ryškūs socialinis pasipriešinimas – vaikai visais laikais buvo suvokiami, ne kaip individualūs socialiniai vienetai, o kaip šeimos, suaugusių nuosavybė (Leliūgienė, 2002). Tokia padėtis dažniausiai yra grindžiama tam tikromis nuostatomis: vaikai nėra asmenys, nes jie neatitinka pagrindinių žmogaus asmenybei būdingų požymių – jie nėra savarankiški žmonės. Pasak vaikų ir vaikystės fenomeno tyrinėtojos A. Juodaitytės (2003), vaikai dažniausiai atlieka tik suaugusių jiems patikėtas funkcijas, kurios neretai būna manipuliatyvaus pobūdžio: „Vaiko interesai yra nepaisomi ir dominuoja suaugusių siekiai įtvirtinti savo privilegijas vaiko atžvilgiu

(„kontrolieriaus ir prižiūrėtojo“ (Juodaitytė, 2003, p.14). Pasak autorės, netinkamai yra suprastos ir vaiko pareigos visuomenėje bei šeimoje (jis yra tik šeimos dalis), todėl ignoruojamas vaiko savarankiškumas, tokiu būdu nuasmeninant vaiką. Smurto prieš vaikus problemas padėtų spręsti vaiko ir vaikystės periodo išsąmoninimas kaip ypatingo žmogaus gyvenimo tarpsnio fenomenas, o ne kaip kažkas laikino ir nebrandaus. Tai naujai ateinančios, modernios socialinės kultūros plėtra (Juodaitytė, 2003). Tačiau visuomenė ne visada yra socialiai pasirengusi vertinti vaiką kaip asmenį. Kaip teigia A. Juodaitytė (2003), vaikai dažnai tampa reikšmingi tik funkcinėje prasme, o ne asmenybėje – subjektyviaja. Pozityvūs vaikų vertinimo pokyčiai visuomenės sąmonėje vyksta lėtai, nes vaikai, ta socialinė grupė, kurios apsirėškimas visuomenėje vyksta ne tiesiogiai, o per tarpininkus.

Dažnai vieni ar kiti įsitikinimai vaikų atžvilgiu virsta socialiniais stereotipais, jie gali būti būdingi tiek atskiroms socialinėms grupėms, tiek visuomenei apskritai. Visuomenėje gajūs du požiūriai į vaiką:

- jis nebrandus, todėl už jį atsako suaugusysis;
- suaugusiojo valia auklėjant vaiką, nevaržoma (Juodaitytė, 2003).

Vaiko kaip asmenybės suvokimas psichologų, sociologų ir filosofų darbuose yra nepilnutinis - vaikas, kaip asmuo visada suvokiamas konkretus, tačiau kaip asmenybė – tik prielaida asmenybei tapti. Šiuolaikinė visuomenė nuasmenina vaiką, todėl nuolat atidėlioja jo pripažinimą, dažnai vaiko sąvoka siejama tik su asmens, tampančio arba tapsiančio žmogumi sociokultūrinės gyvensenos problemomis. Tame tarpe ir smurtas prieš vaikus, tapatinamas su bendromis šeimų arba atskirų visuomenės institucijų problemomis.

Taigi, reikšmingas žmogaus gyvenimo periodas – vaikystė nuvertinama, kaip „nebrandus“ laikotarpis, jis laikomas mažai reikšmingas ir suaugusio gyvenimui, dėl šios priežasties vaikai suvokiami, tik kaip „būsima karta“, jie dar tik *bus*, o ne *yra*. Būtinai esminiai pokyčiai suaugusių bendruomenės vertybinėje skalėje, nulemsiantys ir vaikų statusą visuomenėje, sureikšmins psichosocialines vaiko būsenas, privers į vaiką žvelgti *čia ir dabar*, o jo problemas suvokti kaip pirmo aktualumo, o ne kaip laikinus auklėjimo ar brendimo nesklaidumus.

Dabartiniu metu svarbų vaidmenį vaiko teisių apsaugos srityje vaidina 2000 metais naujai įsteigta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Tai institucija, kuri kontroliuoja kaip įgyvendinamos vaiko teisės, ar jos nėra pažeidžiamos.

Sprendžiant smurto problematiką reikalingos kompleksinės pastangos, kurių pagalba bus siekiama išvengti smurto mokyklose bei jos prieigose, vykdant smurto prevenciją ir teikiant pagalbą nukentėjusiems vaikams. Šiam tikslui šiais metais, t.y. 2008 metų balandžio 24 dieną buvo patvirtinta „Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa“. Šios programos pagrindinis tikslas yra sukurti ir įgyvendinti smurto mokyklose

prevencijos ir kontrolės švietimo įstaigose sistema, garantuojančią saugias ugdymosi, mokymosi ir darbo bei laisvalaikio praleidimo sąlygas vaikams.

Nepaisant priimtų tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų, įsteigtų institucijų, dalyvaujančių vaiko teisių apsaugoje, visuomenės požiūris į vaikus ir smurtą taip greitai pasikeisti negali

1.3. Smurtą aiškinančios teorijos

Smurtinio elgesio priežastis aiškina daugelis teorijų (psichoanalitinė Z. Freud, analitinė K. G. Jung, humanistinė E. Fromm, dispozicinė A. Allport ir kt.). Didžiausias dėmesys skiriamas agresyvumui, kurį, mokslininkų nuomone, gali lemti fiziologiniai arba genetiniai veiksniai. Nepasitenkinant teikiamais agresyvaus elgesio numatomų priežasčių modeliais, tyrinėtojai įvardija taip pat ir socialines, individualias, išorines agresijos priežastis. Smurtinio elgesio transformacijos analizė aiškinama kaip **instinktyvus elgesys** (psichoanalitinė, evoliucinė ir kt.), **paskatos pasireiškimo (frustracinė)** sisteminis modelis ir **kognityviniai agresyvaus elgesio bei išmokto socialinio elgesio modeliai**. Daugelis teorijų yra gana vienpusiškos, kompleksiskai nepaaiškina realios situacijos. Analizuojant individo elgseną, galimas jos transformacijas būtina atsižvelgti į esmines ir specifines asmenybės struktūros savybes, socialinių veiksnių bei atskirų socialinių situacijų ypatumus, kurie gali lemti smurtinio elgesio reakcijas ir lūkesčius.

Šiuo metu populiariausios psichologinės agresijos teorijos: instinktų, frustracijos – agresijos, socialinio mokymosi.

Pagal Z. Freud **instinktų agresijos teoriją**, agresija yra impulsas, turįs būti kontroliuojamas stipriais asmenybės „ego“ (Beronas ir kt., 2000). Dažniausiai yra teigiama, jog asmuo negali valdyti savo impulsų, jog tai yra impulsų kontrolės trūkumas. Smurtautojo asmenybės neramumas silpnina jo „ego“, kai individui kyla pyktis ir atsiranda staigūs prievartos impulsai, „ego“ yra užvaldomas ir savikontrolė lakinai prarandama.

Instinktų agresijos teorijos šalininkai teigia, kad agresija yra įgimta., t.y. slypi pačioje žmogaus prigimtyje (biologinė), todėl yra neišvengiama. S. Freud nuomone, dvi pagrindinės žmogaus varomosios jėgos – gyvenimo ir mirties instinktai (Beronas ir kt., 2000). Agresijos potraukio atsiradimas yra susijęs su savisauga – tam, kad apsaugotų organizmą, gyvenimo instinktai pasipriešina mirties instinktams ir nukreipia jų energiją į išorę (prieš kitus žmones ar objektus) kur pasireiškia, kaip agresija ir destrukcija. Žmogaus prigimtyje slypintis agresijos potraukis lemia tai, kad palankiomis aplinkybėmis šis agresyvumas pasireiškia stichiškai, pažadindamas žmoguje didžiulę jėgą, nepaklūstančią racionalumui, todėl labai svarbu sutelkti visas pastangas į socialinę-kultūrinę žmogaus aplinkos kontrolę, kad būtų galima slopinti šių instinktų proveržį.

Šiai teorijai pritarė kitas mokslininkas K. Lorenc (1989), daugelį metų tyrinėjęs gyvūnų elgesį, palygino žmonių instinktus su gyvūnų instinktais. Jo nuomone agresyvumas yra toks pat įgimtas instinktas, kaip ir kiti. Autorius teigė, kad esant natūralioms sąlygoms, agresija yra adaptyvi ir padeda išsaugoti gyvybę, bei rūši. Tam, kad pasireikštų agresija reikalingi išoriniai reakciją sukeliantys stimulai.

S. Freudo ir K. Lorenc teorijoms iš dalies pritaria S. Grof (1997) analizuodamas agresijos, kaip prievartos biografinės, prenatalinės ir transpersonalinės ištakas, teigia, kad agresyvumas dažniausiai susijęs su vaikystės traumomis ar kitokia biografine medžiaga. Autorius teigia, kad agresyvumas yra įgimtas arba įgyjamas, ir kad kraštutinė jo pasireiškimo riba – savižudybė arba žmogžudystė. Tokią išvadą S. Grof (1997) prieina, kadangi jo manymu labiausiai žalinga yra agresiją užgniaužti savyje. Ši kontrolė reikalaujanti iš žmogaus nepaprastų pastangų. Tokią pat idėją išsakė ir K. Lorenc (1989) teigdamas, kad jei agresija ilgą laiką nėra išreiškiama, ji kaupiasi ir dėl to agresiją gali išprovokuoti netgi labai silpni orientuojantys stimulai. S. Grof (1997) teigia, jog viena iš smurtinio elgesio priežasčių glūdi žmogaus gimimo akte: žmogus, dėl pasąmonėje glūdinčio įvykio, kurio metu jo gyvybei grėsmę kėlė kitas biologinis organizmas, reaktyvacija gali pasireikšti kaip agresijos impulsai, keliantys grėsmę paties individo ir kitų žmonių gyvybei, bei saugumui. Autorius akcentuoja, jog smurtinio žmogaus elgesio pamatas yra daugiasluoksnis, jį sudaro biografiniai, prenataliniai, emociniai ir psichosocialiniai komponentai.

Agresijos kilmės teorijoms bendra tai, kad jos agresijai priskiria įtampą mažinantį, vadinamąjį katarsio efektą, t.y. agresija, kaip smurtinio elgesio priežastis laikoma nusiraminiu, tuo ji ir neakivaizdžiai pateisinama. Psichologas V. Blažys (1999) analizuodamas smurto priežastis nurodo smurtautojo galimą psichosocialinį portretą, kuriame akcentuojama tai, jog smurtautojui prievartinis aktas yra agresijos iškrova, o tikslas – išleisti susikaupusią energiją pažeminant, išniekinant auką. Visgi mokslininkai siūlo skirti konstruktyvią agresiją, nesusijusią su konfliktu, ir destruktivią, iš konfliktų kylančią agresiją. Be to agresijos instinkto teorijos paaiškina tik psichologines smurtinio elgesio ir agresijos priežastis.

Tiek S. Freudo, tiek K. Lorenc, o taip pat ir S. Grof agresijos teorijos susilaukė nemažai kritikos, dėl per siauro agresijos kilmės aiškinimo, nesugebėjimo pagrįsti skirtingų žmonių skirtingo agresyvumo laipsnio, dėl žmogaus prilyginimo gyvūnų klasei. Tyrinėtojai teigia, kad impulsų kontrolės praradimo aiškinimai yra labai riboti - tyrimai rodo, jog smurtautojas gali kontroliuoti daugybę savo elgsenos aspektų prievartos incidento metu, pvz., nesmurtauti prieš vaikus, atpažinęs savyje kylančio smurto ženklus – išeiti kuriam laikui iš namų ir nusiraminti, t.y. kontroliuoti savo agresiją aukštesniųjų psichinių procesų pagalba (Gasparavičiūtė, 2001), ką nuvertino instinktų teorijų šalininkai.

Frustracijos – agresijos teorija buvo viena iš pirmųjų teorijų, atkreipusių dėmesį į išorinių sąlygų įtaką smurtinio elgesio pasireiškimui. 1950 m. J. Dollardas iškėlė prielaidą, kad agresyvus elgesys visuomet yra frustracijos pasekmė (Valickas, 1997). Didėjant frustracijai, stiprėja smurtinio elgesio stimuliacija. Frustracijos sukelta agresija paprastai yra nukreipiama į žmogų arba objektą, trukdantį siekti tikslo. Jei dėl kokių nors priežasčių sukeltos agresijos negalima išlieti tiesiogiai ant tokią būseną sukėlusio stimulatoriaus, tuomet agresija perkeliama į kitą objektą. Vėliau mokslininkas L. Berkowitzas papildė frustracijos teoriją, teigdamas kad frustracija sukelia pasirengimą agresijai, tačiau ar ji bus išreikšta, priklauso ir nuo aplinkos sąlygų (Suslavičius ir kt., 1999).

Socialinės aplinkos įtaką smurtiniam elgesiui analizavo ir pagrindė **socialinio išmokimo teorija** – ji akcentuoja modeliavimo ir pastiprinimo reikšmę. Agresiją autorius akcentuoja, kaip tam tikrą specifinį socialinį elgesį, kuris suvokiamas ir palaikomas iš esmės taip pat, kaip ir daugelis kitų socialinio elgesio formų. Analizuodamas smurtinio elgesio scenarijus šios teorijos autorius A. Bandura išskiria tris esminius momentus:

- 1) tokių veiksmų įsisavinimo būdai (biologiniai faktoriai, išmokimas);
- 2) jų pasireiškimą provokuojantys veiksniai (šablonų poveikis, nepriimtinas elgesys, skatinamieji motyvai, instrukcijos, ekscentriški įsitikinimai);
- 3) sąlygos, kuriomis veiksmai yra įtvirtinami (išoriniai paskatinimai ir bausmės, vikariniai pastiprinimai, savireguliacijos mechanizmų įtaka) (Juodraitis, 2004).

Teigiama, kad visi aktyvumo procesai, taip pat ir agresyvūs veiksmai priklauso nuo esminių neurofiziologinių mechanizmų, įvertinama ir nervų sistemos įtaka. Socialinio mokymosi teorijos požiūriu svarbiausias smurtinio elgesio mokymosi būdas – modeliavimas arba mokymasis stebint. Tiek realūs, tiek simboliniai modeliai gali daryti stiprią įtaką smurtinio elgesio išmokimui, skatinimui ir reguliacijai. Ne visų modelių elgesys vienodai imituojamas, tai priklauso ir nuo individo asmeninių savybių, modelio veiksmų pasekmių, užimamo statuso, sugebėjimo kontroliuoti kokius nors resursus ir t.t.). Pagal šią teoriją smurtinio elgesio išmoko visuomenė. Skatinamas ir kitokios naudos teikiantis smurtinis, agresyvus elgesys dažniau kartojasi. Jei toks elgesys yra naudingas, jis yra efektyvus. Tokį efektyvumą nuolat demonstruoja žiniasklaida – labai galingas asmenybės socializacijos veiksnys. Didžiausią įtaką daro televizija, kuri labai įvairia forma pateikdama informaciją pritraukia daug žiūrovų, ypač vaikų. Kasdien stebėdami televizijoje, ypač animaciniuose, koviniuose filmuose, agresijos scenas, jie nejučiomis išmoka, o vėliau ir pakartoja įvairias agresyvaus elgesio formas. Smurto ir prievartos demonstracija televizijos laidose vaikų vertinamos kaip problemų sprendimo pamokos ir pavyzdžiai (Adomavičienė, 1996). Ši teorija skiriasi nuo instinktų agresijos teorijos tuo, kad

aiškindama smurtinio elgesio kilmę akcentuoja stebėjimo bei tiesioginio patyrimo vaidmenį, neatmesdama biologinių veiksnių poveikio.

Apibendrinant agresijos kilmės teorijų apžvalgą, matyti, kad aiškinant agresijos kilmę, kaip vieną iš pagrindinių smurtinio elgesio priežasčių šalia biologinių, psichologinių ir socialinių veiksnių didelis dėmesys skiriamas ir vidinėms individo būsenoms, ir sociokultūrinių veiksnių įtakai.

J. Gilligan (2002) analizuoja socialines smurto priežastis, teigdamas, kad smurtas visuomenėje skatinamas plisti dvejopai – per vadinamąjį „vertikalųjį“ ir „horizontalųjį“ visuomenės susisluoksniavimą. „Vertikalusis“ susisluoksniavimas paskirsto žmones į hierarchines aukštesnės ir žemesnės padėties grupes, tokias, kaip klasės, kastos, bei amžiaus grupes, kada žmogus yra žeminamas sistemiškai ir masiškai, jo jautrumas šiam jausmui didėja, didindamas agresyvumo galimybę. „Horizontalusis“ sluoksnis skirsto visuomenę į dvi lytis, todėl nenykstančios nuostatos ir stereotipai apie „priimtina“ agresyvumo laipsnį vyriškai ar moteriškai lyčiai, tik didina smurto apsiereiškimą: vyrai skatinami būti „vyriškais“, agresyviais, ryžtingais, demonstruoti jėgą, o moteris – būti pasyvia, paklusnia.

Šiai teorijai pritaria ir M. Fiurst (1998) teigdama, jog mūsų visuomenėje valdžią ir autoritetą turi daugiausia vyrai, todėl suprantama, kad, į agresyvų vyrų elgesį žiūrima pagarbiai, jis laikomas vertingu, o valdžia ir autoritetas įgyjami būtent tokiu elgesiu. Viešas agresyvaus vyriškumo aukštinimas, iki ypatingo žiaurumo kine, televizijoje ir romanuose - tai tik propaguojamų vertybių sistemos vaizdas. Jis apima įvairius visuomenės sluoksnius. Pirmiausia minėtinos profesijos, kuriose ypač svarbu nugalėti konkurentą (pvz., politikai, verslininkai, kariškiai, mokslininkai, sportininkai ir t.t.). Eksperimentai patvirtino, jog linkę į agresyvius veiksmus jaunuoliai, matydami smurtą, tampa dar agresyvesni. Kuo pozityvesnis santykis su modeliu (aktoriumi), tuo labiau su juo identifikuojamasi ir perimamas jo elgesys (Fiurst, 1998).

J. Gilligan ir M. Fiurst teorijos plačiai analizuoja smurto priežastis socialinėje terpėje, tačiau mažai dėmesio skiria individualiems asmens skirtumams, todėl jų teorijos daugiau orientuotos į skurdžių, rasinę ir lytinę diskriminaciją patiriančiųjų asmenų smurtinio elgesio priežasčių analizę.

Analizuojant smurtą aiškinančias teorijas, reikia išsiaiškinti smurtaujančio vaiko asmenybės tipus.

1.4. Smurtaujančio vaiko asmenybės tipai

Norint geriau pažinti smurtaujančio vaiko asmenybę, reikia visų pirma pažinti tipinius tokios asmenybės bruožus. Lietuvos ir užsienio kriminologų nagrinėjamose smurtaujančių vaikų tipologijose išskiriami tokie jų tipai: atsitiktinis, situacinis ar piktybinis vaiko tipas, o tai liudija

apie bendrą daugumos autorių sutarimą, kad tokie apibendrintos smurtaujančių vaikų asmenybės pavyzdžiai iš tiesų yra tipiški ir realiai egzistuoja. Vaikai gali būti tipologizuojami ir pagal jų asmenybės kryptingumą, vertybines orientacijas ir kitais pagrindais (Dapšys, 1989).

Remiantis atliktu kriminologiniu tyrimu, įvertinus kriminologijos literatūroje nagrinėjamą smurtaujančių vaikų tipologiją, išskirti šie smurtaujančio vaiko asmenybės tipai:

- **Atsitiktinis tipas** - apibūdina tokį vaiką, kuris padaro smurtinę veiką dėl gyvenimo patirties stokos, lengvabūdiškumo, neteisingo situacijos vertinimo. Ji dažniausiai susijusi su žaidimais išdykavimu, impulsyvia reakcija į nestandartinę situaciją. Visa tai dažniausiai sąlygoja amžiaus ypatybės. Tokius vaikus apskritai galima vertinti teigiamai. Todėl jiems dažniausiai pakanka tinkamai paaiškinti padarytos veikos antivisuomeniškumą; o tai jie suvokia kaip stimulą vengti situaciją, kurios gali sukelti neteisėtus veiksmus.

- **Aplinkybinis tipas** - apibūdina tokį vaiką, kuris neturi pastovių antivisuomeniškų motyvų, kuris sąmoningai nesiekia pakenkti kitam ir tuo pačiu turėti sau naudos, o pasielgia priešingai teisei dėl sudėtingų situacijų (nesugebėjimo teisingai apsispręsti, veikiamas draugų pavyzdžio ir pan.).

- **Nepastovus tipas** - apibūdina tokį vaiką, kuris smurtavo pirmą kartą, tačiau ir jo ankstesnis elgesys buvo vertinamas kaip antivisuomeniškas. Šie vaikai turi tiek teigiamų, tiek neigiamų bruožų (pozityvių ir negatyvių poreikių, interesų, pažiūrų, charakterio bruožų ir t.t.). Šio tipo asmenybės labai priklauso nuo konkrečių aplinkybių: esant normaliai aplinkai, jie elgiasi gerai, o patekę į aplinkybes, kurios skatina antivisuomenišką poelgį. Tuo tarpu mokykla, jaunesni draugai juo skundžiasi, nes, nematant tėvams, jis dažnai elgiasi netinkamai. Tokį vaiko elgesį tėvai dažnai sieja su bloga draugų įtaka, kaltina visus kitus ir teisina savąjį.

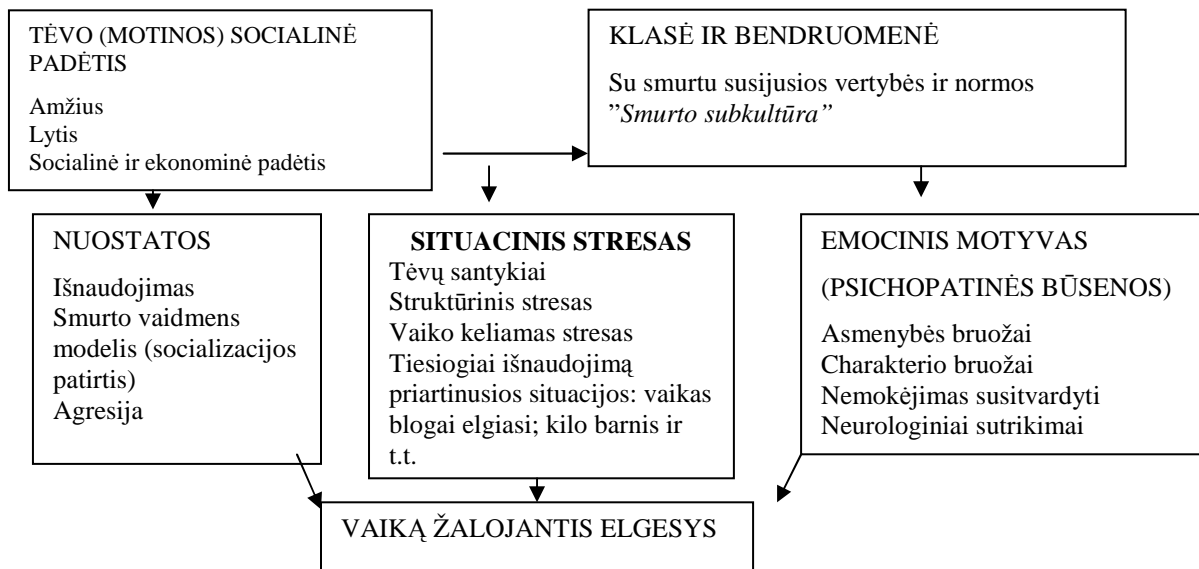
- **Aktyvus piktybinis tipas** - Šiam tipui priskirtini tokie bruožai: ne tik vidinis polinkis smurtauti, bet aktyvus ieškojimas jam prielaidų (sąlygų, situacijų ir pan.); išankstinis pasiruošimas smurtinei veikai; neigiamų požymių pastovumas poreikiuose, interesuose, požiūriuose, charakteryje (dominuoja primityvūs, vartotojiški poreikiai; būdingas agresyvumas).

- **Pasyvus piktybinis tipas** - apibūdina tokį vaiką, kuris specialiai neieško situacijos smurtauti, nesiruošia jam iš anksto, bet, susidarius tinkamai situacijai, paprastai jos nepraleidžia. Šiam asmenybės tipui tėvų pamokymai dažnai daro nedidelį efektą. Jų pataisymui ir perauklėjimui reikia prevencinių priemonių komplekso (Povilionis, 1989).

Vaikų smurtaujantis elgesys yra lydimas tam tikrų priežasčių ir pasekmių, kurias verta paanalizuoti plačiau.

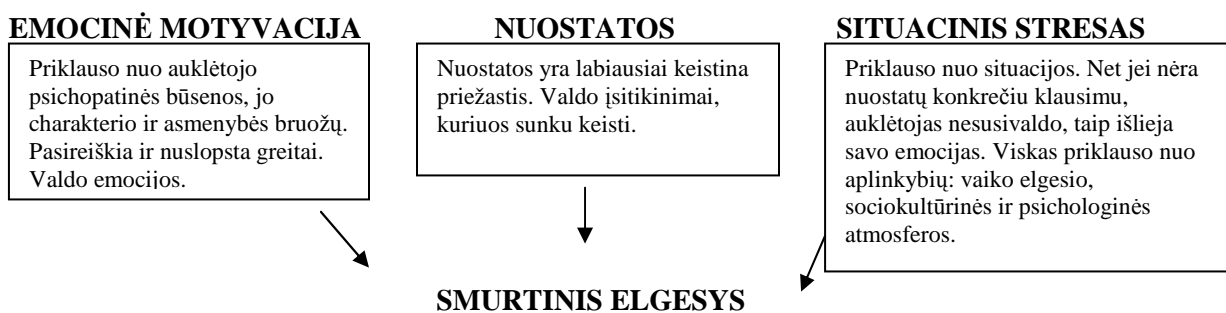
1.5. Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės

Analizuojant įvairių autorių (Sutton, 1999; L. Bulotaitės, R. V. Pivorienės, N. Sturlienės, 2001 ir kt.) darbus paaiškėja, jog smurtas prieš vaikus atsiranda iš daugelio kintamųjų – socioedukacinių, psichologinių ir kartais psichiatrinių – sąveikos. Gelles sukūrė modelį, iš kurio matyti tokios smurtavimo prieš vaikus priežastys (Sutton, 1999) (žr. 1 pav.):

1 pav. **Smurtinio elgesio prieš vaikus taikymo socialinių ir psichologinių priežasčių modelis (Sutton, 1999)**

Šiame modelyje Gelles susistemina įvairias smurto prieš vaikus priežastis, apimančias ir anksčiau aptarto autoriaus (Sutton, 1999). Čia minimos ilgalaikės ir situacinės prievartos priežastys. Taip pat autorius mini sąvoką "smurto ciklas" atsirandančią dėl smurtinio elgesio perdavimo iš kartos į kartą jo išmokstant (Sutton, 1999). Ypač aktuali priežastis, kai tėvai taiko fizinės bausmės neberasdami kito būdo vaiko elgesiui kontroliuoti. Situacinio streso paveikti, tėvai nors ir neturėdami tvirtų nuostatų dėl smurtinio elgesio kaip auklėjimo priemonės taikymo vaikams efektyvumo, dažnai pasiduoda impulsui panaudoti smurtą prieš vaiką siekiant sustabdyti destruktivų vaiko elgesį ar pasiekti kitų tikslų. Taigi šioje situacijoje veikia trys faktoriai: nuostatos, emociniai motyvai ir situacinis stresas (žr. 2 pav.):

2 pav. **Smurtinio elgesio prieš vaikus taikymo situacijos psichoedukacinės priežastys (pagal G.Valicką, 1993)**

Gelles (Sutton, 1999) modelyje (1 pav.) minimos individualios smurtautojų priežastys. Viena iš labiausiai analizuotų literatūroje asmenybės smurtavimo priežasčių - menkas savęs vertinimas ir siekimas asocialiu elgesiu eliminuoti menkavertiškumo jausmą, bei atstatyti ar dar labiau pakelti savo statusą socialinėje terpėje. Kai dėl kokių nors priežasčių formuojasi žemas savęs vertinimas, teigiamo savęs vertinimo poreikis tampa ypač aktualus ir verčia žmogų ieškoti įvairiausių jo patenkinimo būdų. Jeigu asmenybei ilgą laiką nepavyksta pakelti savęs vertinimo lygio socialiai priimtinais būdais, jeigu teigiamo savęs vertinimo nepadeda apsaugoti ir gynybiniai mechanizmai, tai ji pradeda rinktis kitus, alternatyvius palyginimo standartus arba etalonus, pavyzdžiui vaikas nerasdamas kito būdo atkreipti į save dėmesį ir įtvirtinti savęs teigimą vertinimą, pradeda naudoti jėgą, krėsti išdaigas ir pan. susilaukdamas neigiamos reakcijos iš aplinkos, tačiau jos visgi sulaukdamas – to jis ir siekia. Noras parodyti kitiems ir sau pačiam savosios asmenybės vertę bei reikšmingumą, siekimas pašalinti menkavertiškumo jausmą priverčia pasirinkti smurtinį ar prievartinį elgesį kaip įrankį savo poreikiams patenkinti. Viena iš žemo savęs vertinimo pasekmių gali būti asmenybės siekimas įtvirtinti save kitų sąskaita – juos žeminant, mušant, akcentuojant jų trūkumus, mažesnę kompetenciją, klaidas ir panašiai (Gudzinevičiūtė, 1998). Kraštutinės smurto bei agresijos formos gali būti panaudojamos ir siekiant apsaugoti jau susiklosčiusį teigiamą savęs vertinimą. Tėvai ir kiti suaugusieji taikydami smurtą prieš vaikus, siekdami pakelti savo reikšmingumą, nugalėti menkavertiškumo kompleksus turi rimtų psichologinių problemų, yra priskiriami psichopatologinių smurtavimo priežasčių kategorijai.

Būtina pabrėžti, kad nėra kokios nors vienos universalios prievartą lemiančios priežasties. Tai tragedija, kurią lemia įvairių veiksnių rinkinys: patirtis ir asmenybė, socialinės ir kultūrinės aplinkos įtaka. Kuo daugiau tokių rizikos faktorių galima rasti kokioje nors konkrečioje asmenybėje, tuo didesnė tikimybė, kad čia bus įvykdytas smurtas.

Įvairias smurto formas patiria ir mergaitės, ir berniukai, ir jaunesnio, ir vyresnio mokyklinio amžiaus vaikai. Pasak L. Bulotaitės, R. V. Pivorienės, N. Sturlienės (2001), smurtą vaikai dažniausiai patiria šeimoje ar kitoje jiems artimoje aplinkoje – mokykloje, kieme ir pan. iš tėvų, šeimos narių, giminaičių, pedagogų, klasės draugų ir rečiau iš visai nepažįstamų žmonių. Viena svarbiausių agresyvumo priežasčių - vaikystėje patirtas smurtas. Tiek fizinis, tiek psichinis smurtas prieš vaikus labai dažnai sukelia moralines - psichologines traumas, o pastarosios formuoja įvairaus pobūdžio ir laipsnio elgesio nukrypimus: negatyvizmą, protesto akcijas, piktumą, kerštingumą, pasireiškiantį priešinimusi, kenkimu, smurto perkėlimu į silpnesnius, žiaurumu, netgi sadizmu. Smurtas dažniausiai prasideda šeimoje - mažiausioje visuomenės socialinėje institucijoje. Tyrimais įrodyta, kad tėvai, buvę smurto aukomis, vėliau ir patys

pradedą elgtis lygiai taip pat su savo vaikais. Smurtas tėvams dažnai tarnauja kaip būdas išreikšti savo jausmus, kartais net meilę ar globą. Tačiau skaudžiausiai vaikui yra dėl to, kad jis yra laikomas kaltu dėl visų nesantaikų. Neretai jau ankstyvajame amžiuje vaikų žaidimuose stebima smurtas ir agresija. Vaikų žaidimai, imituojantys kovas, atrodo, turėtų slopinti nesąmoningą agresyvumą, tačiau kartu ugdo jėgas, brutalumo, neapykantos ir agresyvumo kultą. Prievartos ar smurto vaizdiniai išlieka pasąmonėje visą gyvenimą ir, atsidūrus kritinėje situacijoje, bet kuriuo momentu gali išsiveržti agresyviais jausmais. Jau vien dėl to reikia padėti vaikams emociškai teisingai įvertinti įvairius gyvenimo aspektus, kad vaikystės traumos nesužalotų viso gyvenimo. Ieškant smurto priežasčių, negalima pamiršti socialinės aplinkos įtakos.

Kita artimoji vaiko aplinka, kur jis gali patirti smurtą yra mokykla. Dėl kokių priežasčių moksleiviai smurtauja? R. Povilaičio (2006) teigimu, dažniausiai įvardijamos tokios moksleivių smurtaujančio elgesio priežastys: nebuvimas grupės dalimi, išoriniai ypatumai (kitokia išvaizda, apsirengimas ir pan.), išskirtinis statusas grupėje (turingumas, mokytojo numylėtinis ir pan.), akademiniai ar socialiniai trūkumai, siekimas lyderiauti ar užimti tam tikrą statusą grupėje. Smurto naudojimą sprendžiant įvairias asmenines problemas, taip pat bandoma aiškinti socialinių įgūdžių trūkumu. Smurtaujantys vaikai neturi socialinių įgūdžių, kurie jiems leistų kitokiu būdu išreikšti save ar įsitvirtinti bendraamžių grupėje. Socialinių įgūdžių neturėjimas, kaip ir smurtaujančio elgesio formavimosi atveju, dažniausiai aiškinamas artimiausios vaiko aplinkos (šėimos) įtaka (Miškėnis, 2003). Neretai vaikai patiria panieką, ignoravimą, priklausomybę nuo autokratiškų suaugusiųjų (tėvų ar pedagogų). Pastebėta, kad vaikams, kurių laisvė ir savarankiškumas yra pernelyg ribojami, turi fizinių ar sensorikos sutrikimų. Hiperglobą kartais sąlygoja tėvų vaikystės nepritekliai, patirtas skurdas, taip pat šėimos santykių problemos, kai pavyzdžiui motina siekia kompensuoti vaikystėje patirtas šėimos problemas. Perdėtai globojami vaikai dažnai turi socialinių problemų: bendravimo sunkumų, sunkiai adaptuojasi tarp bendraamžių, savo šėimoje, o visa tai - stresų priežastis. Superglobą vaikystėje patyrę jaunuoliai neretai išsiugdo nepilnavertiškumo kompleksą, būna išlepe, bet kartu yra įžūlūs, pasyvūs, priklausomi (Chapman, 2001).

Žvelgiant į šią problemą kitu aspektu, galima ieškoti ir pačių vaikų agresyvumo ir polinkio smurtauti priežasčių. Tėvai ir mokytojai dažnai „auklėja“ vaiką būdami supykę, įniršę, todėl ir vaikai į tai reaguoja agresyviai. Jie mėgdžioja tai, ką patiems teko išgyventi. Paauglio agresyvumas gali padidėti dėl pernelyg didelio informacijos srauto. Šiais laikais tokia situacija gana dažna, nes vaikai nuo mažens klauso radijo, žiūri televizorių, naršo po internetą, žaidžia kompiuterinius žaidimus. Šėimoje, kurioje smurtaujama, kompiuteriniai smurtiniai žaidimai stiprina polinkį smurtauti pačiam (Rumpf, 2004).

Emocinio pervargimo, o kartu ir agresyvumo priežastis gali būti pernelyg ilgas ir per daug intensyvus bendravimas su bendraamžiais, nerimas dėl galimo pažeminimo, susijusio su išvaizda ar fiziniais trūkumais. Tai viena iš dažniausiai pasitaikančių vaikų agresijos formų. „Kuo dažniau išgyvenama frustracija (nesėkmė moksle, nepritapimas prie socialinės grupės) ir ji nekompensuojama (nėra galimybės išsipasakoti, pasiekti laimėjimų), tuo labiau didėja agresyvumas ir polinkis į smurtinius veiksmus“ (Rumpf, 2004, 25 p.).

Maža to, kad vaikai labiausiai nukenčia, tai jie dar negali (nes dažniausiai bijo) pasisakyti dėl savo patirto smurto. Baimės pasipasakoti, kas jam nutiko, priežastys gali būti įvairios: mano, kad juo niekas nepatikės ir niekas negali padėti. Kartais smurtautojas stengiasi įtikinti vaiką, kad jis pats dėl visko kaltas. Be to vaikas gali nežinoti kam papasakoti, arba gali tiesiog nežinoti, kad tai kas su juo nutiko yra smurtas.

Vaikų smurtas labai aktuali problema ir reikia imtis priemonių jam išgyvendinti. „Smurtas, taikomas prieš vaikus, savo pasekmėmis priklauso pačiai sunkiausiai psichologinei traumai“ (Zinovjeva, Michailova, 2003, p. 45). Smurtas pažeidžia psichologinę vaiko gerovę, jis sukelia ilgalaikes ir asmenybės raidą ardančias pasekmes. Smurtas pirmiausia kenkia vaiko savęs suvokimui ir savigarbai (Sruoga, Jakubkaitė, 2001). Pasak jų, nuolat emociškai terorizuojamas vaikas netenka pasitikėjimo savimi: nuolat abejoja savo jausmais, gebėjimais, jaučiasi menkas ir nevertingas. Netekęs pasitikėjimo savimi praranda ryžtingumą, tampa bailus, pasyvus, laukiantis kitų nurodymų ir pritarimo. Lengvai pasijunta kaltas, menkas, netinkamas. Todėl dažniausiai įvardijamos emocinio - psichologinio smurto pasekmės yra – įtampa, nepasitikėjimas savimi (savo žiniomis, jausmais, gebėjimais), vengimas bendrauti, nesaugumo, bejėgiškumo, pasimetimo, vienišumo, apleistumo jausmai, priklausomybė nuo kitų nuomonės, požiūrio ir reikalavimų, uždarumas, negebėjimas rasti ir prašyti pagalbos, nuolatinės pastangos įtikinti, neryžtingumas, liūdesys, nuolatinė prislėgta nuotaika, taip pat save ir/ar kitus žalojantis elgesys. Smurtą vaikystėje patyrę žmonės, ypač prievartauti pačių artimiausių žmonių, visą likusį gyvenimą patiria sunkumų bendraudami su kitais. Jiems labai sunku pajusti pasitikėjimą kitu žmogumi. Jie nesugeba tinkamai patenkinti savo globos ir artumo poreikio. Dažnai tokie žmonės menkai suvokia savo vertę, turi iškreiptą vertybių sistemą, o neretai ir patys naudoja prievartą kaip santykių palaikymo būdą. Esant nenormaliems emociniams vaiko ir tėvų ryšiams, gali sutrikti vaiko psichofizinė, emocijų, valios ir charakterio raida.

Be to nereikėtų pamiršti dar vienos nemažiau svarbios smurto pasekmės, tai kad smurtas prieš vaikus ugdo pačių vaikų žiaurumą. Didelė tikimybė, kad tokie vaikai patys ateityje bus žiaurūs (Rupšienė, 2001). V.Sakalauskas (1999) teigia, kad patirtas smurtas brandina mintį, kad tai yra vienintelis ir efektyvus būdas spręsti gyvenimo konfliktus. Vaikai veikia pagal pavyzdžius, kuriuos jie mato tėvų namuose ir artimiausioje socialinėje aplinkoje.

[vairūs šaltiniai dažniausiai įvardija tokias patirto smurto pasekmes:

- Sutrikęs prisitaikymas, kuriam būdingas kraštutinis ir amžiui nebūdingas piktnaudžiavimas alkoholiu, blogas elgesys mokykloje, jausmų nesuvokimas, valgymo sutrikimai.

- Elgesio problemos, pasireiškiančios bėgimais iš namų, vagystėmis, piktnaudžiavimu kvaišalais bei pamokų praleidinėjimu.

- Bejėgiškumas, kurį atspindi mintys apie savižudybę ar žmogžudystę, nuolatiniai konfliktai su artimaisiais, sunkumų, problemų neigimas.

- Nerimas, pasireiškiantis pasitikėjimo stoka, išsiblaškimu, menku savo tapatumo suvokimu bei nesėkmėmis moksle.

Vaikų smurto mokykloje raiškos tendencijos neretai atsiskleidžia per jų patiriamą saugumo mokykloje parametą, vaiko turimą socialinį tinklą (draugai), jų teisių bei pareigų žinojimą ir praktinį įgyvendinamumą.

Patiriantys skriaudą, atstumtieji vaikai „išgyvena frustracijas, kurios tipinės (nepageidautinos) išeitys būna – pasyvumas, izoliacija arba agresyvumas, destruktivus elgesys“ (Gailienė, 2001). Tikėtina, kad šie vaikai turės ir emocinių sunkumų, kurie reikšis kančia, pavojaus baime, nuovargiu, išsekimu, susvetimėjimu ir atsitraukimu nuo bendraamžių, o drauge ir mokyklos bendruomenės. Šiuo atveju ypač akcentuotina savalaikė psichologo ar socialinio pedagogo pagalba, galinti pagerinti tokių vaikų socializaciją. Juk saugiai vaikas jaučiasi tuomet, kai klostosi humaniški santykiai su tėvais, mokytojais ir bendraamžiais. Paauglystėje būna labai stiprus bendravimo su bendraamžiais poreikis. Tyrimais įrodyta, kad nuo to, kaip paaugliai patenkina bendravimo su bendraamžiais poreikį, priklauso ir jų asmenybės raida: geri tarpasmeniniai santykiai ją paskatina, blogi santykiai sulėtina ir net iškreipia (Aramavičiūtė, 2005).

Siekiant, kad mokykloje būtų kuriama kuo saugesnė, draugiškesnė atmosfera, užtikrinama pagarba kiekvieno vaiko asmenybei, užkertamas kelias negatyviems, vaiką žalojantiems reiškiniams, reikia rūpintis ir vaikų teisiniu švietimu. Vaikai turi žinoti savo teises bei pareigas, jų teises ginančių organizacijų, pagalbą teikiančių institucijų adresus.

Žmogaus teisės visuomenėje apsprendžia santykius tarp žmonių, žmogaus santykį su pačiu savimi bei jo santykį su aplinka. Teisių žinojimas apima ne tiek deklaratyvių teiginių žinojimą ir atkartojimą, bet svarbiau – teisės paskirties, kaip socialinio elgesio ir žmonių bendravimo reguliatoriaus, suvokimą. Žmogaus socialinė vertė matuojama jo gebėjimu gyventi santarvėje su kitais žmonėmis. Tačiau tai įmanoma ne tik žinant, bet ir praktiškai įgyvendinant tiek savo teises, tiek ir leidžiant kitiems įgyvendinti jų teise.

Teisių ir pareigų vienovė socialiniu požiūriu reikšminga tuo, kad ji yra viešas atsisakymas bet kokios agresijos. Ši vienovė skatina žmogaus atsakomybę, verčia jį naudotis savo teisėmis, nuolat galvoti apie savo artimo teises ir apie padarinius savo teisėms, pažeidus artimo teises (Vaišvila, 2004). Žmogus negali tikėtis apsaugoti savo interesų, vertybių, negerbdamas kito žmogaus teisių į tokias pat vertybes.

II. VAIKŲ SMURTO EDUKACINĖS PREVENCIJOS TEORINĖS PRIELAIIDOS

2.1. Prevencijos samprata

Uždavinys pažaboti smurtą ir užtikrinti visuomenės saugumą daugiausia priskiriamas policijai bei kitoms teisėsaugos institucijoms. Per mažai dėmesio skiriama prevencinėms pastangoms, smurto priežasčių bei sąlygų šalinimui, socialinėms, švietimo ir kitoms priemonėms, todėl paprastai pavėluotai sureaguojama į jau opias problemas ir belieka kovoti su padariniais, nors dažniausiai būta galimybių užkirsti problemoms kelią dar jų ištakose. Šiandien nebeužtenka tik fiksuoti pažeidimus ar jau padarytą žalą. Būtina laiku pastebėti galimas grėsmes ir užkirsti joms kelią, dar nespėjus padaryti žalos. Todėl pastaraisiais metais vis dažniau akcentuojama prevencijos svarba, aktyvesnis savivaldos dalyvavimas viešojo saugumo užtikrinimo srityje bei pilietinė savisauga (Dapšys, 1995).

Mokslinėje literatūroje pateikta įvairių prevencijos apibrėžimų. Pasak L. Jovaišos (1993), **prevencija** – bendras pavadinimas įvairių auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, nesuderinamiems su morale ir teisės normomis. J. Leonavičius (1993) prevenciją apibūdina kaip išankstinį kelio užkirtimą, užbėgimą už akių. Tuo tarpu G. Kvieskienė (2003) teigia, kad prevencija paprastai skirstoma į trijų lygių veiksmus – ankstyvoji, pagalbos bei socialinė pedagoginė rehabilitacija. Pasak I. Lieliūgienės (2002), prevencija - tai įvairių informacinių, mokymo priemonių taikymas, kad mažėtų prievartos atvejų, vaikai mokėtų labiau apsisaugoti ar išvengti pavojingų situacijų, žinotų, kaip vieni kitiems gali padėti, mokėtų ieškoti pagalbos. Bet kuriuos prevencijos būdus galima skirstyti pagal tai, kam ji yra skirta. *Pirminė prevencija* - veiksmai, nukreipti į bendrą populiaciją (visus vaikus) siekiant sustabdyti bet kokius smurto atvejus. *Antrinė prevencija* - veiksmai, nukreipti į didesnės rizikos grupę siekiant užkirsti kelią tolimesniam problemos plitimui ar sumažinti bet kurio smurto riziką. *Tretinė prevencija* - veiksmai, kurie yra skirti žinomiems smurtautojams arba aukoms siekiant išvengti smurto pasikartojimo. Kitaip tariant, pirmine prevencija siekiama išvengti smurto, o antrine ir tretine - išvengti smurto pasekmių ir pasikartojančio smurto (Responding to hate at school, 1999).

Vaikų teisių apsaugos ir jų smurto prevencijos sistema yra sudaroma iš glaudžiai susijusių struktūrinių bendrasocialinės, specialiosios, individualiosios ir tarpinės prevencijos rūšių. Šios sistemos subjektai yra visuomenės ir valstybės institucijos bei tikslingai ir kryptingai veikiančios piliečiai (Justickis, 2004).

2.2. Mokyklos vaidmuo vaikų smurto prevencijoje

Viena iš aktualiausių pastaruoju metu problemų mokyklose yra įvairių formų smurtas, paplitęs tarp moksleivių, nes prieš vaikus smurtauja ne tik suaugusieji, bet ir patys vaikai. Yra sukurta nemažai projektų, planų kovai su smurtu. Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos vaikų teises, interesus ir socialinę apsaugą, 1994 metais pradėtas kurti vaikų teisių apsaugos tarnybų tinklas miestuose ir rajonuose, veikia įvairios institucijos, teikiančios pagalbą prievartą patyrusiems vaikams, mokyklose vis dažniau įdarbinami socialiniai darbuotojai, psichologai. Jau kelis metus Socialinės apsaugos ir darbo ministerija kartu su Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“ skelbia akciją „Gegužė – mėnuo be smurto prieš vaikus“. Tokiu būdu bandoma ugdyti visuomenės atsakomybę už kiekvieną vaiką, skatinti vaikus bendrauti be smurto, aiškinti smurtinio elgesio sukeliamas pasekmes vaiko fizinei ir dvasinei raidai, elgesiui.

Vaikas, augdamas šeimoje, vadovaujasi šeimos gyvenimo normomis, „vidaus taisyklėmis“. Tuo tarpu atėję į mokyklą jie susiduria su mokyklos gyvenimo normomis, mokyklos vidaus taisyklėmis. Laikui bėgant vaikas pripranta, įauga į mokyklos bendruomenę. Mokykloje bendraudami su bendraamžiais, vaikai kuria savo bendravimo taisykles, mokosi ne tik save pažinti, bet ir keisti. Tačiau laikui bėgant bendravimas bei elgesio taisyklės išsigimsta ir perauga į smurtą. Reikia spręsti smurto šalinimo mokyklose klausimus, parengiant atitinkamą veiksmų ir priemonių planą.

Vieną iš svarbesnių vaidmenų mokykloje, kovojant su smurtu, atlieka socialiniai pedagogai, psichologai, socialiniai darbuotojai akcentuodami, kad fizinė smurto panaudojimas prieš mokinį yra jo asmenybės įžeidimo forma, o vaiko įžeidimas visada yra vaiko teisių ir jo poreikių ignoravimas. Neįmanoma surasti vienintelio teisingo mokinių smurto mokykloje paaiškinimo, todėl, kokios bebūtų priežastys, šio reiškinių pateisinti negalima. Individai ir visuomenė turi prisiimti atsakomybę ir stengtis išgyvendinti smurtą. Smurto prevencijos mokykloje vykdymas nėra vien tik socialinio pedagogo ar psichologo atsakomybė. Šie specialistai turi reikiamų žinių ir gebėjimų pagelbėti mokyklos bendruomenei organizuojant ir įgyvendinant prevencines žalingų socialinių reiškinių priemones (Smurto prevencija mokyklose, 2005). Tik dirbant komandoje ir remiantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių pokyčių mažinant smurtinio elgesio apraiškas.

Švietimo ir mokslo ministro įsakymu 2004 metais patvirtintas Prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse sudarymo bei jų veiklos kryptių aprašas (Valstybės žinios, 2004-12-23, Nr. 184-6824). Viena iš šioms grupėms tiesiogiai deleguojamų funkcijų yra smurto prevencija. Vykdamas įsakymą, kiekvienoje mokykloje turi būti sudaroma prevencinio darbo grupė. Smurto, žalingų priklausomybių ir nusikalstamumo

prevencija yra viena iš svarbiausių demokratiškos ir bendradarbiaujančios visuomenės komponentų. Prevencija, naudojantis aktyviais demokratijos pagrindų modeliais, aktyviu bendradarbiavimu, sprendžiant socialines problemas, vaiko individualių teisių pažinimas efektyviai ugdo pozityvias vertybes ir pozityvų elgesį.

Daugelis mokyklų kelia sau tikslą paruošti jaunimą suaugusiųjų rolių atlikimui, ypač prasmingo užimtumo prasme. Mokykla ir kitos ugdymo institucijos labiau atsakingos už piliečio ugdymą nei kitos visuomenės institucijos. Visame pasaulyje visuomenė vis daugiau reikalauja iš mokyklos nei ji sugeba atlikti. Humaniška mokykla, siekia padėti kiekvienam vaikui, siekia ugdyti demokratines vertybes ir įtvirtinti demokratinius principus, puoselėti etniškumą ir propaguoti kaitą bei atvirumą, palaikyti kiekvieno vaiko individualybę. Tačiau realybėje mokytojams labiau rūpi pamokose praleistas valandų skaičius, programų ir reikalavimų kaita, kuriuos vis sunkiau įsidėmėti, o ne vaikas. Mokyklų direktoriai paskendę biurokratijos labirintuose, ataskaitose, atestacijose ir ūkinėse problemose, kiti švietimo vadybininkai užsiėmę naujų taisyklių rašymu ir nuolatiniu senųjų tobulinimu. „Suprantama, kad iki šių dienų mokytojas dažniausiai stengiasi perteikti savo mokiniams knygoje surašytus faktus, bet po kelių metų, mėnesių ar dienų vaikas visas tas tiesas pamiršta. Tai kam skirtas mokytojo darbas? Mano manymu, didžiausias mokytojo pašaukimas yra išmokyti vaikus gerbti vienas kitą, suprasti ir gerbti kitus žmones, išmokyti gyventi kartu, užjausti, suprasti ir kartu spręsti iškilančias problemas. Tai svarbiausias mūsų ir mokyklos uždavinys, diskutuojant apie problematiškų vaikų ugdymą“, - paprastai ir aiškiai svarbiausius mokytojo bei mokyklos uždavinius suformulavo B. Bitinas (2002).

Vienas iš būdų kovojant su smurtu yra mokyti kaip elgtis konkrečioje situacijoje, susidūrus su smurto atveju. Vienas iš tokių problemos sprendimo būdų galėtų būti mokyklos strategijos plano sukūrimas (Mokykla ir nusikalstamumo prevencija, 1996):

- Strategijos kūrimas: komandos subūrimas, problemos apibrėžimas, problemos masto įvertinimas, pagrindinių strategijos principų, tikslų, uždavinių numatymas, aiškaus plano sukūrimas įtraukiant visus mokyklos bendruomenės narius bei numatant reagavimo į tyčiojimosi situacijas gaires ir procedūras, aiškaus plano sukūrimas.

- Strategijos įgyvendinimas: visos mokyklos bendruomenės supažindinimas su strategija, įtraukimas į strategijos įgyvendinimą visus mokyklos bendruomenės narius: mokytojus, mokyklos administraciją, tėvus. Mokoma dirbti edukacinį darbą su moksleiviais pamokų metu ar klasės valandėlių metu, tiesiogiai reaguoti į smurto situacijas (pagalba tyčiojimosi aukoms, pagalba priekabaujantiems vaikams, darbas su tyčiojimosi situacijas stebinčiais vaikais, bendradarbiavimas su tėvais).

- Monitoringas (strategijos eigos stebėjimas): atskirų strategijos dalių įvertinimas, pasitelkus ir komandą, ir kitus mokyklos bendruomenės narius, smurtinių atvejų aptarimas ir įvertinimas.

- Strategijos efektyvumo įvertinimas: visos mokyklos bendruomenės narių anketavimas dėl to, kas pasikeitė per tam tikrą strategijos vykdymo laikotarpį.

Vykdant šią strategiją, svarbu akcentuoti vaikams, kad jie turi teisę kreiptis pagalbos. Dažnai vaikai niekam nepasakoja apie patiriamą smurtą, nes bijo būti apšaukti skundikais. Svarbu vaikams padėti suprasti skirtumą tarp skundimo ir pagalbos ieškojimo - kai vaikui sunku ir jis nežino kaip susitvarkyti su sunkumais, jis turi teisę kreiptis pagalbos į tuos žmones, kuriais pasitiki, jie turi žinoti, kaip gali ar negali elgtis konkrečioje situacijoje. Toks arba panašus strategijos planas gali padėti sumažinti smurtą ir prievartą mokykloje. Tačiau to nepakanka. Reikia kurti vaikų prievartos sustabdymo strategijas ir platesniu, respublikiniu mastu. Tik visa visuomenė sutartinai dirbdama, gali užkirsti kelią smurtui ir prievartai. Svarbu reaguoti į šios problemos atsiradimą nedelsiant - sustabdyti smurtą iš karto ir imtis tam tikrų strateginių veiksmų. Svarbu, kad kiekviena atsiradusi institucija atliktų prevencinį darbą, o ne vien egzistuočiau.

Mokykla yra sudėtinga organizacija, nes ji atlieka daug įvairių funkcijų ir pirmiausia – akademinę šviečiamąją funkciją. Be to, mokykla turi vykdyti socializacijos funkciją. Laukiama, kad mokykloje bus pasiekta bendradarbiavimo ir konkurencijos, pagalbos ir iššūkio, individualių pasiekimų ir grupinio darbo pusiausvyra. Ar mokyklos bendruomenė yra pasirengusi spręsti smurto problemą, galima išsiaiškinti atliekant auditą (procesas, padedantis mokyklos bendruomenei geriau suvokti, kokia yra mokyklos gyvenimo situacija) (Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito metodika, 2002) . Juo bandoma:

- išmatuoti, kokio masto ir pobūdžio sunkumų turi mokyklos bendruomenė;
- nustatyti konkrečių smurto mokykloje mažinimo priemonių veiksmingumą ir (arba) neveiksmingumą;
- nustatyti, kiek svarbus yra mokyklos ir jos sąrangos vaidmuo smurto prevencijai ir jo mažinimui (Smurto prevencija mokykloje, 2005).

Mokyklos audito (smurtinio) ypatybės:

1. Pateikia platų ir išsamų smurto mokykloje vaizdą;
2. Duomenys renkami iš įvairių šaltinių ir taikant įvairius metodus;
3. Nesunkiai įgyvendinamas praktiškai, t.y. nėra tiek sudėtingas, kad mokyklos nesugebėtų jo atlikti;
4. Rezultatai yra aiškūs, pateikti suprantamai ir tiesiogiai aiškinami;
5. Rezultatai praverčia rengiant kokybiškus veiksmų planus.

Todėl auditas, kuriuo bandoma išsiaiškinti mokyklos kaip organizacijos efektyvumą užtikrinant visus vaiko poreikius (šiuo atveju ypač užkertant kelią smurtui, jį mažinant ir sprendžiant su smurtu susijusius klausimus), bus naudingas tada, jei mokykla turi aiškų ir nuoseklų, gerai organizuotą smurto mažinimo modelį. Šie klausimai yra audito pagrindas:

- Ar mokiniai ir personalas žino, kaip jie turi elgtis?
- Ar informacija apie šiuos lūkesčius yra aiški ir pasiekia visus mokyklos bendruomenės narius?
- Ar personalas ir mokiniai turi motyvų mažinti smurtinį elgesį ir plėtotis santarvę ar jie jaučia palaikymą?
- Ar netinkamas jų elgesys ir klaidos yra taisomi veiksmingai ir nepažeidžiant orumo?
- Ar mokykla ir visa jos struktūra, pavyzdžiui, klasės, yra organizuotos taip, kad skatintų santarvę ir mažintų smurtą?

Auditas gali turėti nemažą poveikį visai mokyklos bendruomenei. Todėl svarbu, kad audito tonas padėtų formuoti teigiamą bendruomenės, ypač vaikų, požiūrį į šį procesą. Audito tikslas yra pasiekti, kad, gavę duomenų apie mokyklos laimėjimus ir tobulintinas sritis, visi mokyklos bendruomenės nariai turėtų akstiną toliau gerinti situaciją (Smurto prevencija mokykloje, 2005).

2.3. Vaikų dalyvavimas smurto prevencijoje

Didelį nerimą kelia ir tai, jog į plačiai mokyklose paplitusį smurtą yra įprasta žiūrėti kaip į reiškinių, kuris nereikalauja ypatingo dėmesio, arba į reiškinių, su kuriuo niekuo neįmanoma padaryti ir prieš kurį yra tiesiog nuleidžiamos rankos. Tuo tarpu užsienio šalių, kurios jau keletą dešimtmečių daug dėmesio ir lėšų skiria šiai problemai, patirtis rodo, jog suformavus tinkamą mokyklos saugumo politiką, organizavus komandinį darbą kovoje su smurtu mokykloje, galima pasiekti labai efektyvių rezultatų (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004). Svarbu taip pat, kad į šį procesą būtų įtraukti ir patys moksleiviai. Paprastai pagalbą nuo smurto nukentėjusiems moksleiviams teikia suaugusieji. Dėl didelio darbo apkrovimo ne visada yra suteikiama kokybiška pagalba visiems vaikams, kuriems jos reikia. Svarbu, kad patys moksleiviai prisidėtų prie to, kad mokykloje būtų saugu ir nebūtų vietos smurtui. Geresnių rezultatų galima pasiekti, kai moksleiviai ir jų tėvai aktyviai įsijungia į problemos sprendimą. Moksleivių įtraukimas į projektus, užklasinę veiklą, siekiant mažinti smurto paplitimą mokykloje, yra nelengvas kelias. Dėl dabartinio intensyvaus mokymosi kurso, kurį turi pereiti moksleiviai, užklasinė ar bet kokia socialinė veikla mokykloje nukenčia pirmiausia. A. Magomedovas, E. Kasperavičiūtė, E. Karmaza (2004) Pateikia idėjas, ką moksleiviai gali veikti smurtui mokykloje mažinti:

1. Sukurti saugios mokyklos viziją.

2. Organizuoti klasės valandėles, kurių metu bus aiškinamos moksleivių teisės, pareigos, smurto, patyčių atsiradimo priežastys, pasekmės bei šios problemos šalinimo būdai.
3. Organizuoti moksleivių apklausas apie smurtą.

Moksleiviai gali taip pat atlikti apklausas apie situaciją mokykloje. Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad moksleiviams turi būti taikomi tam tikri apribojimai. Jie negali klausti kitų moksleivių apie jų asmeninę patirtį, jie negali peržvelgti anketų (ar kitaip pateiktų atsakymų), kur atsakymai yra pakankamai asmeniški. Jie gali būti talkininkai psichologui ar socialiniam pedagogui. Taip pat jie gali atlikti tokias apklausas, kur yra vertinama nuomonė, nuostatos (pvz.: „ar mokykloje saugu?“, „kurios vietos nesaugiausias?“, „ar tenka matyti, kaip kiti mušasi?“, „kaip turi atrodyti mokykla, kurioje yra saugu?“, „kuris mokytojas yra patikimas, kuriam būtų nesunku papasakoti apie patirtą smurtą mokykloje?“ ir pan.).

4. Paruošti standus, plakatus apie smurto apraiškas mokykloje, gatvėje, namuose.

Stende galima pateikti taisykles, gerus pavyzdžius, pagalbos šaltinius. Stendas gali informuoti apie moksleivių veiklą prieš smurtą mokykloje. Mokykloje moksleivių grupė gali leisti laikraštį ar žurnalą, kurio pagalba gali plačiai nušviesti apie savo veiklą, pagalbos šaltinius ir pan. Čia svarbu atkreipti dėmesį, kad laikraštyje negalima detalčiai atsileidinėti smurtinių įvykių mokykloje. Tai yra, neturi būti viešai skelbiami, kas yra mušeikos, kas yra nukentėję. Geriausia, jeigu būtų pateikiama tik statistika, kai kurios (bet tik pamokančios) istorijos turi būti pateikiamos su pakeistais vardais, kad niekas neatpažintų. Mokyklos kuriamoje žiniasklaidos priemonėje gali būti patarimai, kaip elgtis tam tikrose situacijose, geri pavyzdžiai, kaip buvo išspręsti tam tikri konfliktai, interviu su specialistais ir pan.

5. Organizuoti susitikimus su VTAT (Vaikų teisių apsaugos tarnyba) ir policijos darbuotojais.

Moksleiviai, suformavę grupę už taikią ir saugią mokyklą, turi gauti papildomų žinių, ką gali veikti ir kas jiems gali padėti. Vienas iš būdų – kviestis į svečius bendravimui, mokymams ar diskusijai atstovus iš įvairių tarnybų. Tai gali būti psichologas iš pedagoginės psichologinės tarnybos, policijos pareigūnas iš teritorinės policijos nuovados, vaiko teisių apsaugos darbuotojas, nevyriausybinės organizacijos atstovas ir pan. Susitikimas – diskusija gali būti tik su moksleivių grupės atstovais, tačiau galima organizuoti, kad tai susitikimas būtų organizuotas vienos ar kelių klasių moksleiviams. Susitikimų metu vaikai gali daugiau sužinoti apie pagalbos formas, pasekmes, pagalbos šaltinius, geriau susipažinti, kur gali nukreipti nukentėjusius vaikus, jeigu jie patyrė smurtą.

6. Sukurti mokyklos saugumo taisykles.

Mokykloje yra bendrosios taisyklės, bet jos nepadeda sumažinti smurto atvejų mokykloje. Taisyklės apie saugios mokyklos sukūrimą turi būti aiškios ir konkrečios. Čia turi būti apibrėžtos

konkrečiai visos įmanomos smurto formos, pranešimo apie smurtą taisyklės, bausmės, paskatinimai (tiems, kurie padėjo spręsti), pagalbos šaltiniai, teisiniai išaiškinimai ir pan. Moksleiviai gali prisidėti prie šių taisyklių kūrimo. Taisyklėse neturi būti vien surašyti veiksmai, už ką ir kaip baudžiama, bet ir pateikti pageidaujamo elgesio modeliai. Taip pat turi būti aprašyta, kas yra saugi mokykla.

7. Paruošti informacinį bukletą.

Moksleivių grupė gali parengti lankstinukus ar kitokio formato leidinėlius, kuriuos gali padalinti mokyklos bendruomenei apie jų veiklą, pagalbos teikimą. Nemažai ugdymo įstaigų turi interneto svetaines. Pasinaudodami jau sukurtomis, ar sukurdami naują svetainę, moksleiviai daug gali pateikti informacijos, kurią galės pasiekti ne tik jų mokyklos moksleiviai ir pedagogai, bet ir daugelis žmonių už mokyklos teritorijos ribų. Beje, interneto svetainėje kiti mokyklos moksleiviai galės anonimiškai ar savo vardu pasidalinti idėjomis, galiausiai pranešti apie įvykusį smurto atvejį be baimės būti apšauktais „skundikais“.

8. Organizuoti piešinių, rašinių, plakatų parodas.

Vaikų piešinių konkursas tinka jaunesnio amžiaus vaikams. Vėliau svarbu su vaikais aptarti, kas yra nupiešta.

9. Vykdyti tėvų teisinį, pedagoginį, socialinį švietimą.

Tai svarbiausia, bet labiausiai apleista sfera. Tėvų mokymas, jų įtraukimas į pagalbą vaikui, net pagalbos teikimas tėvams bendraujant su sunkiais ar nukentėjusiais vaikais – tai viena iš efektyviausių ir daugiausia rezultatų duodančių sferų.

10. Išvykos ir susitikimai su kitų mokyklų moksleiviais.

Labai svarbu, kad moksleiviai nesijaustų „vieniši kariai“ mūšio lauke. Ne vienoje mokykloje moksleiviai yra subūrę įvairių formų darbo grupes, kurios užsiima mokyklos socialiniais reikalais. Kai kuriose mokyklose jau yra suburtos moksleivių grupės, siekiančios sumažinti smurto mokykloje paplitimą. Susitikimai su kitų mokyklų moksleiviais neleis pasijusti vienišiams. Smurtas mokykloje dabar yra visų mokyklų problema. Tik vienos su šia problema dirba, kitos mato, trečios – nenori matyti. Moksleiviai, susitikdami su kitų mokyklų atstovais, galės keistis patirtimi, patarimais, darbo metodais. Beje susitikimus su kitomis mokyklomis galima organizuoti ne vien tik vieno miesto ar šalies teritorijoje. Moksleiviai gali užmegzti glaudų bendradarbiavimą su kitų šalių moksleiviais.

Vaikų smurto prevencija mokyklose bus efektyvesnė, jei ji vyks kaip visa apimančių priemonių, skirtų smurto priežasčių šiuolaikinėje visuomenėje prevencijai ir kovai su jomis, sudedamoji dalis. Svarbi taisyklė: **smurtu smurto mokykloje nesumažinsi**. Todėl svarbu siekti, kad moksleiviai nenaudotų lozungų „Mes kovosime prieš smurtą“, „Smurtautojams – galas“, „Tu būsi nubaustas, jei smurtausi“ ir pan. Geriau tai būti keičiama į tokius šūkius: „Mes

– už mokyklą, kurioje saugu mokytis“, „Man patinka geri santykiai su bendraamžiais“ ir pan. Toks analogiškas principas turi būti taikomas ir bet kurioje veikloje, kuria formuojama saugi mokykla. Tai reiškia, kad geriau taikyti mažiau bausmių už smurtą, bet daugiau apdovanojimų už gerą elgesį. Čia pateiktas tik principas, bet kiekvienoje situacijoje reikia ieškoti tokio varianto, kuris nebūtų „Mes kovojame su smurtu savo mokykloje“, bet atitiktų tokią politiką: **MES KURIAME SAUGIĄ MOKYKLĄ!**

III. VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE KAIP SOCIALINĖS PROBLEMOS EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Mokslininkai (Bitinas, 1998, Kardelis, 2002, Merkys, 1995 ir kt.) tyrimo metodologiją apibrėžia kaip teoriją, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą, jo principus, mokslinio tyrimo metodus ir techniką.

Rengiantis tyrimui, pirmiausia buvo išskirta ir apibrėžta tyrimo hipotezė, t. y. pagrindinė idėja, suformuluotas tikslas ir numatyti uždaviniai. Tyrimo tikslas atspindi tiriamojo darbo problemos pagrindinę idėją, viso tyrimo kryptingumą (Tidikis, 2003). Buvo iškelti tyrimo uždaviniai. Pasak B. Bitino (1998), mokslinis tyrimas – sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagrinėjimas, taikant mokslo priemones bei metodus. Į tyrimas susideda iš problemos išsiaiškinimo, tyrimo klausimų ar hipotezių formulavimo, aktualios informacijos kaupimo, duomenų analizės, rezultatų aprašymo ir padarymo išvadų, atsakančių į tuos klausimus ar patvirtinančių hipotezes (Charles, 1999).

Organizuojant tyrimą vadovautasi mokslininko C. M. Charles (1999) iškeltais principais. Tarp jų: teisiniai tyrimo dalyvio apsaugos bei slaptumo principai, etiniai principai – geravališkumas, sąžiningumas, tikslūs paaiškinimai tyrimo dalyviams, procedūriniai tiriamumo, glaustumo, tikėtumo bei įvairių prasmų paaiškinimo principai.

Empirinio tyrimo metu siekiama nustatyti vaikų smurto apraiškas, jo priežastis bei pasekmes, sužinoti kokia reali situacija mokyklose.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Remiantis *socialinio konstruktyvizmo teorija* – kiekvienas vaikas konstruoja savo individualų supratimą apie pasaulį, patirdamas, vertindamas ir interpretuodamas, siedamas tas interpretacijas su ankstesnėmis turėtomis interpretacijomis ir patirtimi.

Konstruktyvizmas - tai pažinimo teorijos sąvoka, kurios esmė tai, kaip mes suvokiame mus supančios aplinkos reiškinius ir juos struktūruojame. (Reich, 1996). Žinių konstravimas kaip esminis metodinis pažinimo principas reiškia pačiam vaikui pažinti, išbandyti, eksperimentuoti, nuolat konstruoti idealiu ar materialiu būdu ir įprasinti remiantis asmeniniais interesais, motyvacijomis ir jausmais. Socialinio konstruktyvizmo atstovai (Peter L. Berger, Thomas Luckmann) mano, kad žmogus gali pažinti jį supantį pasaulį tik bendraudamas su kitais.

Kognityvine teorija (Kohlberg, 1984), pabrėžiančia kiekvieno individo aktyvaus mąstymo reikšmę tolesniems jo veiksams: mąstydamas vaikas priima savąjį pasaulį, save patį bei atitinkamai kuria naujus elgesio būdus. Be to, gyvenimo įvykiai ir turima vaiko patirtis yra

interpretuojami pagal savitą sistemą. Todėl objektyvi aplinka elgesiui yra ne taip svarbi, kaip tos aplinkos suvokimas bei jos įvertinimas.

Simbolinio interakcionizmo kontekste galima teigti, kad vaikai gyvena socialinėje grupėje bei kuria atitinkamus socialinius modelius bei kaip įvairiose situacijose keičiasi jų elgesys (Giddens, 2005).

Socialinio išmokymo teorija, suponuoja tai, kad naujų žinių ir įgūdžių modelių vaikas gali išmokyti stebėdamas ir girdėdamas kitų kalbinės veiklos pavyzdžius (Bandura, 1997).

3.2. Tyrimo metodai

Tyrimo metodas tai tarpininkas tarp tyrėjo ir tiriamojo, kuris sustiprina, riboja arba iš viso izoliuoja tyrėjo poveikį, todėl gerai parengtas ar pritaikytas metodas žymiai palengvina tyrimą. Teigiama, kad nuo metodo priklauso viso tyrimo sėkmė. Todėl tyrimo metodams yra keliami dideli reikalavimai (Kardelis, 2002).

Tyrimo metodai – instrumentai, kurių pagalba pažįstama tiesa, atskleidžiami dėsningi objektyviojo pasaulio reiškinių ryšiai (Tidikis, 2003). Vaikų smurto mokykloje priežasčių ir pasekmių tyrimo metodika buvo orientuota taip, kad atitiktų konkrečius tyrimo uždavinius ir teisingai atspindėtų tiriamąjį reiškinį. Sudarant konkrečią tyrimo metodiką, atitinkančią nagrinėjamo reiškinio uždavinius, ir ypatumus, daugiausia dėmesio kreipiamas vaikams, patiriantiems smurtą mokykloje, bei jų priežasčių bei pasekmių išsiaiškinimui.

Siekiant išsiaiškinti vaikų smurto paplitimą mokyklose ir ieškant efektyvesnių būdų užkirstant kelią šiam reiškiniui, t.y. edukacinei prevencijai, pagrindiniu tyrimo metodu pasirinktas *empirinių tyrimų kiekybinis metodas – anketavimas*. Tai vienas iš populiariausių sociologinio tyrimo metodų. Anketa – klausimų lapas tam tikroms žinioms surinkti. Jį pagal nurodytas taisykles užpildo klausiamasis (Tidikis, 2003).

Tyrimui atlikti buvo naudojama autorės parengtos anketos vaikams (12 – 17 metų) ir tėvams. Sudarant anketas tyrimui, naudota pasak B. Bitino (1998) *ranginė skalė* – kai objektus galima sutvarkyti (suranguoti) pagal matuojamojo požymio intensyvumą. Tiriama buvo pagal kiekybinius požymius. Kiekybiniai tyrimo metodai – metodai kurių galutiniai tyrimo rezultatai išreiškiami skaičiais (Tidikis, 2003).

Anketos yra anoniminės. Anketų struktūrą sudaro įvadinė ir pagrindinė dalys. Įvadinėje dalyje įvardijamas apklausos tikslas, pildymo instrukcija, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje pateikiami su tyrimo problema susiję klausimai.

Anketų klausimai sudaryti taip, kad galima būtų išsiaiškinti, kaip dažnai ir kokias smurto formas patiria vaikai. Patirtas smurtas analizuojamas saugumo jausmu mokykloje. Parinktų

variantų pagalba buvo stengiamasi išvelgti, kokia smurto forma yra patiriama. Ieškant efektyvių būdų kovai su smurtu mokyklose, buvo sudaryta anketa smurto edukacinei prevencijai. Kadangi anketos kokybė, objektyvumas bei teisingas tikrovės atspindys labai priklauso nuo teisingo klausimų pateikimo, todėl anketos klausimai rengiami pagal klausimų rengimo rekomendacijas (Tidikis, 2003, Kardelis, 2002, Charles, 1999). Klausimus stengiamasi formuluoti taip, kad jų esmę suvoktų respondentai. Anketos vaikams ir tėvams buvo sudarytos, remiantis mokslininkų (Pivorienė, Sturlienė, 2005; Karmaza, 2007; Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004 ir kt.) teoriniais darbais (žr. priedai).

Gautiems empirinio tyrimo duomenims apibūdinti naudojama statistika. Anot V. Sakalausko (1998), statistika padeda apibendrinti duomenis ir atskleisti, kas tiriamųjų grupėje yra tipiška ir kas netipiška. Be to, statistika naudojama parodyti ryšius tarp kintamųjų, panašumus ir skirtumus tarp grupių, nustatyti paklaidą, kuri atsiranda parenkant tiriamųjų grupę bei daryti kitokias išvadas apie populiaciją.

Atlikus empirinį tyrimą apie vaikų smurto mokykloje priežastis ir pasekmes, buvo surinkta nemažai statistinės medžiagos, atskleidžiančios faktinę realybę, vienu reiškinį priklausomybę nuo kitų, jų sąveiką. Pirmiausia buvo atlikta duomenų analizė remiantis statistiniu paketu „SPSS 13.0 for windows“ (statistinis paketas socialiniams mokslams) programa. Rezultatai apdorjami taikant statistinius metodus: koreliacinę, faktorinę analizes. Koreliacinė analizė naudota tiesiniam statistinio ryšio stiprinimui tarp požymių nustatyti. Faktorinės analizės tikslą nusakė V. Čekanavičius, G. Murauskas (2002, p. 237): „minimaliai prarandant informacijos pakeisti charakterizuojančiųjų požymių aibę kelių faktorių rinkiniu“. Kiek tinka kintamieji faktorinei analizei, parodo KMO (Kaizer-Meyer-Olkin) koeficientas:

- kuo KMO koeficiento reikšmė mažesnė, tuo koreliacijų matrica mažiau tinkama faktorinei analizei, t. y. faktorinė analizė tampa nerezultatyvi;
- esant $KMO < 0,5$ - faktorinė analizė nepriimtina; $0,5 < KMO < 0,9$ – faktorinė analizė tinkama (Čekanavičius, Murauskas, 2002).

Atliekant faktorinę analizę įvardijama faktoriaus aprašomoji galia (sklaida), kuri rodo, kokią procentinę dalį visumos paaiškina tiriamasis objektas. Jeigu faktorius paaiškina ne mažiau kaip 10% sklaidos, vadinasi, jis yra interpretuotinas (Šaparnienė, 2002).

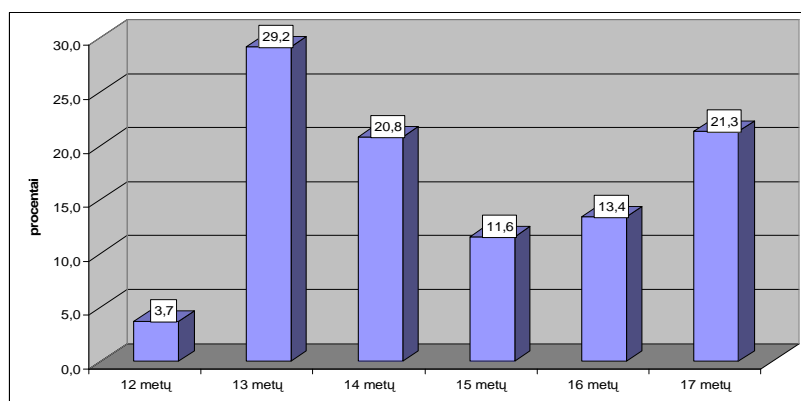
3.3. Tyrimo imtis, eiga, etika

Siekiant nepažeisti socialinių tyrimų etikos, ruošiantis atlikti anketines vaikų ir tėvų apklausas, gautas išankstinis jų sutikimas. Tartasi su tėvais klasės susirinkimų ir individualių pokalbių metu, kreiptasi į vaikus klasėse. Tėvams ir vaikams buvo aiškiai ir suprantamai

paaikškinti tyrimo tikslai ir uždaviniai bei prašoma jų sutikimo dalyvauti tyrime. Buvo derinamas mokyklos vadovams, mokytojams ir vaikams patogus laikas, kad galima būtų užpildyti anketas mokykloje. Anketų pildymui buvo stengiamasi sudaryti palankias sąlygas, kad respondentai galėtų savarankiškai, niekieno netrukdomi, atvirai ir neskubėdami atsakyti į pateiktus klausimus. Siekiant gauti tyrimo duomenis apie asmenines respondentų gyvenimo sritis ir, kad atsakymai būtų kuo objektyvesni, buvo užtikrinamas anketavimo anonimiškumas. Organizuojant tyrimą buvo laikomasi konfidencialumo principo.

Empirinis tyrimas buvo atliekamas 2008 metais sausio – vasario mėnesiais Šiaulių, Joniškio ir Kaišiadorių miestuose.

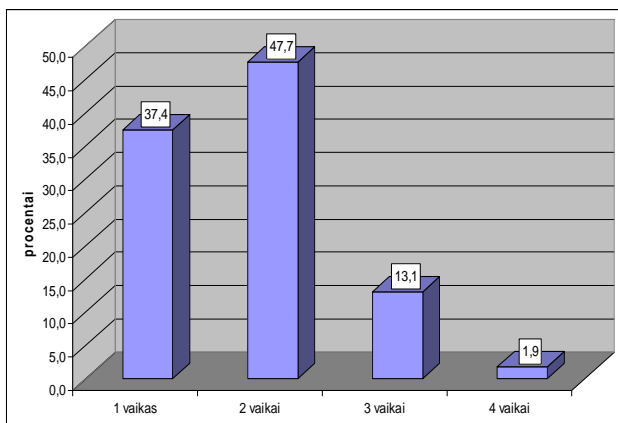
Tyrimo dalyvių (vaikų) sociodemografinė charakteristika. Apklausoje dalyvavo 216 vaikų (45,4 proc. mergaičių ir 54,6 proc. berniukų). Tyrime dalyvavusiųjų respondentų amžius svyruoja nuo 12 iki 17 metų. Toks vaikų kontingentas pasirinktas todėl kad, pedagogikoje teigiama, jog tokio amžiaus vaikai dar yra naivūs ir nuoširdūs, todėl didelė tikimybė, kad jie neslėps tiesos ir rezultatai bus objektyvūs (Miškinis, 2003). Be to įvairūs tyrimo rezultatai rodo, kad smurto reiškinys labiau paplitęs tarp viduriniųjų klasių moksleivių (Stonkuvienė, 2006). Respondentų pasiskirstymas pagal amžių pateiktas 3 paveiksle.

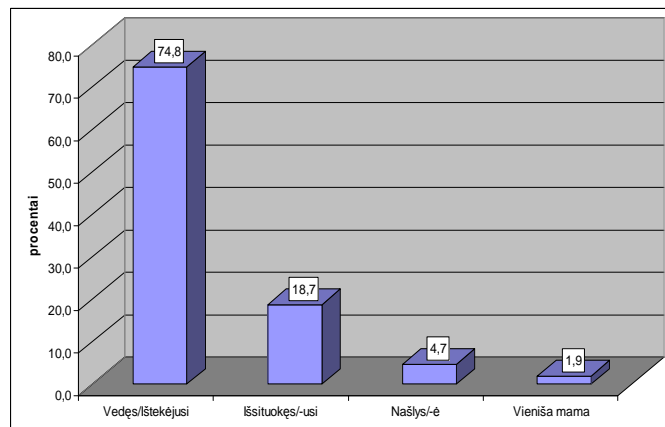
3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (N=216)

Daugiausia tyrime dalyvavo 13 metų vaikų (29,2 proc.), penktadalį respondentų sudarė 14 ir 17 metų vaikų (atitinkamai 20, 25 proc. ir 21,3 proc.). Mažiausią respondentų skaičių sudarė dvylikamečiai (3,7 proc.).

Tyrimo dalyvių (tėvų) sociodemografinė charakteristika. Tyrime dalyvavo 107 tėvai (71 proc. moterų ir 29 proc. vyrų), kurių amžius nuo 28 iki 54 metų. Apklausoje dalyvavę tėvai nurodė, kokia jų socialinė padėtis, kiek jų šeimose auga vaikų. 4 paveiksle pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal turimų vaikų skaičių. Gauti duomenys parodė, kad šeimose daugiausia (47,7 proc.) auga 2 vaikai. 5 paveiksle pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį. Tyrimo duomenys rodo, kad dauguma (74,8 proc.) tėvų yra vedę/ištekėjusios.

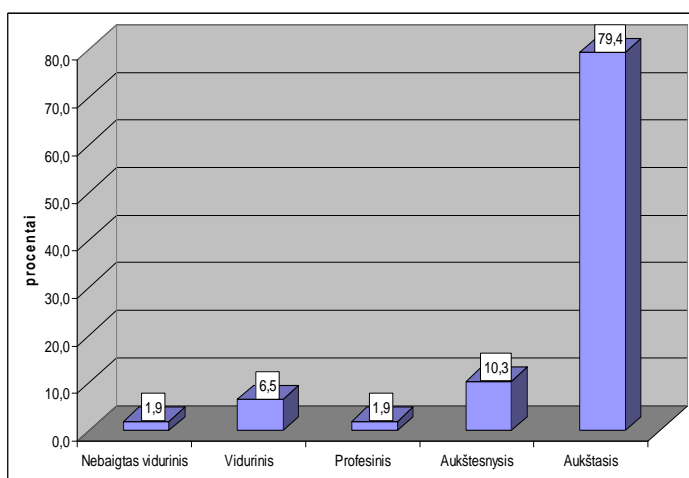
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal turimų vaikų skaičių (N=107)

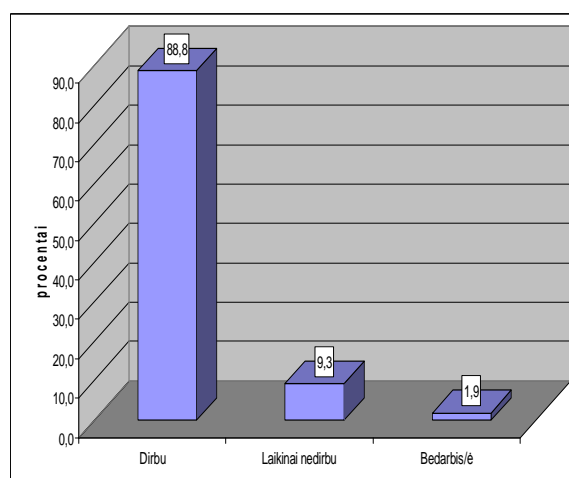
5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį (N=107)

6 paveiksle pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą. Tyrime dalyvavusių tėvų išsilavinimas aukštas. Net 79,4 proc. dalyvavusių tyrime turi įgiję aukštąjį išsilavinimą.

Tyrimo metu išsiaiškintas tėvų dalyvavimas profesinėje veikloje. Respondentų atsakymų pasiskirstymas matyti 7 paveiksle. Didžioji dalis (88,8 proc.) tėvų šiuo metu dirba. Nedarbingų tėvų yra mažuma.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (N=107)

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbingumą (N=107)

Manoma, kad tyrimas, atliktas tik vienoje ugdymo institucijoje, negali rodyti tikros padėties mokyklose. Todėl moksleivių smurto raiškos analizei pasirinktos 2 Šiaulių, 1 Joniškio, 1 Kaišiadorių miesto mokyklos.

Tiriamieji anketas pildė raštu. Pildydami anketą, respondentai išreiškė savo nuomonę apie smurto raišką mokykloje, priežasčių ir pasekmių tendencijas. Vaikai ir tėvai išreiškė savo nuomonę apie tai, kuo jie labiausiai pasitiki (kokiomis institucijomis), kur jie kreipiasi arba kreiptųsi patyrę smurtą, pateikė kai kurių siūlymų kovos prieš smurtą mokyklose prevencijai.

IV. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ

4.1. Vaikų smurto patirties mokykloje reprezentacijos

4.1.1. Vaikų smurto mokykloje raiška

Tyrimo aktualumą padiktavo pats laikmetis ir naujos vaikų gyvenimo ir elgsenos problemos. Šiandien vis dažniau spaudoje ar per televiziją išgirstame apie fizinį, psichologinį vaikų smurtą mokykloje. Tai plačiai eskaluojama pastarojo meto problema Vaikų smurtą mokykloje lemia ir mokyklos sistema, kai „mokiniai laikinai ar ilgą laiką nepajėgia pakelti juos slegiančios mokymosi naštos ir kai sprendimą sustiprina tėvų elgsena, nulemta jų lūkesčių“ (Rumpf, 2004, p. 79). Atliekamu tyrimu išsiaiškintos vaikų smurto mokykloje priežastys, pasekmės ir edukacinės prevencijos galimybės.

Gautų duomenų analizė padėjo išsiaiškinti, kiek dažnai vaikai patiria smurtą mokykloje, kiek dažnai patys smurtauja kitų atžvilgiu, kokios smurto formos dažniausiai pasireiškia tyrime dalyvavusių vaikų tarpe, kokios dominuoja patirto smurto priežastys bei pasekmės, kokios edukacinės prevencijos galimybės vykdomos jų mokykloje.

Smurtas mokykloje gali vykti įvairiose vietose: klasėje, koridoriuje, valgykloje, sporto salėje, mokyklos kieme ir pan. Atliekant tyrimą, pirmiausia išsiaiškintos nesaugiausias mokyklos vietas, kurias būtų galima identifikuoti kaip palankias vaikų smurto raiškai.

Atlikta vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas, koreliacija (žr. 1 lentelę).

Vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas koreliacija (vaikų nuomonė)

	Pertraukų metu	Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	Klasės valandėlių metu	Popamokinės (būrelių) veiklos metu	Klasėje	Koridoriuje	Valgykloje	Sporto salėje	Persirengimo kambaryje	Tualete	Mokyklos kieme
Pertraukų metu	1.000	0.183**	0.254**	0.146*	0.483**	0.653**	0.374**	0.508**	0.445**	0.353**	0.481**
Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	0.183**	1.000	0.344**	0.256**	0.086	0.017	0.027	0.156*	0.054	0.227**	0.000
Klasės valandėlių metu	0.254**	0.344**	1.000	0.437**	0.153*	0.239**	0.198**	0.175*	0.102	0.001	0.054
Popamokinės (būrelių) veiklos metu	0.146*	0.256**	0.437**	1.000	0.262**	0.216**	0.206**	0.228**	0.043	0.079	0.161*
Klasėje	0.483**	0.086	0.153*	0.262**	1.000	0.557**	0.381**	0.375**	0.237**	0.249**	0.440**
Koridoriuje	0.653**	0.017	0.239**	0.216**	0.557**	1.000	0.551**	0.470**	0.399**	0.237**	0.522**
Valgykloje	0.374**	0.027	0.198**	0.206**	0.381**	0.551**	1.000	0.463**	0.361**	0.246**	0.365**
Sporto salėje	0.508**	0.156*	0.175*	0.228**	0.375**	0.470**	0.463**	1.000	0.509**	0.387**	0.377**
Persirengimo kambaryje	0.445**	0.054	0.102	0.043	0.237**	0.399**	0.361**	0.509**	1.000	0.475**	0.333**
Tualete	0.353**	0.227**	0.001	0.079	0.249**	0.237**	0.246**	0.387**	0.475**	1.000	0.511**
Mokyklos kieme	0.481**	0.000	0.054	0.161*	0.440**	0.522**	0.365**	0.377**	0.333**	0.511**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

**.. Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Pateiktoje 1 lentelėje matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Koridoriuje“ ir „Pertraukų metu“ (0,653). Tai įrodo, kad koridoriuje vaikai jaučiasi nesaugiausiai. **Vidutinis ryšys** tarp „Sporto salėje“ ir „Persirengimo kambaryje“ (0.509), tarp „Sporto salėje“ ir „Pertraukų metu“ (0.508), tarp „Klasėje“ ir „Koridoriuje“ (0,557), tarp „Koridoriuje“ ir „Valgykloje“ (0,551). Šios vietos aiškiai įtakoja viena kitą. Pasibaigus pamokai, vaikai išskuba iš klasės į koridorių ir patenka į kitas nesaugias zonas (sporto salę, persirengimo kambarius, valgyklą). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Renginių metu“ ir „Mokyklos kieme“ (0,000), tarp „Renginių metu“ ir „Koridoriuje“ (0,017), tarp „Tualete“ ir „Klasės valandėlių metu“ (0,001).

Galima daryti prielaidą, jog dažniausiai vaikų smurtas įvyksta *pertraukų metu koridoriuose, valgykloje bei klasėje*, šalia sporto salių įrengtuose *persirengimo kambariuose, kai šalia nėra suaugusiųjų*.

Buvo atlikta vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimo atvejai, faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 2 lentelę).

Vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas, faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Koridoriuje	0.828	27.8	0.88	
Valgykloje	0.708			
Klasėje	0.677			
Pertrauku metu	0.609			
Mokyklos kieme	0.576			
Sporto salėje	0.542			
Antra grupė				
Tualete	0.821	18.1		
Persirengimo kambaryje	0.635			
Trečia grupė				
Klasės valandėlių metu	0.825	16.1		
Renginiu (pvz., koncertu, minėjimų, ir kt.) metu	0.698			
Popamokinės (būrelių) veiklos metu	0.667			

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išsiskyrė 3 grupės vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas. **Pirmą grupę** sudaro dažniausiai vaikų lankomos vietos pertraukų metu (koridorius, valgykla, klasė, sporto salė, mokyklos kiemas). Didžiausią faktorinį svorį turi *koridorius* (L=0,828). **Antrą grupę** sudaro *tualetas* ir *persirengimo kambarys*. Didžiausią faktorinį svorį turi *tualetas* (L=0,821). **Trečią grupę** sudaro *popamokinė veikla*, *renginiai*, *klasės valandėlės*.

Galima daryti prielaidą, jog labiausiai paplitusios *vaikų smurtavimo vietos* yra šios: *koridorius*, *tualetas*. Tyrime dalyvavusių vaikų nuomone, šiose vietose smurtaujama dažniausiai, nes jose trūksta suaugusiųjų priežiūros. Gauti duomenys aiškiai nurodo, kokioms mokyklos vietoms turėtų būti skiriamas didžiausias administracijos atstovų dėmesys ir sustiprintas vaikų drausmingumas. Respondentai įvardijo ir *klasės valandėles*, kaip vietą, kurioje dažnai smurtaujama. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad jos vyksta dažniausiai po pamokų. Vaikai būna pavargę, jie nebesukaupia dėmesio ir tuomet pradeda netinkamai elgtis.

4.1.2. Vaikų smurto būdai ir formos

Atlikto empirinio tyrimo metu nustatytos vaikų smurto apraiškos mokykloje. Atsižvelgiant į tai, kad smurtas gali būti įvairių formų, šiame tyrime yra išskiriamos tokios jo formos: fizinis (mušimasis, stumdymasis, spardymasis ir pan.) ir psichologinis (tyčiojimasis, prasivardžiavimas, žeminimas, gąsdinimas ir pan.).

Išsiaiškinę mokyklos vietas, kuriose dažniausiai vaikai smurtauja, pasidomėjome, kokiais fizinio smurto būdais dažniausiai vaikai mokykloje smurtauja vieni prieš kitus.

Atliksime vaikų naudojamų fizinio smurto būdų koreliaciją (žr. 3 lentelė).

3 lentelė

Vaikų naudojamų fizinio smurto būdų koreliacija (vaikų nuomonė)

	Muša(si) rankomis	Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	Spardo(si)	Rauna plaukus	Drasko(si) nagais	Stumdo(si)	Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	Degina	Kandžioja(si)
Muša(si) rankomis	1.000	0.267**	0.703**	0.364**	0.376**	0.616**	0.407**	0.173*	0.343**
Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	0.267**	1.000	0.393**	0.264**	0.227**	0.219**	0.236**	0.229**	0.351**
Spardo(si)	0.703**	0.393**	1.000	0.521**	0.484**	0.676**	0.448**	0.282**	0.426**
Rauna plaukus	0.364**	0.264**	0.521**	1.000	0.726**	0.412**	0.330**	0.331**	0.514**
Drasko(si) nagais	0.376**	0.227**	0.484**	0.726**	1.000	0.503**	0.455**	0.360**	0.481**
Stumdo(si)	0.616**	0.219**	0.676**	0.412**	0.503**	1.000	0.536**	0.150*	0.393**
Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.407**	0.236**	0.448**	0.330**	0.455**	0.536**	1.000	0.326**	0.417**
Degina	0.173*	0.229**	0.282**	0.331**	0.360**	0.150*	0.326**	1.000	0.419**
Kandžioja(si)	0.343**	0.351**	0.426**	0.514**	0.481**	0.393**	0.417**	0.419**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Pateiktoje 3 lentelėje matyti, jog išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Muša(si) rankomis“ ir „Spardo(si)“, (0.703), „Rauna plaukus“ ir „Drasko(si) nagais“ (0.726), **vidutinis ryšys** tarp „Stumdo(si)“ ir „Muša(si) rankomis“ (0.616), tarp „Stumdo(si)“ ir „Spardo(si)“ (0.676), tarp „Stumdo(si)“ ir „Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti“ (0,536), **silpnas ryšys** tarp „Degina“ ir „Muša(si) rankomis“ (0,173), „Degina“ ir „Stumdosi“ (0,150). Fizinio smurto būdų koreliacijoje matyti, kad įvardinti teiginiai vienas kitam turi didžiulę įtaką. Įspirti, pastumti, o paskui suduoti ranka tarp vaikų yra taip paplitę, kad jie tai nelaiko smurtu.

Galima daryti prielaidą, jog dažniausiai naudojamos fizinio smurto tarp vaikų apraiškos yra: *spardymasis, stumdymasis, mušimasis rankomis, plaukų rovimas, draskymasis nagais*.

Atlikta vaikų naudojamų fizinio smurto būdų faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaidą (žr. 4 lentelę).

Vaikų naudojamų fizinio smurto būdų faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			0.83
Muša(si) rankomis	0.835	32.7	
Stumdo(si)	0.833		
Spardo(si)	0.828		
Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.550		
Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	0.420		
Antra grupė			
Degina	0.773	27.0	
Kandžioja(si)	0.701		
Rauna plaukus	0.696		
Drasko(si) nagais	0.695		

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išsiskyrė 2 fizinio smurto naudojimo būdų grupės. **Pirmą grupę** sudaro mušimasis rankomis, stumdymasis, spardymasis, mėtymasis daiktais, mušimasis daiktais. Tuo tarpu **antrą** vaikų naudojamų fizinio smurto būdų **grupę** sudaro: deginimas, kandžiojimas(is), plaukų rovimas, draskymas(is) nagais. Aprašomoji sklaida rodo, kad antrosios grupės smurto būdai naudojami rečiau.

Galima daryti prielaidą, jog vaikai dažnai naudoja fizinį smurtą, o ypač *mušasi* (L=0,835), *stumdosi* (L=0,833), *spardosi* (L=0,828).

Toliau buvo tirta psichologinio smurto būdų raiška. Patyčios yra viena iš psichologinio smurto rūšių. Žodinių patyčių atvejais, kai iš vaiko tyčiojamas žodžiu (grasinimai, gąsdinimai, pravardžiavimai, šaipymasis ir t.t.) buvo pateikti respondentams apklausoje. Atlikta vaikų naudojamų mokykloje psichologinio smurto būdų koreliacija (žr. 5 lentelę).

Vaikų naudojamų mokykloje psichologinio smurto būdų koreliacija (vaikų nuomonė)

	Tyčiojasi	Prasivardžiuoja	Žemina	Gąsdina	Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	Sukelia bloga savijautą
Tyčiojasi	1.000	0.720**	0.803**	0.614**	0.583**	0.543**	0.477**
Prasivardžiuoja	0.720**	1.000	0.719**	0.598**	0.452**	0.502**	0.470**
Žemina	0.803**	0.719**	1.000	0.679**	0.598**	0.611**	0.486**
Gąsdina	0.614**	0.598**	0.679**	1.000	0.561**	0.553**	0.497**
Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.583**	0.452**	0.598**	0.561**	1.000	0.723**	0.604**
Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.543**	0.502**	0.611**	0.553**	0.723**	1.000	0.749**
Sukelia bloga savijautą	0.477**	0.470**	0.486**	0.497**	0.604**	0.749**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu

5 lentelėje matyti, kad visi pateikti rezultatai rodo esminį koreliacinį ryšį. **Ypač stiprus ryšys** tarp „Tyčiojasi“ ir „Žemina,, (0.803), „Tyčiojasi“ ir „Prasivardžiuoja“ (0.720), „Prasivardžiuoja“ ir „Žemina,, (0.719), „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ (0.723), „Sukelia bloga savijauta“ ir „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas „ (0.749), **vidutinis ryšys** tarp „Tyčiojasi“ ir „Gąsdina“ (0.614), tarp „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas “ ir „Žemina“ (0.611), tarp “ Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo” ir “ Sukelia bloga savijauta ” (0,604), **silpno ryšio** šioje koreliacijoje nėra.

Visi įvardinti teiginiai yra glaudžiai susiję tarpusavyje. Galima daryti prielaidą, kad iš esmės visi psichologinio smurto būdai yra plačiai paplitę tarp vaikų.

Atlikta vaikų naudojamų mokykloje psichologinio smurto būdų faktorinė analizė (žr. 6 lentelę).

Vaikų naudojamų mokykloje psichologinio smurto būdų faktorinė analizė (vaikų nuomonė)
(n=216)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			0.86
Žemina	0.865	41.3	
Tyčiojasi	0.855		
Prasivardžiuoja	0.806		
Gąsdina	0.646		
Antra grupė			35.8
Sukelia bloga savijautą	0.877		
Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.849		
Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.742		

Pateikti 6 lentelėje rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 2 naudojamų psichologinio smurto būdų grupės. **Pirmos grupės** psichologinio smurto būdai (žemina, tyčiojasi, prasivardžiuoja, gąsdina) naudojami ypač dažnai. Beveik visi vaikai mokykloje turi savo pravardes (pravardžiuojami). Vaikai jų nemėgsta, o išgirdę blogai jaučiasi, patiria pažeminimą. Didžiausią faktorinę svorį turi *žemina* ($L=0,865$). **Antros grupės** psichologinio smurto būdai (sukelia bloga savijautą, rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas, verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo) nusako vaiko jausmus po patirto pažeminimo. Didžiausią faktorinę svorį turi *blogos savijautos sukėlimas* ($L=0,877$).

Galima daryti prielaidą, jog vaikai mokykloje tarpusavyje dažnai *tyčiojasi, žemina vienas kitą, prasivardžiuoja*.

Suaugusiųjų reakcija. Anketoje vaikams buvo pateikti teiginiai, kuriais siekta išsiaiškinti, kaip reaguoja suaugusieji (mokytojai, direktorius/ė, pavaduotojai ir kt. mokyklos personalas) matydami mokykloje tarpusavyje smurtaujančius vaikus. Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad vaikai mokykloje jaučiasi nesaugūs, nes nėra tikri, ar jie yra suaugusiųjų stebimi, ar bus suteikta laiku ir tinkama pagalba.

Atlikta suaugusiųjų galimų veiksmų, atsiradus vaikų smurtui mokykloje, koreliacija (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Suaugusiųjų galimų veiksmų atsiradus vaikų smurtui mokykloje koreliacija
(vaikų nuomonė)

	Nekreipia dėmesio	Stengiasi juos sudrausminti	Rūpinasi, kad jie mokykloje nesmurtautų
Nekreipia dėmesio	1.000	-0.646**	-0.474**
Stengiasi juos sudrausminti	-0.646**	1.000	0.691**
Rūpinasi, kad jie mokykloje nesmurtautų	-0.474**	0.691**	1.000

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 7 lentelėje pateiktų rezultatų matyti, kad išryškėjo tik vienas esminis koreliacinis ryšys. Tai **stiprus ryšys** tarp „Rūpinasi, kad jie mokykloje nesmurtautų“ ir „Stengiasi juos sudrausminti“ (0,691). Tarp kitų teiginių ryšio nenustatyta.

Galima teigti, kad mokykloje suaugusieji (mokytojai, direktorius/ė, pavaduotojai, administracija ir kt.) *stengiasi drausminti smurtaujančius vaikus, rūpinasi kad jie daugiau nesmurtautų, siekia užtikrinti vaikų saugumą*.

Analizuojant vaikų smurto raišką mokykloje, negalėjome nepasidomėti paties vaiko saugumu mokykloje. Apklausoje dalyvavusiems vaikams buvo pateikti teiginiai, kur „Vaikai

mokykloje prieš mane smurtauja“ ir „Aš mokykloje smurtauju prieš kitus vaikus“. Atlikta abiejų teiginiuose įvardintų smurtavimo vietų koreliacijas (žr. 8 ir 9 lenteles), vėliau jos palygintos.

8 lentelė

Vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimo atvejai („PRIEŠ MANE“), koreliacija (vaikų nuomonė)

	Pamokų metu	Pertraukų metu 02	Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	Klasės valandėlių metu	Popamokinės (būrelių) veiklos metu	Klasėje	Koridoriuje	Valgykloje	Sporto salėje	Persirengimo kambaryje	Tualete	Mokyklos kieme
Pamokų metu	1.000	0.305**	0.280**	0.320**	0.268**	0.476**	0.278**	0.299**	0.277**	0.170*	0.160*	0.074
Pertraukų metu	0.305**	1.000	0.414**	0.345**	0.342**	0.458**	0.768**	0.299**	0.384**	0.442**	0.357**	0.539**
Renginių metu	0.280**	0.414**	1.000	0.360**	0.298**	0.293**	0.333**	0.411**	0.367**	0.327**	0.385**	0.337**
Klasės valandėlių metu	0.320**	0.345**	0.360**	1.000	0.294**	0.274**	0.246**	0.209**	0.215**	0.260**	0.252**	0.263**
Popamokinės veiklos metu	0.268**	0.342**	0.298**	0.294**	1.000	0.473**	0.272**	0.344**	0.344**	0.299**	0.318**	0.401**
Klasėje	0.476**	0.458**	0.293**	0.274**	0.473**	1.000	0.322**	0.446**	0.392**	0.261**	0.247**	0.419**
Koridoriuje	0.278**	0.768**	0.333**	0.246**	0.272**	0.322**	1.000	0.436**	0.486**	0.576**	0.428**	0.573**
Valgykloje	0.299**	0.299**	0.411**	0.209**	0.344**	0.446**	0.436**	1.000	0.696**	0.534**	0.477**	0.429**
Sporto salėje	0.277**	0.384**	0.367**	0.215**	0.344**	0.392**	0.486**	0.696**	1.000	0.630**	0.468**	0.423**
Persirengimo kambaryje	0.170*	0.442**	0.327**	0.260**	0.299**	0.261**	0.576**	0.534**	0.630**	1.000	0.691**	0.519**
Tualete	0.160*	0.357**	0.385**	0.252**	0.318**	0.247**	0.428**	0.477**	0.468**	0.691**	1.000	0.472**
Mokyklos kieme	0.074*	0.539**	0.337**	0.263**	0.401**	0.419**	0.573**	0.429**	0.423**	0.519**	0.472**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad visi gauti rezultatai rodo esminį koreliacinį ryšį. **Stiprus ryšys** tarp „Valgykloje“ ir „Sporto salėje“ (0.696), „Tualete“ ir „Persirengimo kambaryje“ (0.691), **vidutinis ryšys** tarp „Pertraukų metu“ ir „Mokyklos kieme“ (0.539), tarp „Koridoriuje“ ir „Persirengimo kambaryje“ (0.576), tarp „Mokyklos kieme“ ir „Koridoriuje“ (0.573), silpnas ryšys tarp „Mokyklos kieme“ ir „Pamokų metu“ (0,074).

Vadinasi, vaikai „prieš mane“ dažniausiai smurtauja pertraukų metu valgykloje, sporto salėje, persirengimo kambaryje, tualete.

Vaikų smurtavimo vietų mokykloje („AŠ SMURTAUJU“) koreliacija (vaikų nuomonė)

	Pamokų metu	Pertraukų metu	Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	Klasės valandėlių metu	Popamokinės (būrelių) veiklos metu	Klasėje	Koridoriuje	Valgykloje	Sporto salėje	Persirengimo kambaryje	Tualete	Mokyklos kieme
Pamokų metu	1.000	0.328**	0.417**	0.367**	0.287**	0.437**	0.124	0.335**	0.185**	0.207**	0.300**	0.308**
Pertraukų metu	0.328**	1.000	0.422**	0.262**	0.410**	0.398**	0.612**	0.363**	0.357**	0.488**	0.397**	0.505**
Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	0.417**	0.422**	1.000	0.607**	0.546**	0.488**	0.443**	0.519**	0.458**	0.423**	0.406**	0.234**
Klasės valandėlių metu	0.367**	0.262**	0.607**	1.000	0.585**	0.499**	0.240**	0.447**	0.504**	0.433**	0.500**	0.213**
Popamokinės (būrelių) veiklos metu	0.287**	0.410**	0.546**	0.585**	1.000	0.579**	0.366**	0.523**	0.527**	0.473**	0.484**	0.445**
Klasėje	0.437**	0.398**	0.488**	0.499**	0.579**	1.000	0.387**	0.499**	0.403**	0.409**	0.400**	0.441**
Koridoriuje	0.124**	0.612**	0.443**	0.240**	0.366**	0.387**	1.000	0.547**	0.487**	0.566**	0.464**	0.509**
Valgykloje	0.335**	0.363**	0.519**	0.447**	0.523**	0.499**	0.547**	1.000	0.640**	0.512**	0.698**	0.539**
Sporto salėje	0.185**	0.357**	0.458**	0.504**	0.527**	0.403**	0.487**	0.640**	1.000	0.680**	0.678**	0.430**
Persirengimo kambaryje	0.207**	0.488**	0.423**	0.433**	0.473**	0.409**	0.566**	0.512**	0.680**	1.000	0.705**	0.510**
Tualete	0.300**	0.397**	0.406**	0.500**	0.484**	0.400**	0.464**	0.698**	0.678**	0.705**	1.000	0.644**
Mokyklos kieme	0.308**	0.505**	0.234**	0.213**	0.445**	0.441**	0.509**	0.539**	0.430**	0.510**	0.644**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

9 lentelėje pateikti rezultatai rodo esminį koreliacinį ryšį. **Ypač stiprus ryšys** tarp „Persirengimo kambaryje“ ir „Tualete“ (0.705), stiprus ryšys tarp „Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu“ ir „Klasės valandėlių metu“ (0.607), tarp „Tualete“ ir „Sporto salėje“ (0.678), tarp „Tualete“ ir „Mokyklos kieme“ (0.644), **vidutinis ryšys** tarp „Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu“ ir „Popamokinės (būrelių) veiklos metu“ (0.546), tarp „Klasėje“ ir „Popamokinės (būrelių) veiklos metu“ (0.579), tarp „Valgykloje“ ir „Koridoriuje“ (0.547), silpnas ryšys tarp „Koridoriuje“ ir „Pamokų metu“ (0.124).

Galima teigti, kad vietos, kur „aš smurtauju“ dažniausiai (pertraukų metu, persirengimo kambaryje, tualete, sporto salėje) yra tos pačios, kaip ir smurtavimo „prieš mane“.

Lyginant abiejų koreliacijų duomenis (8 ir 9 lentelių) esminių skirtumų nematyti. Vaikų smurtavimo vietos rodo, kad mokyklose nesaugu, o ypač tose patalpose, kur nėra mokytojų budėjimo ar kitos suaugusiųjų priežiūros. Tai rodo vietas, kuriose vyksta smurtavimas, silpnas koreliacinis ryšys, jei vaikai tinkamai užimti veikla (yra pamokose, turi įdomios veiklos), jie neturi laiko ir galimybių netinkamai elgtis.

Buvo atlikta pateiktų teiginių, kuriais aiškintasi, kur „Vaikai mokykloje prieš mane smurtauja“ ir kur „Aš mokykloje smurtauju prieš kitus vaikus“, faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 10 ir 11 lenteles).

10 lentelė

**Vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimo mokykloje atvejai („PRIEŠ MANE“),
faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Koridoriuje	0.808	24,8	0,82
Sporto salėje	0.800		
Valgykloje	0.759		
Tualete	0.632		
Persirengimo kambaryje	0.798	20,9	
Klasėje	0.706		
Pertraukų metu	0,687		
Mokyklos kieme	0.590		
Trečia grupė		19,0	
Pamokų metu	0.746		
Klasės valandėlių metu	0.746		
Popamokinės (būrelių) veiklos metu	0.652		
Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	0.517		

Išsiskyrė 3 grupės vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas. **Pirmą grupę** sudaro vaikų lankomos vietos pertraukų metu (koridorius, valgykla, sporto salė, tualetas). Didžiausią faktorinį svorį turi koridorius (L=0,808). **Antrą grupę** sudaro vietos, kuriose nėra numatytos veiklos (persirengimo kambarys, klasė, mokyklos kiemas). Didžiausią faktorinį svorį turi persirengimo kambarys (L=0,798). **Trečią grupę** sudaro vietos, kuriose vaikai yra užimti pamokine ir neformalia veikla (pamokos, popamokinė veikla, renginiai, klasės valandėlės). Didžiausią faktorinį svorį turi *pamokų ir klasės valandėlių metu* (L=0,746).

11 lentelė

**Vaikų smurtavimo vietų mokykloje („AŠ SMURTAUJU“) faktorinė analizė (vaikų
nuomonė) (n=216)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė		33,7	0,86
Koridoriuje	0.804		
Tualete	0.772		
Mokyklos kieme	0.763		
Persirengimo kambaryje	0.759		
Pertraukų metu	0.674		
Valgykloje	0.656		
Sporto salėje	0.616		
Antra grupė		28,9	
Klasės valandėlių metu	0.870		
Pamokų metu	0.761		
Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	0.692		
Klasėje	0.657		
Popamokinės (būrelių) veiklos metu	0.601		

Išsiskyrė 2 vietas, kuriose vyksta vaikų smurtavimas, grupės. **Pirmą grupę** sudaro vaikų lankomos vietos pertraukų metu (koridorius, valgykla, sporto salė, persirengimo kambarys, tualetas). Didžiausią faktorinį svorį turi koridorius (L=0,804). **Antrą grupę** sudaro vietos, kuriose vaikai yra užimti pamokine ir neformalia veikla (klasė, pamokos, popamokinė veikla, renginiai, klasės valandėlės). Didžiausią faktorinį svorį turi *klasės valandėlių metu* (L=0,870).

Lyginant abi faktorines analizes (10 ir 11 lentelės) galima teigti, kad skirtumai nėra esminiai. Dažniausiai smurtaujama *pertraukų metu*, kai vaikai neužimti įprastine veikla ir trūksta suaugusiųjų priežiūros. Popamokinės veiklos ar renginių metu smurto atvejai yra retesni ir mažiau akcentuojami.

Tyrimo metu išsiaiškinta ir palyginta apklausoje dalyvavusių vaikų nuomonė apie paties vaiko smurtavimą ir patiriamą smurtą mokykloje. Buvo pateikti teiginiai: „Vaikai mokykloje prieš mane smurtauja“ ir „Aš mokykloje smurtauju prieš kitus vaikus“. Atlikta abiejų teiginių fizinio smurto naudojamų būdų koreliacija (žr. 12 ir 13 lenteles), jų duomenys palyginti.

12 lentelė

Vaikų naudojamų fizinio smurto mokykloje būdų („PRIEŠ MANE“) koreliacija analizė (vaikų nuomonė)

	Muša(si) rankomis	Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.)	Spardo (si)	Rauna plaukus	Drasko(si) nagais	Stumdo(si)	Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	Degina	Kandžioja(si)
Muša(si) rankomis	1.000	0.419**	0.699**	0.439**	0.365**	0.604**	0.434**	0.287**	0.152*
Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.)	0.419**	1.000	0.545**	0.352**	0.363**	0.443**	0.460**	0.339**	0.257**
Spardo(si)	0.699**	0.545**	1.000	0.535**	0.469**	0.634**	0.316**	0.227**	0.263**
Rauna plaukus	0.439**	0.352**	0.535**	1.000	0.561**	0.451**	0.202**	0.332**	0.276**
Drasko(si) nagais	0.365**	0.363**	0.469**	0.561**	1.000	0.364**	0.110	0.287**	0.421**
Stumdo(si)	0.604**	0.443**	0.634**	0.451**	0.364**	1.000	0.488**	0.061	0.089
Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.434**	0.460**	0.316**	0.202**	0.110	0.488**	1.000	0.330**	0.067
Degina	0.287**	0.339**	0.227**	0.332**	0.287**	0.061	0.330**	1.000	0.337**
Kandžioja(si)	0.152*	0.257**	0.263**	0.276**	0.421**	0.089	0.067	0.337**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

12 lentelėje matyti, kad visi gauti rezultatai rodo esminį koreliacinį ryšį. **Stiprus ryšys** nustatytas tarp „Spardo (si)“ ir „Muša(si) rankomis“ (0.699), tarp „Stumdo(si)“ ir „Muša(si) rankomis“ (0.604), tarp „Spardo(si)“ ir „Stumdo(si)“ (0.634), **vidutinis ryšys** tarp „Spardo(si)“ ir „Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.)“ (0.545), tarp „Drasko(si) nagais“ ir „Rauna plaukus“ (0.561), tarp „Rauna plaukus“ ir „Spardo(si)“ (0.535), **silpnas ryšys** tarp „Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti“ ir „Drasko(si) nagais“ (0.110). Galima teigti, kad *vaikai*

drąsiai pasakoja apie savo patiriamą smurtą. Jiems stumdymasis, spardymasis, mušimasis rankomis yra natūralus procesas. Būna atvejų, kai įprastiniai fizinio smurto būdai papildomi ir retesniais – tai plaukų rovimas ir draskymasis nagais.

13 lentelė

Vaikų fizinio smurto naudojimo būdų mokykloje („AŠ SMURTAUJU“) koreliacija analizė (vaikų nuomonė)

	Muša(si) rankomis	Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.)	Spardo(si)	Rauna plaukus	Drasko(si) nagais	Stumdo(si)	Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	Degina	Kandžioja(si)
Muša(si) rankomis	1.000	0.396**	0.779**	0.310**	0.219**	0.587**	0.407**	0.263**	0.291**
Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.)	0.396**	1.000	0.465**	0.440**	0.375**	0.258**	0.400**	0.339**	0.384**
Spardo(si)	0.779**	0.465**	1.000	0.306**	0.213**	0.509**	0.368**	0.256**	0.291**
Rauna plaukus	0.310**	0.440**	0.306**	1.000	0.650**	0.237**	0.245**	0.373**	0.579**
Drasko(si) nagais	0.219**	0.375**	0.213**	0.650**	1.000	0.195**	0.278**	0.327**	0.521**
Stumdo(si)	0.587**	0.258**	0.509**	0.237**	0.195**	1.000	0.562**	0.170*	0.202**
Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.407**	0.400**	0.368**	0.245**	0.278**	0.562**	1.000	0.318**	0.343**
Degina	0.263**	0.339**	0.256**	0.373**	0.327**	0.170*	0.318**	1.000	0.577**
Kandžioja(si)	0.291**	0.384**	0.291**	0.579**	0.521**	0.202**	0.343**	0.577**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

13 lentelėje matyti, kad išryškėjo **ypač stiprus ryšys** tarp „Spardo(si)“ ir „Muša(si) rankomis“ (0,779), **stiprus ryšys** tarp „Drasko(si) nagais“ ir „Rauna plaukus“ (0.650). **Vidutinis ryšys nustatytas** tarp „Stumdo(si)“ ir „Muša(si) rankomis“ (0.587), tarp „Spardo(si)“ ir „Stumdo(si)“ (0.509), tarp „Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti“ ir „Stumdo(si)“ (0,562), tarp „Rauna plaukus“ ir „Kandžioja(si)“ (0,579), tarp „Degina“ ir „Kandžioja(si)“ (0,577). **Silpnas ryšys** nustatytas tarp „Degina“ ir „Stumdo(si)“ (0,170).

Lyginant abiejų koreliacijų (13 ir 14 lentelės) gautus rezultatus nustatyta, kad vaikai mokykloje patys naudoja fizinį smurtą: *dažnai mušasi, spardosi, stumdosi, ir patys patiria smurtavimą iš kitų vaikų.*

Atlikta vaikų naudojamų fizinio smurto būdų mokykloje faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 14 ir 15 lenteles).

**Vaikų naudojamų fizinio smurto būdų mokykloje („PRIEŠ MANE“)
faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Spardo	0.808	33,2	0,80	
Rauna plaukus	0.775			
Stumdo	0.767			
Muša rankomis	0.737			
Drasko nagais	0.683			
Antra grupė				
Mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.886	20,6		
Muša įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	0.729			
Trečia grupė				
Degina	0.796	19,0		
Kandžioja(si)	0.791			

Visų kintamųjų koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį.

Išsiskyrė 3 vaikų naudojamo fizinio smurto būdų mokykloje („PRIEŠ MANE“) grupės.

Pirmą grupę sudaro spardymasis, stumdymasis, mušimasis rankomis, plaukų rovimas, draskymaisi nagais. Šią grupę galima įvardinti kaip tiesioginį kontaktą su savo auka. Didžiausią faktorinį svorį turi spardymasis (L=0,808). **Antrą grupę** sudaro mėtymasis daiktais, kurie gali sužeisti ir mušimasis įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.). Didžiausią faktorinį svorį turi daiktų mėtymas (L=0,886). **Trečią grupę** sudaro deginimas ir kandžiojimas. Šie būdai naudojami rečiausiai.

**Vaikų naudojamų fizinio smurto būdų mokykloje („AŠ SMURTAUJU“)
faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Stumdau	0.872	28,6	0,77	
Spardau	0.857			
Mušu rankomis	0.812			
Mėtausi daiktais, kurie gali sužeisti	0.472			
Antra grupė				
Kandžioju	0.842	26,8		
Mušu įvairiais daiktais	0.808			
Deginu	0.799			
Trečia grupė				
Draskau nagais	0.842	18,1		
Raunu plaukus	0.799			

15 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 3 smurto būdų grupės. **Pirmos grupės** fizinio smurto būdai (stumdau, spardau, mėtausi daiktais, kurie gali sužeisti, mušu rankomis) naudojami ypač dažnai. Didžiausią faktorinį svorį turi

stumdymsis (0,872). **Antrą grupę** sudaro kandžioju, deginu, mušu įvairiais daiktais. Didžiausią faktorinį svorį turi *kandžiojimsis* (0,842). **Trečios grupės** fizinio smurto būdai (draskau nagais, raunu plaukus) naudojami rečiausiai. Didžiausią faktorinį svorį turi *draskymasis nagais* (0,842).

Palyginus vaikų naudojamų fizinio smurto būdų mokykloje faktorines analizes (14 ir 15 lentelės) matyti, kad esminių skirtumų nėra. Dažniausiai naudojami smurto būdai yra *stumdymsis, spardymasis, mušimasis rankomis*.

Atlikta abiejų anksčiau minėtų teiginių („Vaikai mokykloje prieš mane smurtauja“ ir „Aš mokykloje smurtauju prieš kitus vaikus“) psichologinio smurto naudojamų būdų koreliacija (žr. 16 ir 17 lenteles), jos palygintos.

16 lentelė

Vaikų naudojamų psichologinio smurto mokykloje būdų („PRIEŠ MANE“) koreliacija analizė (vaikų nuomonė)

	Tyčiojasi	Prasivardžiuoja	Žemina	Gąsdina	Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	Sukelia bloga savijauta
Tyčiojasi	1.000	0.685**	0.647**	0.457**	0.577**	0.571**	0.678**
Prasivardžiuoja	0.685**	1.000	0.710**	0.574**	0.408**	0.490**	0.515**
Žemina	0.647**	0.710**	1.000	0.607**	0.541**	0.626**	0.484**
Gąsdina	0.457**	0.574**	0.607**	1.000	0.475**	0.498**	0.455**
Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.577**	0.408**	0.541**	0.475**	1.000	0.699**	0.572**
Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.571**	0.490**	0.626**	0.498**	0.699**	1.000	0.587**
Sukelia bloga savijauta	0.678**	0.515**	0.484**	0.455**	0.572**	0.587**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 16 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Žemina“ ir „Prasivardžiuoja“ (0.710), tarp „Tyčiojasi“ ir „Prasivardžiuoja“ (0.685), tarp „Žemina“ ir „Tyčiojasi“ (0.647), tarp „Žemina“ ir „Gąsdina“ (0.607), tarp „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ (0.699), tarp „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Žemina“ (0.626), tarp „Tyčiojasi“ ir „Sukelia blogą savijautą“ (0,678). **Silpnas ryšys** nenustatytas.

Galima daryti prielaidą kad vaikai mokykloje daugiausia tyčiojasi, prasivardžiuoja ir žemina vienas kitą. Kartais į skriaudėjo vaidmenį gali įsitraukti tie vaikai, kuriems nepatinka žeminimas, prasivardžiavimas, gąsdinimas, tačiau jie patys bijo tapti aukomis ir tikisi, kad tyčiodamiesi iš kitų patys išvengs priekabių. Kai kurie vaikai galvoja, kad nesikišdami ir stengdamiesi nematyti pasityčiojimų, išvengs jų prieš save (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Vaikų psichologinio smurto naudojimo būdų mokykloje („AŠ SMURTAUJU“) koreliacija analizė (vaikų nuomonė)

	Tyčiojuosi	Prasivardžiuoju	Žeminu	Gąsdinu	Verčiu jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	Rodau, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	Sukeliu blogą savijautą	Ignoruoju
Tyčiojuosi	1.000	0.741**	0.518**	0.474**	0.373**	0.421**	0.406**	0.346**
Prasivardžiuoju	0.741**	1.000	0.635**	0.568**	0.412**	0.443**	0.433**	0.573**
Žeminu	0.518**	0.635**	1.000	0.482**	0.468**	0.508**	0.545**	0.466**
Gąsdinu	0.474**	0.568**	0.482**	1.000	0.463**	0.470**	0.446**	0.486**
Verčiu jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.373**	0.412**	0.468**	0.463**	1.000	0.687**	0.747**	0.523**
Rodau, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.421**	0.443**	0.508**	0.470**	0.687**	1.000	0.715**	0.485**
Sukeliu blogą savijautą	0.406**	0.433**	0.545**	0.446**	0.747**	0.715**	1.000	0.531**
Tyčiojuosi	0.346**	0.573**	0.466**	0.486**	0.523**	0.485**	0.531**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 17 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad išryškėjo **ypač stiprus ryšys** tarp „Verčiu jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ ir „Sukeliu blogą savijautą“ (0.747), tarp „Tyčiojuosi“ ir „Prasivardžiuoju“ (0.741), tarp „Rodau, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Sukeliu blogą savijautą“ (0.715), **stiprus ryšys** tarp „Rodau, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Verčiu jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ (0.687), tarp „Žeminu“ ir „Prasivardžiuoju“ (0.635), **vidutinis ryšys** tarp „Žeminu“ ir „Tyčiojuosi“ (0.518), tarp „Rodau, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Žeminu“ (0.508). **Silpnas ryšys** nenustatytas.

Galima daryti prielaidą, kad vaikas, kuris tyčiojasi, prasivardžiuoja, žemina, verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo, sukelia blogą savijautą, taip pat yra auka. Labai tikėtina, kad jis yra anksčiau patyręs tą patį ir nemoka kitaip bendrauti.

Lyginant abi koreliacijas (16 ir 17 lentelės) esminių skirtumų nepastebėta. Drąsiai galime teigti, kad psichologinis smurtas tarp vaikų yra plačiai paplitęs.

Atlikta anksčiau minėtų teiginių („Vaikai mokykloje prieš mane smurtauja“ ir „Aš mokykloje smurtauju prieš kitus vaikus“) naudojamų psichologinio smurto būdų faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 18, 19 lenteles), vėliau jos palygintos.

**Vaikų naudojamų psichologinio smurto mokykloje būdų („PRIEŠ MANE“)
faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Verčia jaustis kaltu, nors tam nebuvo pagrindo	0.894	39,5	0,86	
Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.834			
Sukelia blogą savijautą	0.751			
Ignoruoja	0.704			
Antra grupė				
Prasivardžiuoja	0.898	37,4		
Žemina	0.762			
Gąsdina	0.707			
Tyčiojasi	0.629			

18 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 2 psichologinio smurto būdų grupės. **Pirmą grupę** sudaro tokie psichologinio smurto būdai, kurie sukelia nepageidaujamus jausmus: verčia jaustis kaltu, rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas, sukelia blogą savijautą, ignoruoja. Didžiausią faktorinį svorį turi *vertimas jaustis kaltu, nors tam nebuvo pagrindo* (0,894). **Antrą grupę** sudaro tiesioginiai psichologinio smurto būdai: prasivardžiuoja, žemina, gąsdina, tyčiojasi. Didžiausią faktorinį svorį turi *prasivardžiovimas* (0,898).

Išanalizavus gautus duomenis, galime daryti prielaidą, kad pirmos grupės psichologinio smurto būdai (verčia jaustis kaltu, rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas, sukelia blogą savijautą, ignoruoja) yra vaikų labiau akcentuojami. Antros grupės psichologinio smurto būdai yra įprasti ir kasdien taikomi. Vaikams yra normalu piktai juokauti, nes dauguma tai daro. Kiti mano, kad tam tikra dozė pasityčiojimų ir pažeminimų nekenkia, net padeda užsigrūdinti.

**Vaikų psichologinio smurto naudojimo būdų mokykloje („AŠ SMURTAUJU“)
faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)**

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Verčiu jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.901	40,1	0,88	
Sukeliu blogą savijautą	0.878			
Rodau, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.848			
Ignoruoju	0.550			
Antra grupė				
Prasivardžiuoju	0.911	35,5		
Tyčiojuosi	0.843			
Žeminu	0.657			
Gąsdinu	0.607			

19 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 2 psichologinio smurto būdų grupės. **Pirmą grupę** sudaro tokie psichologinio smurto būdai, kurie sukelia nepageidaujamus jausmus: verčia jaustis kaltu, rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas, sukelia blogą savijautą, ignoruoja. Didžiausią faktorinę svorį turi *vertimas jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo* (0,901). **Antrą grupę** sudaro tiesioginiai psichologinio smurto būdai: prasivardžiuoja, žemina, gąsdina, tyčiojasi. Didžiausią faktorinę svorį turi *prasivardžiovimas* (0,911).

Lyginant abi faktorines analizes (18 ir 19 lentelės) matome, kad jos yra tokios pat. Išryškėjusios 2 psichologinio smurto būdų grupės, taip pat vienodos. Skiriasi tik faktoriniai svoriai ir aprašomosios sklaidos.

Išanalizavus vaikų psichologinio smurto naudojimą mokykloje, galime teigti, kad beveik neįmanoma išskirti vaikų, kurie tyčiojasi ir į tų, iš kurių tyčiojamosi. Vienu atveju vaikas pats yra piktai pašiepiamas, kitu atveju jau žemina kitą. Jie, kadaise patys patyrę kitų vaikų psichologinį smurtą, vėliau taip elgiasi su kitais. Vaikai ima tyčiotis iš kitų, jei jaučiasi nemylimi, žeminami.

Kitų vaikų reakcija į patirtą smurtą. Empirinio tyrimo metu, buvo išsiaiškinta, kokia vaikų reakcija po patirto smurto. Apklausoje dalyvavusiems respondentams buvo pateiktas klausimas, kaip elgiasi vaikai „kai aš mokykloje smurtauju“. Atlikta vaikų reakcijos į smurtą būdų koreliacija (žr. 20 lentelę).

20 lentelė

Pačio vaiko smurtavimo atvejų kitų vaikų reakcijos būdų koreliacija (vaikų nuomonė)

	Elgiasi taip pat	Susitaiko su nemaloniais mano veiksmais	Vengia lankyti mokyklą	Pasako mokytojams	Pasako tėvams	Pataria, kad taip negalima elgtis
Elgiasi taip pat	1.000	0.416**	0.342**	0.339**	0.319**	0.329**
Susitaiko su nemaloniais mano veiksmais	0.416**	1.000	0.422**	0.298**	0.280**	0.264**
Vengia lankyti mokyklą	0.342**	0.422**	1.000	0.367**	0.424**	0.324**
Pasako mokytojams	0.339**	0.298**	0.367**	1.000	0.631**	0.549**
Pasako tėvams	0.319**	0.280**	0.424**	0.631**	1.000	0.496**
Pataria, kad taip negalima elgtis	0.329**	0.264**	0.324**	0.549**	0.496**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš pateiktų 20 lentelėje duomenų matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Pasako tėvams“ ir „Pasako mokytojams“ (0.631), **vidutinis ryšys** tarp „Pataria, kad taip negalima elgtis“ ir „Pasako mokytojams“ (0.549), tarp „Pasako tėvams“ ir „Pataria, kad taip negalima elgtis“

(0,496), tarp „Pasako tėvams“ ir „Vengia lankyti mokyklą“(0,424), tarp „Susitaiko su nemaloniais mano veiksmiais“ ir „Vengia lankyti mokyklą“ (0,422). **Silpno ryšio** nenustatyta.

Galima daryti prielaidą, kad *vaikai ieško pagalbos pasakydami apie patiriamą smurtą savo tėvams ar mokytojams*. Smurtui reikštis padeda ir suaugusiųjų nuostata, kad skūstis yra blogai. Dažnai vaikai bijo būti skundikais, bijo, kad jų skriaudėjai gali juos dar labiau nuskriausti, bijo pasakoti, ką jie patiria, bijo, kad jais nepatikės arba tiesiog nekreips dėmesio. Kiekvienas vaikas turi jaustis saugus. Todėl svarbu raginti vaikus ieškoti pagalbos, diegti nuostata, kad kreiptis pagalbos yra gerai, aiškinti, kad niekas neturi teisės su juo netinkamai elgtis.

Atlikta vaikų reakcijos būdų į smurtavimą faktorinė analizė (žr. 21 lentelę).

21 lentelė

Pačio vaiko smurtavimo atvejų kitų vaikų reakcijos būdų faktorinė analizė
(vaikų nuomonė) (n=216)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			0,76
Pasako mokytojams	0.871	36,5	
Pasako tėvams	0.823		
Pataria, kad taip negalima elgtis	0.814		
Antra grupė			
Susitaiko su nemaloniais mano veiksmiais	0.823	29,2	
Vengia lankyti mokyklą	0.716		
Elgiasi taip pat	0.686		

Iš pateiktų 21 lentelėje rezultatų matyti, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 2 vaikų reakcijos būdų grupės į patirtą smurtą. **Pirmoji** - apjungia reakcijos būdus, kurie nusako pagalbos prašymą iš tėvų, mokytojų, ar patarimą, kad taip negalima elgtis. Didžiausią faktorinį svorį turi *pasakymas mokytojams* (L=0,871). **Antroji grupė** nusako susitaikymą su tokia padėtimi. Didžiausią faktorinį svorį turi *susitaikymas su nemaloniais veiksmiais* (L=0,823).

Galima daryti prielaidą, kad vaikai dažniau ieško *suaugusiųjų pagalbos, negu elgiasi taip pat*. Tačiau kartais suaugusieji negali padėti, kadangi patys nežino, ką tokiu atveju daryti, arba vaikai tiesiog nuslepia visą tiesą (Rupšienė, 2004).

4.1.3. Vaikų patiriamo smurto mokykloje priežastys ir pasekmės

J. Gilligan (2002), pristatydamas savo smurto sampratą, teigia, kad smurtas kyla dėl gėdos ir pažeminimo jausmo. Gėda apima visą spektrą jausmų: jausmą, kad esi pažemintas, ignoruojamas, negerbiamas, paniekintas, užgautas, išjuoktas, atstumtas, pralaimėjęs, sužlugdytas, silpnas. Visi šie jausmai iš esmės verčia vaiką jaustis menkaverčiu. O tai yra galingas agresyvaus elgesio motyvas. Todėl vienas iš efektyviausių būdų paskatinti vaiką elgtis agresyviai – jį pažeminti ar įžeisti.

Kitas svarbus veiksnys, lemiantis įvairaus elgesio sutrikimus – tai tėvų ir vaikų bendravimo problemos. „Ne visada tėvų ir vaikų tarpusavio sąveika yra sklandi. Kartais ji pablogėja todėl, kad tėvai, augindami vaiką, mėgina laikytis bendrų taisyklių, neatsižvelgiant į konkrečius vaiko poreikius“ (Žukauskienė, 2001, p. 146).

Siekiant išsiaiškinti vaikų smurtą mokykloje lemiančius veiksnius, apklausoje dalyvavusiems vaikams buvo pateiktas klausimas, kokie veiksniai lemia vaikų smurtą mokykloje. Atlikta vaikų smurtą mokykloje lemiančių veiksnių koreliacija (žr. 22 lentelę).

22 lentelė

Vaikų smurtą mokykloje lemiančių veiksnių koreliacija (vaikų nuomonė)

	Vaikystėje patirtas smurtas	Patirtas pažeminimas, skriauda ar prievarta	Buvimas smurto liudininku	Nesutarimai su tėvais	Žemas savęs vertinimas	Reikalavimas dėmesio ir pagarbos	Siekimas lyderiauti	Nevieningi mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)	Daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę	Dauguma taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, netaikomi mokytojams	Menkas vaikų dalyvavimas priimančiais sprendimais
Vaikystėje patirtas smurtas	1.000	0.499**	0.060	0.214**	0.133	0.093	0.053	-0.004	0.079	0.146*	0.185**
Patirtas pažeminimas, skriauda ar prievarta	0.499**	1.000	0.076	0.423**	0.197**	-0.037	-0.050	0.035	0.008	-0.052	-0.022
Buvimas smurto liudininku	0.060	0.076	1.000	0.112	0.118	0.245**	0.077	0.077	0.154*	0.268**	0.236**
Nesutarimai su tėvais	0.214**	0.423**	0.112	1.000	0.364**	0.161*	-0.078	0.193**	0.066	0.071	0.104
Žemas savęs vertinimas	0.133	0.197**	0.118	0.364**	1.000	0.179**	-0.124	0.187**	0.457**	0.253**	0.119
Reikalavimas dėmesio ir pagarbos	0.093	-0.037	0.245**	0.161*	0.179**	1.000	0.502**	0.081	0.252**	0.093	0.164*
Siekimas lyderiauti	0.053	-0.050	0.077	-0.078	-0.124	0.502**	1.000	-0.012	0.071	0.017	0.176**
Nevieningi mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)	-0.004	0.035	0.077	0.193**	0.187**	0.081	-0.012	1.000	0.284**	0.245**	0.198**
Daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę	0.079	0.008	0.154*	0.066	0.457**	0.252**	0.071	0.284**	1.000	0.534**	0.378**
Dauguma taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, netaikomi mokytojams	0.146*	-0.052	0.268**	0.071	0.253**	0.093	0.017	0.245**	0.534**	1.000	0.588**
Menkas vaikų dalyvavimas priimančiais sprendimais	0.185**	-0.022	0.236**	0.104	0.119	0.164*	0.176**	0.198**	0.378**	0.588**	1.000

Pateiktoje 22 lentelėje matyti, kad išryškėjo **vidutinis ryšys** tarp „Vaikystėje patirtas smurtas“ ir „Patirtas pažeminimas, skriauda ar prievarta“ (0.499), tarp „Žemas savęs vertinimas“ ir „Daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę“ (0.457), tarp „Reikalavimas dėmesio ir pagarbos“ ir „Siekimas lyderiauti“ (0,502), tarp „Daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę“ ir „Dauguma taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, netaikomi mokytojams“ (0.534), tarp „Dauguma taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, netaikomi mokytojams“ ir „Menkas vaikų dalyvavimas priimant sprendimus“ (0.588). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Buvimas smurto liudininku“ ir „Vaikystėje patirtas smurtas“ (0,060), tarp „Daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę“ ir „Nesutarimai su tėvais“ (0,066), tarp „Dauguma taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, netaikomi mokytojams“ ir „Siekimas lyderiauti“ (0,017), tarp „Nevieningi mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)“ ir „Siekimas lyderiauti“ (-0.012).

Atlikus gautų duomenų analizę, galima daryti prielaidą, kad vaikų smurto mokykloje raiškai didelę reikšmę turi vaikystėje patirtas smurtas, pažeminimas, skriauda ar prievarta. Vaikai mokykloje turėtų daugiau dalyvauti priimant įvairius sprendimus. Tada jie jaustųsi mokyklos šeimininkais. Esant daugybei nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę, atsiranda žemas savęs vertinimas.

Atlikta vaikų smurtą mokykloje lemiančių veiksnių faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaidą (žr. 23 lentelę).

23 lentelė

Vaikų smurtą mokykloje lemiančių veiksnių faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Vaikystėje patirtas smurtas	0.827	17,1	0,63	
Patirtas pažeminimas, skriauda ar prievarta	0.822			
Antra grupė				
Buvimas smurto liudininku	0.865	17,0		
Nesutarimai su tėvais	0.790			
Žemas savęs vertinimas	0.610			
Trečia grupė				
Reikalavimas dėmesio ir pagarbos	0.883	15,4		
Siekimas lyderiauti	0.823			
Nevieningi mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)	0.387			
Ketvirta grupė				
Daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę	0.782	15,3		
Dauguma taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, netaikomi mokytojams	0.593			
Menkas vaikų dalyvavimas priimant sprendimus	0.572			

Pateikti 23 lentelėje rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 4 vaikų smurtą lemiančių veiksnių grupės. **Pirmoji** - apjungia veiksnius, kurie nusako jau patirtą smurtą ar prievartą. Tai gali būti ir vaikystėje ir mokykloje patirtas smurtas. Didžiausią faktorinį

svorį turi *vaikystėje patirtas smurtas* ($L=0,827$). **Antroji grupė** nusako tuometinę vaiko būseną. Tai gali būti susipykus su tėvais, esant žemam savęs vertinimui, pabuvus smurto liudininkui. Didžiausią faktorinį svorį turi *buvimas smurto liudininku* ($L=0,865$). **Trečioji grupė** apjungia vaiko siekius būti pastebėtam. Tai siekimas bet kokiais būdais lyderiauti, smurtu išsikovoti pagarbą. Didžiausią faktorinį svorį turi *reikalavimas dėmesio ir pagarbos* ($L=0,883$). **Ketvirtosios grupės** veiksniai nusako tai, ko mokykloje neturėtų būti: daug nereikalingų nurodymų, daug taisyklių ir susitarimų, o priimant įvairius sprendimus, kuriant tas taisykles, vaikai beveik nedalyvauja. Didžiausią faktorinį svorį turi *daugybė nereikalingų nurodymų ir draudimų, varžančių vaikų laisvę* ($L=0,782$).

Išanalizavus gautus duomenis, galime daryti prielaidą, kad vaikystėje patirtas smurtas, prievarta ar pažeminimas ugdymo įstaigoje, buvimas smurto liudininku turi didžiausią įtaką plintant netinkamam vaikų elgesiui mokykloje.

Atlikta pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių koreliacija (žr. 24 lentelę).

24 lentelė

Pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių koreliacija (vaikų nuomonė)

	Išsiskiriu iš kitų	Neturiu draugų	Esu silpnesnis už kitus	Gerai mokausi	Blogai mokausi	Man pavydi	Esu mokytojo/s numylėtinis/ė
Išsiskiriu iš kitų	1.000	0.475**	0.600**	0.532**	0.534**	0.484**	0.437**
Neturiu draugų	0.475**	1.000	0.525**	0.398**	0.554**	0.439**	0.389**
Esu silpnesnis už kitus	0.600**	0.525**	1.000	0.453**	0.649**	0.256**	0.260**
Gerai mokausi	0.532**	0.398**	0.453**	1.000	0.476**	0.577**	0.498**
Blogai mokausi	0.534**	0.554**	0.649**	0.476**	1.000	0.451**	0.403**
Man pavydi	0.484**	0.439**	0.256**	0.577**	0.451**	1.000	0.702**
Esu mokytojo/s numylėtinis/ė	0.437**	0.389**	0.260**	0.498**	0.403**	0.702**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu

Iš pateiktų 24 lentelėje duomenų matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Esu silpnesnis už kitus“ ir „Išsiskiriu iš kitų“ (0.600), tarp „Esu mokytojo/s numylėtinis/ė“ ir „Man pavydi“ (0.702), tarp „Blogai mokausi“ ir „Esu silpnesnis už kitus“ (0,649), **vidutinis ryšys** tarp „Man pavydi“ ir „Gerai mokausi“ (0.577), tarp „Blogai mokausi“ ir „Neturiu draugų“ (0,554), tarp „Blogai mokausi“ ir „Išsiskiriu iš kitų“ (0,534). **Silpnas ryšys** nenustatytas.

Galime daryti prielaidą, kad vaikai mokykloje smurtauja dėl įvairių priežasčių. Pirmiausia tai *pavydo* jausmas. Pavydi, kad kiti geriau mokosi, yra mokytojo numylėtiniai, turtingesni, gražesni ir pan. Vaikai mokykloje netoleruoja ir išoriškai kitaip atrodančių (aprangos stiliai, šukuosena), kitaip mąstančių. Remiantis socialinio išmokimo teorija, pagal kurią vaikas naujų žinių, įgūdžių įgyja stebėdamas aplinką, kitu veiklą, galima teigti, kad vaikai smurtinio elgesio išmoka stebėdami pačias artimiausias aplinkas – šeimą, kiemo draugus, mokyklą.

Atlikta pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių faktorinė analizė (žr. 25 lentelę).

25 lentelė

Pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių faktorinė analizė (n=216) (vaikų nuomonė)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Esu silpnesnis už kitus	0.910	35,6	0,84	
Blogai mokausi	0.767			
Neturiu draugų	0.681			
Išsiskiriu iš kitų	0.652			
Antra grupė				
Man pavydi	0.889	35,5		
Esu mokytojo/s numylėtinis/ė	0.813			
Gerai mokausi	0.736			

Iš pateiktų 25 lentelėje rezultatų matyti, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 2 pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių grupės. **Pirmoji** - apjungia priežastis, kurios nusako nemalonius vaiko jausmus, žemą savęs vertinimą. **Antrosios** grupės priežastys nusako teigiamą vaiko požiūrį į save.

Galime daryti prielaidą, kad vaikai smurtaudami mokykloje neturi vienos išskirtinės priežasties. Didžiausią faktorinį svorį turi vaiko nuomonė, kad jis yra silpnesnis už kitus $L=0,910$.

Smurtauojantys vaikai, net nesusimąsto, kokią žalą daro savo aukoms. Smurto padariniai gali būti jaučiami visą žmogaus gyvenimą ir net perduodami iš kartos į kartą. Žmonės negimsta agresyvūs, žiaurūs, priešišškai nusiteikę. Viso to išmokstama įvairiais savo gyvenimo amžiaus tarpsniais, ir toks elgesys daugiau ar mažiau įsitvirtina žmogaus sąmonėje (Miškinis, 2003). Dėl patirto smurto smunka vaikų savęs vertinimas, padidėja jų jautrumas. Vaikai išgyvena menkavertiškumo jausmą, jie jaučiasi esą nevisaverčiai, atstumti, blogesni už kitus. Neretai smurtas vienaip ar kitaip įtakoja daugelį vaiko kasdieninio gyvenimo sričių: bendravimą su kitais vaikais, prisitaikymą mokykloje, mokyklinius pasiekimus ir pan.

Atlikta pasekmių, vykstant vaikų smurtavimo atvejams mokykloje, koreliacija (žr. 26 lentelę).

Pasekmių, vykstant vaikų smurtavimo atvejams, koreliacija (vaikų nuomonė)

	Elgiuosi taip pat	Susitaikau su nemaloniais kitų veiksmais	Pasakau mokytojams	Pasakau tėvams	Vengiu lankyti mokyklą	Būnu liūdnas	Jaučiuosi bejėgis	Jaučiuosi pažemintas	Jaučiuosi nusivylęs	Jaučiu pyktį	Jaučiuosi atstumtas	Negaliu susikaupti	Blogiau mokausi
Elgiuosi taip pat	1.000	-0.022	0.042	-0.072	0.027	-0.076	0.069	0.063	0.026	0.289**	0.203**	0.171*	0.068
Susitaikau su nemaloniais kitų veiksmais	-0.022	1.000	0.141*	0.118	0.043	0.167*	0.319**	0.208**	0.080	0.045	0.151*	0.215**	0.180**
Pasakau mokytojams	0.042	0.141*	1.000	0.650**	0.174*	0.316**	0.099	0.234**	0.265**	0.056	0.143*	0.194**	0.214**
Pasakau tėvams	-0.072	0.118	0.650**	1.000	0.231**	0.322**	0.084	0.357**	0.276**	0.105	0.245**	0.296**	0.259**
Vengiu lankyti mokyklą	0.027	0.043	0.174*	0.231**	1.000	0.136*	0.250**	0.182**	0.265**	0.007	0.220**	0.208**	0.309**
Būnu liūdnas	-0.076	0.167*	0.316**	0.322**	0.136*	1.000	0.538**	0.588**	0.605**	0.412**	0.489**	0.469**	0.332**
Jaučiuosi bejėgis	0.069	0.319**	0.099	0.084	0.250**	0.538**	1.000	0.555**	0.608**	0.249**	0.542**	0.393**	0.426**
Jaučiuosi pažemintas	0.063	0.208**	0.234**	0.357**	0.182**	0.588**	0.555**	1.000	0.688**	0.489**	0.582**	0.546**	0.392**
Jaučiuosi nusivylęs	0.026	0.080	0.265**	0.276**	0.265**	0.605**	0.608**	0.688**	1.000	0.368**	0.584**	0.489**	0.478**
Jaučiu pyktį	0.289**	0.045	0.056	0.105	0.007	0.412**	0.249**	0.489**	0.368**	1.000	0.353**	0.362**	0.130
Jaučiuosi atstumtas	0.203**	0.151*	0.143*	0.245**	0.220**	0.489**	0.542**	0.582**	0.584**	0.353**	1.000	0.684**	0.532**
Negaliu susikaupti	0.171*	0.215**	0.194**	0.296**	0.208**	0.469**	0.393**	0.546**	0.489**	0.362**	0.684**	1.000	0.627**
Blogiau mokausi	0.068	0.180**	0.214**	0.259**	0.309**	0.332**	0.426**	0.392**	0.478**	0.130	0.532**	0.627**	1.000

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

* . Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu

Pateiktoje 26 lentelėje matyti, kad išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Jaučiuosi pažemintas“ ir „Jaučiuosi nusivylęs“ (0,688), tarp „Jaučiuosi atstumtas“ ir „Negaliu susikaupti“ (0,684), tarp „Negaliu susikaupti“ ir „Blogiau mokausi“ (0,627), tarp „Pasakau tėvams“ ir „Pasakau mokytojams“ (0.650), tarp „Būnu liūdnas“ ir „Jaučiuosi nusivylęs“ (0.605), tarp „Jaučiuosi bejėgis“ ir „Esu Jaučiuosi nusivylęs“ (0,608), **vidutinis ryšys** tarp „Būnu liūdnas“ ir „Jaučiuosi bejėgis“ (0.538), tarp „Būnu liūdnas“ ir „Jaučiuosi pažemintas“ (0,588), tarp „Jaučiuosi bejėgis“ ir „Jaučiuosi pažemintas“ (0,555), tarp „Jaučiuosi pažemintas“ ir „Jaučiuosi atstumtas“ (0,582), tarp „Negaliu susikaupti“ ir „Jaučiuosi pažemintas“ (0,546), tarp „Blogiau mokausi“ ir „Jaučiuosi atstumtas“ (0,532). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Jaučiu pyktį“ ir „Elgiuosi taip pat“ (0,007), tarp „Jaučiuosi nusivylęs“ ir „Elgiuosi taip pat“ (0,026), tarp „Pasakau tėvams“ ir „Elgiuosi taip pat“ (-0,072), tarp „Susitaikau su nemaloniais kitų veiksmais“ ir „Elgiuosi taip pat“ (-0,022).

Galima daryti prielaidą, kad po patirto smurto vaikai *jaučiasi pažeminti, atstumti, nusivylę, bejėgiai, nepasitikintys savimi, pasižymi žemesne saviverte*. Jie ima tikėti, kad tikrai turi trūkumų, yra blogi, juokingi, negražūs ir pan.

Atlikta pasekmių, vykstant vaikų smurtavimo atvejams faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO), aprašomoji sklaida (žr. 27 lentelę).

27 lentelė

Pasekmių, vykstant vaikų smurtavimo atvejams, faktorinė analizė (vaikų nuomonė) (n=216)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			0,80
Jaučiuosi pažemintas	0.852	33,1	
Jaučiuosi nusivylęs	0.810		
Negaliu susikaupti	0.792		
Jaučiuosi atstumtas	0.790		
Būnu liūdnas	0.790		
Jaučiuosi bejėgis	0.689		
Blogiau mokausi	0.587		
Jaučiu pyktį	0.555		
Antra grupė			
Pasakau tėvams	0.766	13,8	
Pasakau mokytojams	0.724		
Trečia grupė			
Elgiuosi taip pat	0.685	11,3	
Susitaikau su nemaloniais kitų veiksmais	0.484		
Ketvirta grupė			
Vengiu lankyti mokyklą	0.607	9,6	

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išryškėjo 4 vaikų smurto mokykloje pasekmių grupės. **Pirmoji** - apjungia pasekmes, kurios nusako nemalonus vaiko jausmus, išgyvenimus. Didžiausią faktorinį svorį turi *jaučiuosi pažemintas* (L=0,852). **Antrosios grupės** pasekmės apjungia norą pasisakyti, ieškoti pagalbos. Didžiausią faktorinį svorį turi *pasakau tėvams* (L=0,766). Tačiau tėvai ne visada gali padėti. Jiems kartai pritrūksta žinių, kaip tą padaryti. **Trečiosios grupės** pasekmės nusako reakciją tuojau po patirto smurto (susitaikau su nemalonomais ar elgiuosi taip pat). Didžiausią faktorinį svorį turi *elgiuosi taip pat* (L=0,685). **Ketvirtoje grupėje** yra tik viena pasekmė – tai vengimas lankyti mokyklą.

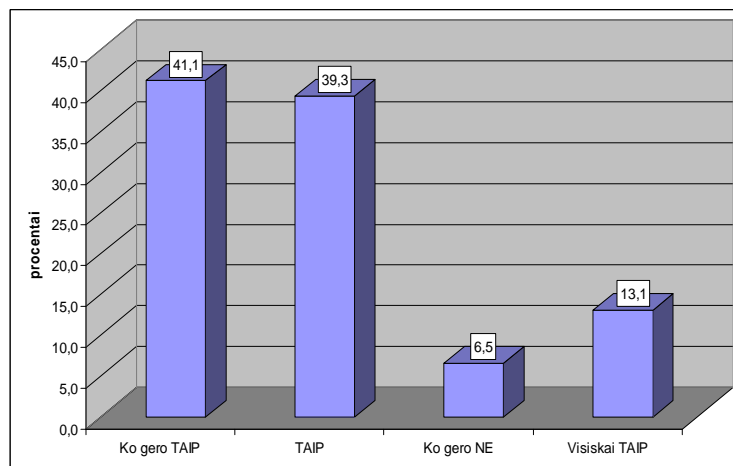
Galima daryti prielaidą, kad po patirto smurto mokykloje vaikai jaučiasi pažeminti, nusivylę, atstumti, bejėgiai. Bejėgiškumas – tai yra dar viena smurto pasekmė, kurią sukelia sistemingai patiriamas smurtas. Vaikas, nuolatos patirdamas smurtą ir negalėdamas jo sustabdyti, pajunta, kad jis yra bejėgis pakeisti situaciją ir dėl to nuleidžia rankas. Jis nebesiima jokių veiksmų, kad save apgintų ar surastų sau pagalbos. Būtent dėl išmokto bejėgiškumo gali

būti labai sunku padėti vaikui išmokti pasitikėti savimi ir kitais, patikėti tuo, kad įmanoma situaciją pakeisti.

4.2. Tėvų patirties reprezentacijos apie vaikų smurtą mokykloje

4.2.1. Vaikų smurto raiška mokykloje (tėvų nuomonė)

Siekiant iširti bendrąsias vaikų smurto raiškos tendencijas, apklausos metu taip pat siekta išsiaiškinti tėvų nuomonę, ar smurtas tarp vaikų Lietuvos mokyklose plačiai paplitęs reiškinys. Respondentų atsakymų pasiskirstymas atsispindi 8 paveiksle.

8 pav. Vaikų smurto raiška mokykloje (N=107)

Atsakymai iš esmės vienareikšmiški. Tris teigiamus atsakymo variantus *visiškai taip, ko gero taip ir taip* pažymėjo 86,9 proc. respondentų ir tik 13,1 proc. atsakė, kad *ko gero ne*. Tai liudija, kad tėvai mano, jog vaikų tarpusavio smurtas yra plačiai paplitęs reiškinys mokyklinėje aplinkoje. Tokie tyrimo rezultatai prieštarauja daugumos tėvų poreikiui, kad jų vaikams saugiausia, labiausiai atitinkanti vaikų poreikius ir tinkamiausia vieta būtų mokykla.

Kitu anketos klausimu išsiaiškinta, kokiose mokyklos vietose, tėvų nuomone, vaikai smurtauja. Atlikta vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimo atvejai, faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 28 lentelę).

Vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas, faktorinė analizė (tėvų nuomonė)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Persirengimo kambaryje	0.836	38,3	0,84	
Tualete	0.818			
Valgykloje	0.807			
Sporto salėje	0.780			
Mokyklos kieme	0.744			
Koridoriuje	0.689			
Klasėje	0.623			
Antra grupė				
Klasės valandėlių metu	0.798	16,6		
Pamoku metu	0.767			
Popamokines (būrelių) veiklos metu	0.710			
Trečia grupė				
Renginių (pvz., koncertų, minėjimų, ir kt.) metu	0.801	12,9		
Pertrauku metu	0.708			

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti rezultatai rodo, jog visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi.

Išsiskyrė 3 grupės vietų, kuriose vyksta vaikų smurtavimas. **Pirma grupė** sudaro persirengimo kambarius, tualetas, valgykla, sporto salė, mokyklos kiemas, koridorius, klasė. Šios grupės vietas galėtume pavadinti kaip nepamokinės veiklos vietas. Didžiausią faktorinį svorį L šioje grupėje turi *persirengimo kambarius* (L=0,836). **Antra grupė** sudaro klasės valandėlių, pamokos, popamokinė veikla. Tai – pamokinė veikla. Šioje grupėje didžiausią faktorinį svorį L turi *klasės valandėlių* (L=0,798). **Trečia grupė** sudaro renginiai ir pertraukos. Tai iš esmės yra veiklos, orientuotos į vaikų pramoginę veiklą bei laisvalaikį.

Galima daryti prielaidą, jog labiausiai paplitusios *vaikų smurtavimo vietas* yra šios: *persirengimo kambariai, tualetai, valgyklos, sporto salės*. Tyrime dalyvavusių tėvų nuomone, šiose vietose smurtauja dažniausiai, nes jose trūksta suaugusiųjų priežiūros. Lyginant, apklausoje dalyvavusių vaikų ir tėvų nuomones, galima teigti, kad jos sutampa.

4.2.2. Vaikų smurto mokykloje formos ir būdai (tėvų nuomonė)

Išsiaiškinę mokyklos vietas, kuriose daugiausiai vaikai smurtauja, pasidomėjome kokiais fizinio smurto būdais, tėvų nuomone, dažniausiai vaikai mokykloje smurtauja vieni prieš kitus.

Atlikta tėvų nuomonės dėl vaikų naudojamų fizinio smurto būdų koreliacija (žr. 29 lentelę).

Vaikų naudojamų fizinio smurto būdų koreliacija (tėvų nuomonė)

	Muša(si) rankomis	Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	Spardo(si)	Rauna plaukus	Drasko(si) nagais	Stumdo(si)	Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	Degina	Kandžioja(si)
Muša(si) rankomis	1.000	0.253**	0.678**	0.493**	0.438**	0.295**	0.318**	0.439**	0.306**
Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	0.253**	1.000	0.341**	0.395**	0.339**	0.086	0.432**	0.500**	0.237*
Spardo(si)	0.678**	0.341**	1.000	0.554**	0.392**	0.470**	0.491**	0.425**	0.282**
Rauna plaukus	0.493**	0.395**	0.554**	1.000	0.719**	0.253**	0.518**	0.473**	0.444**
Drasko(si) nagais	0.438**	0.339**	0.392**	0.719**	1.000	0.152	0.494**	0.501**	0.488**
Stumdo(si)	0.295**	0.086	0.470**	0.253**	0.152	1.000	0.268**	0.063	-0.022
Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.318**	0.432**	0.491**	0.518**	0.494**	0.268**	1.000	0.476**	0.360**
Degina	0.439**	0.500**	0.425**	0.473**	0.501**	0.063	0.476**	1.000	0.565**
Kandžioja(si)	0.306**	0.237*	0.282**	0.444**	0.488**	-0.022	0.360**	0.565**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Iš 29 lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog išryškėjo **stiprus ryšys** tarp „Drasko(si) nagais“ ir „Rauna plaukus“ (0,719), tarp „Spardo(si)“ ir „Muša(si) rankomis“ (0,678), **vidutinis ryšys** tarp „Rauna plaukus“ ir „Spardo(si)“ (0,554), tarp „Kandžioja(si)“ ir „Degina“ (0,565). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Stumdo(si)“ ir „Muša(si) įvairiais daiktais“ (0,086), tarp „Degina“ ir „Stumdo(si)“ (0,063), tarp „Kandžioja(si)“ ir „Stumdo(si)“ (-0,022).

Galima daryti prielaidą, jog, tėvų nuomone, vaikai, smurtaudami vieni prieš kitus, dažniausiai naudoja šiuos fizinio smurto būdus: *spardymąsi, mušimąsi rankomis, draskymąsi nagais*.

30 lentelėje pateikiama vaikų naudojamų fizinio smurto būdų faktorinė analizė, faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida.

30 lentelė

Vaikų naudojamų fizinio smurto būdų faktorinė analizė (tėvų nuomonė) (n=107)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			
Degina	0.821	34,3	0,80
Kandžioja(si)	0.776		
Drasko(si) nagais	0.733		
Rauna plaukus	0.617		
Muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.).	0.584		
Meto(si) daiktais, kurie gali sužeisti	0.553		
Antra grupė			
Stumdo(si)	0.820	26,7	
Spardo(si)	0.797		
Muša(si) rankomis	0.699		

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išsiskyrė tokios vaikų naudojamų fizinio smurto būdų grupės. **Pirmą grupę** sudaro: degina, kandžioja(si), drasko(si) nagais, rauna plaukus, muša(si) įvairiais daiktais (diržu, virve, laidu ir kt.), mėto(si) daiktais, kurie gali sužeisti. **Antrą grupę** sudaro: stumdo(si), muša(si) rankomis, spardo(si). Pirmoje grupėje didžiausias faktorių svoris tenka *degina* (L=0,821), antroje grupėje *stumdosi* (L=0,820)

Galima daryti prielaidą, kad mokykloje, tėvų nuomone, *vaikai naudoja ne tik įprastinius fizinio smurto būdus (stumdosi, spardosi), bet ir degina, kandžiojasi, draskosi nagais.*

Tyrimo metu išsiaiškinta, kokia yra tėvų nuomonė apie psichologinį smurtą, kokiais psichologinio smurto būdais naudojasi vaikai mokykloje.

31 lentelėje pateikta tėvų nuomonės apie vaikų naudojamus psichologinio smurto būdus koreliacija.

31 lentelė

Vaikų naudojamų psichologinio smurto būdų koreliacija (tėvų nuomonė)

	Tyčiojasi	Prasivardžiuoja	Žemina	Gąsdina	Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	Sukelia blogą savijautą
Tyčiojasi	1.000	0.617**	0.737**	0.549**	0.357**	0.315**	0.539**
Prasivardžiuoja	0.617**	1.000	0.628**	0.534**	0.356**	0.420**	0.510**
Žemina	0.737**	0.628**	1.000	0.648**	0.661**	0.505**	0.539**
Gąsdina	0.549**	0.534**	0.648**	1.000	0.702**	0.631**	0.539**
Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.357**	0.356**	0.661**	0.702**	1.000	0.704**	0.613**
Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.315**	0.420**	0.505**	0.631**	0.704**	1.000	0.602**
Sukelia blogą savijautą	0.539**	0.510**	0.539**	0.539**	0.613**	0.602**	1.000

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Kaip rodo 31 lentelėje pateikti tyrimo rezultatai, matyti **ypač stiprus ryšys** tarp „Žemina“ ir „Tyčiojasi“ (0.737), tarp „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ ir „Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ (0.704), tarp „Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ ir „Gąsdina“ (0,702), **stiprus ryšys** tarp „Prasivardžiuoja“ ir „Žemina“ (0,628), tarp „Prasivardžiuoja“ ir „Tyčiojasi“ (0,617), tarp „Gąsdina“ ir „Žemina“ (0,648), tarp „Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ ir „Žemina“ (0,661), tarp „Sukelia blogą savijautą“ ir „Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“ (0,602), vidutinis ryšys tarp „Gąsdina“ ir „Tyčiojasi“ (0,549), „Prasivardžiuoja“ ir „Gąsdina“ (0,534), „Gąsdina“ ir „Sukelia blogą savijautą“ (0,539).

Silpno ryšio koreliacijos lentelėje nėra. Tai rodo, kad visi smurto būdai tarpusavyje turi įtakos jų panaudojimui.

Galima daryti prielaidą, kad apklausoje dalyvavę tėvai mano, jog dažniausiai psichologiniam smurtui yra naudojama *pasityčiojimai, žeminimai, gąsdinimai, rodymas, kad vaikai yra nemylimi ir nepageidaujami*. Esant tokiai situacijai vaikams visada yra sukeliama bloga savijauta, diegiamas nepilnavertiškumo, baimės jausmas.

32 lentelėje pateikiama vaikų naudojamo psichologinio smurto būdų faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida.

32 lentelė

Vaikų naudojamų psichologinio smurto būdų faktorinė analizė (tėvų nuomonė) (n=107)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO
Pirma grupė			
Rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas	0.889	41,7	0,78
Verčia jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo	0.881		
Gąsdina	0.775		
Sukelia bloga savijauta	0.682		
Antra grupė			
Tyčiojasi	0.898	34,9	
Žemina	0.795		
Prasivardžiuoja	0.781		

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti faktoriai atspindi matuojamus požymius.

Išsiskyrė tokios 2 vaikų naudojamų psichologinio smurto būdų grupės. **Pirmą grupę** sudaro: rodymas, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas, vertimas jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo, gąsdinimas, blogos savijautos sukėlimas. Didžiausią faktorinį svorį turi *rodo, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas* (L=0,889). **Antrą grupę** sudaro: pasityčiojimai, žeminimai, prasivardžiovimai. Didžiausią faktorinį svorį turi *tyčiojasi* (L=0,898).

Galima daryti prielaidą, jog, tėvų nuomone, vaikai, smurtaudami tarpusavyje, dažnai naudoja *psichologinį smurtą*, kuris paprastai pasireiškia „rodytu, kad yra nemylimas ir nepageidaujamas“, „vertimu jaustis kaltu, nors tam nėra pagrindo“ bei „tyčiojimusi“. Tėvai teigia, kad vaikai neturi patirti pažeminimų. Tyčiojimasis žaloja ir fizinę, ir psichinę vaiko sveikatą, žemina ir slegia. Vaikas, iš kurio tyčiojasi jo bendraamžiai, patiria stiprius neigiamus išgyvenimus. „Vien tik žodžiu galima gėdinti ir atstumti, įžeisti ir pažeminti, nuplėšti garbę ir orumą, sunaikinti savo vertės pajautimą“ (Gilligan, 2007, p. 53).

4.2.3. Vaikų smurto mokykloje priežastys, pasekmės ir požymiai (tėvų nuomonė)

Apklausoje dalyvę tėvai išsakė savo nuomonę apie pagrindines vaikų smurto mokykloje priežastis. Atlikta pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių koreliacija, kurios rezultatai pateikti 33 lentelėje.

Pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių koreliacija (tėvų nuomonė)

	Vaikystėje patirtas smurtas	Smurtinis tėvų elgesys	Tėvų skatinimas atsakyti į smurtą tuo pačiu („duok atgal“)	Buvimas smurto liudininku	Silpna savikontrolė	Noras lyderiauti	Dėmesio ir pagarbos reikalavimas	Smurto naudojimas savignyos tikslais	Vaikų polinkis jungtis į grupes, kuriose veikia „bandos“ instinktas	Neobjektyvus mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)	Neigiamą televizijos ir kitų masinių informacijos priemonių įtaka	Nereikalingi mokytojų ir kitų suaugusiųjų nurodymai ir draudimai, varžantys vaiku laisvę	Prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams	Nepakankamas vaikų dalyvavimas priimančiais sprendimais
Vaikystėje patirtas smurtas	1.000	0.828**	0.376**	0.116	0.172	-0.131	-0.144	0.188	-0.009	0.023	0.141	0.010	0.154	-0.008
Smurtinis tėvų elgesys	0.828**	1.000	0.381**	0.080	0.104	-0.081	-0.126	0.232*	0.035	0.273**	0.237*	0.150	0.228*	0.064
Tėvų skatinimas atsakyti į smurtą tuo pačiu („duok atgal“)	0.376**	0.381**	1.000	0.487**	0.325**	0.196*	0.035	0.140	0.201*	0.039	0.164	0.318**	0.304**	0.369**
Buvimas smurto liudininku	0.116	0.080	0.487**	1.000	0.590**	0.412**	0.254**	0.146	0.128	-0.079	-0.048	0.326**	0.184	0.388**
Silpna savikontrolė	0.172	0.104	0.325**	0.590**	1.000	0.284**	0.323**	-0.082	0.005	-0.122	0.146	0.144	0.188	0.272**
Noras lyderiauti	-0.131	-0.081	0.196*	0.412**	0.284**	1.000	0.696**	-0.003	0.296**	0.053	0.200*	-0.001	-0.196*	0.145
Dėmesio ir pagarbos reikalavimas	-0.144	-0.126	0.035	0.254**	0.323**	0.696**	1.000	-0.055	0.180	-0.119	0.078	-0.066	-0.255**	-0.044
Smurto naudojimas savignyos tikslais	0.188	0.232*	0.140	0.146	-0.082	-0.003	-0.055	1.000	0.402**	0.392**	0.309**	0.429**	0.438**	0.246*
Vaikų polinkis jungtis į grupes, kuriose veikia „bandos“ instinktas	-0.009	0.035	0.201*	0.128	0.005	0.296**	0.180	0.402**	1.000	0.345**	0.438**	0.076	0.204*	0.141
Neobjektyvus mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)	0.023	0.273**	0.039	-0.079	-0.122	0.053	-0.119	0.392**	0.345**	1.000	0.383**	0.292**	0.506**	0.322**
Neigiamą televizijos ir kitų masinių informacijos priemonių įtaka	0.141	0.237*	0.164	-0.048	0.146	0.200*	0.078	0.309**	0.438**	0.383**	1.000	-0.041	0.122	0.018
Nereikalingi mokytojų ir kitų suaugusiųjų nurodymai ir draudimai, varžantys vaiku laisvę	0.010	0.150	0.318**	0.326**	0.144	-0.001	-0.066	0.429**	0.076	0.292**	-0.041	1.000	0.703**	0.673**
Prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams	0.154	0.228*	0.304**	0.184	0.188	-0.196*	-0.255**	0.438**	0.204*	0.506**	0.122	0.703**	1.000	0.719**
Nepakankamas vaikų dalyvavimas priimančiais sprendimais	-0.008	0.064	0.369**	0.388**	0.272**	0.145	-0.044	0.246*	0.141	0.322**	0.018	0.673**	0.719**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu

**. Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

33 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad išryškėjo **ypač stiprus ryšys** tarp „Vaikystėje patirto smurto“ ir „Smurtinio tėvų elgesio“ (0,828), **stiprus ryšys** tarp „Noras lyderiauti“ ir „Dėmesio ir pagarbos reikalavimo“ (0,696), tarp „Prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams“ ir „Nepakankamas vaiku dalyvavimas priimant sprendimus“ (0,719), **vidutinis ryšys** tarp „Silpna savikontrolė“ ir „Buvimas smurto liudininku“ (0,590), tarp „Prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams“ ir „Neobjektyvūs mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)“ (0,506). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Vaiku polinkis jungtis į grupes, kuriose veikia „bandos“ instinktas“ ir „Smurtinis tėvų elgesys“ (0,035), tarp „Smurtinis tėvų elgesys“ ir „Dėmesio ir pagarbos reikalavimas“ (-0,126), tarp „Prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams“ ir „Dėmesio ir pagarbos reikalavimas“ (-0,255).

Galima daryti prielaidą, jog pagrindinės vaikų smurto mokykloje priežastys, tėvų nuomone, yra *vaikystėje patirtas smurtas, smurtinis tėvų elgesys, noras lyderiauti, dėmesio ir pagarbos reikalavimas*. „Noriu būti išgirstas, supastas, pastebėtas“, - ko gero tikisi kiekvienas vaikas, laukdamas susitikimo su mokytoju, tėvais, bendraamžiais. Nepastebėtas vaiko pasisveikinimas, neišgirstas klausimas, nutylėtas draugų prasivardžiavimas – tik nesvarbi smulkmena, o vaikui tai gali būti smurtavimo priežastimi.

Atlikta pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida pateikti 34 lentelėje.

34 lentelė

Pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių faktorinė analizė (tėvų nuomonė)(n=107)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Nereikalingi mokytojų ir kitų suaugusiųjų nurodymai ir draudimai, varžantys vaikų laisvę	0.864	21,8	0,64	
Nepakankamas vaikų dalyvavimas priimant sprendimus	0.861			
Prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams	0.854			
Antra grupė				
Noras lyderiauti	0.822	17,8		
Dėmesio ir pagarbos reikalavimas	0.773			
Silpna savikontrolė	0.705			
Buvimas smurto liudininku	0.620			
Trečia grupė				
Vaikystėje patirtas smurtas	0.946	15,9		
Smurtinis tėvų elgesys	0.899			
Tėvų skatinimas atsakyti į smurtą tuo pačiu („duok atgal“)	0.501			
Ketvirta grupė				
Neigiama televizijos ir kitų masinių informacijos priemonių įtaka	0.775	15,8		
Vaiku polinkis jungtis į grupes, kuriose veikia „bandos“ instinktas	0.744			
Neobjektyvūs mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai)	0.731			
Smurto naudojimas savignyos tikslais	0.556			

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį. Aprašomoji sklaida taip pat liudija, kad gauti rezultatai rodo, jog visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi.

Išsiskyrė 4 pagrindinių vaikų smurto mokykloje priežasčių grupės. **Pirmą grupę** sudaro priežastys, nusakančios tai, ko mokykloje neturėtų būti: daug nereikalingų nurodymų, daug taisyklių ir susitarimų, o priimant įvairius sprendimus, kuriant tas taisykles, vaikai beveik nedalyvauja. Didžiausią faktorinį svorį turi *nereikalingi mokytojų ir kitų suaugusiųjų nurodymai ir draudimai, varžantys vaikų laisvę* (0,864). **Antrą grupę** sudaro priežastys, nusakančios vaiko norėjimą būti pastebėtu. Tai - noras lyderiauti, dėmesio ir pagarbos reikalavimas, silpna savikontrolė, buvimas smurto liudininku. Didžiausią faktorinį svorį turi *noras lyderiauti* (0,822). **Trečią grupę** sudaro priežastys, nusakančios asmeninę vaiko patirtį. Tai - vaikystėje patirtas smurtas, smurtinis tėvų elgesys, tėvų skatinimas atsakyti į smurtą tuo pačiu („duok atgal“). Didžiausią faktorinį svorį turi *vaikystėje patirtas smurtas* (0,946). **Ketvirtą grupę** sudaro: neigiama televizijos ir kitų masinių informacijos priemonių įtaka, vaikų polinkis jungtis į grupes, kuriose veikia „bandos“ instinktas, neobjektyvūs mokytojų vertinimai (mylimi ir nemylimi mokiniai), smurto naudojimas savigynos tikslais – tai išorinio poveikio priežastys. Didžiausią faktorinį svorį turi *neigiama televizijos ir kitų masinių informacijos priemonių įtaka* (0,775).

Išsiskyrė tokios pagrindinė vaikų smurto mokykloje priežastys: *vaikystėje patirtas smurtas, smurtinis tėvų elgesys, nereikalingi mokytojų ir kitų suaugusiųjų nurodymai ir draudimai, varžantys vaikų laisvę, nepakankamas vaikų dalyvavimas priimant sprendimus, prieštaravimai tarp taisyklių ir susitarimų, kurie taikomi vaikams, bet netaikomi mokytojams, noras lyderiauti, dėmesio ir pagarbos reikalavimas.*

Išanalizavus tėvų nuomonę, galima daryti prielaidą, kad vaikystėje patyrę smurtą vaikai dažnai kupini pykčio, yra agresyvūs. Jiems nepakanka žodinių ir socialinių įgūdžių tam, kad išspręstų kylančius konfliktus. Net menka problema jiems sukelia priešišumą. Smurto aukoms nelengva tramdyti pyktį. Dažnai smurto auka nesąmoningai pradeda smurtauti prieš silpnesnius. Pyktis, smurtas, kerštas nukreipiami ne į smurtautoją, o į kitus žmones, kartais net draugus. Keršyti imama asmenims, kurie negali apsiginti. Smurto priežastimi būna ir dėmesio bei pagarbos reikalavimas. „Kuo mažiau žmogus turi savigarbos, tuo labiau jis yra priklausomas nuo kitų pagarbos“ (Gilligan, 2002, p. 35).

Vaikai, patyrę smurtą mokykloje, slepia, kad jį patiria. Tėvų nuomone, tai dažnas reiškinys. 35 lentelėje pateikta vaikų patiriamo smurto nuslėpimo koreliacija.

Vaikų patiriamo smurto nuslėpimo priežasčių koreliacija (tėvų nuomonė)

	Bijo, kad smurtautojai kerštaus	Mano, kad jais niekas nepatikės	Dėl smurto kaltina patys save	Bijo bausmes	Mano, kad jiems niekas negali padėti	Nenori būti „skundikais“	Bijo, kad ko neatsitiktų jų artimiesiems	Jiems gėda	Bijo, kad nenukentėtų skriaudikai	Nežino, kad smurtas yra nusikaltimas	Nesugeba papasakoti apie smurtą
Bijo, kad smurtautojai kerštaus	1.000	0.294**	0.020	0.306**	0.485**	0.416**	0.347**	0.264**	-0.068	0.072	0.001
Mano, kad jais niekas nepatikės	0.294**	1.000	0.143	0.277**	0.245*	0.294**	0.444**	0.360**	0.081	0.163	0.250**
Dėl smurto kaltina patys save	0.020	0.143	1.000	-0.054	0.022	0.145	0.017	0.050	0.316**	-0.050	0.070
Bijo bausmes	0.306**	0.277**	-0.054	1.000	0.281**	0.283**	0.342**	0.098	0.256**	0.032	0.337**
Mano, kad jiems niekas negali padėti	0.485**	0.245*	0.022	0.281**	1.000	0.274**	0.295**	0.350**	-0.133	0.069	-0.114
Nenori būti „skundikais“	0.416**	0.294**	-0.145	0.283**	0.274**	1.000	0.240*	0.491**	-0.219*	-0.261**	0.340**
Bijo, kad ko neatsitiktų jų artimiesiems	0.347**	0.444**	0.017	0.342**	0.295**	0.240*	1.000	0.404**	0.133	-0.028	-0.002
Jiems gėda	0.264**	0.360**	0.050	0.098	0.350**	0.491**	0.404**	1.000	-0.202*	0.038	-0.133
Bijo, kad nenukentėtų skriaudikai	-0.068	0.081	0.316**	0.256**	-0.133	-0.219*	0.133	-0.202*	1.000	0.173	0.276**
Nežino, kad smurtas yra nusikaltimas	0.072	0.163	-0.050	0.032	-0.069	-0.261**	-0.028	0.038	0.173	1.000	0.109
Nesugeba papasakoti apie smurtą	0.001	0.250**	0.070	0.337**	-0.114	0.340**	-0.002	-0.133	0.276**	0.109	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Kaip matyti iš 31 lentelėje pateiktų duomenų, nustatytas **vidutinis ryšys** tarp „Bijo, kad smurtautojai kerštaus“ ir „Mano, kad jiems niekas negali padėti“ (0.485), tarp „Mano, kad jais niekas nepatikės“ ir „Bijo, kad ko neatsitiktų jų artimiesiems“ (0.444), tarp „Jiems gėda“ ir „Nenori būti „skundikais““ (0.491), tarp „Jiems gėda“ ir „Bijo, kad ko neatsitiktų jų artimiesiems“ (0.404). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Dėl smurto kaltina patys save“ ir „Bijo, kad ko neatsitiktų jų artimiesiems“ (0.017), „Nežino, kad smurtas yra nusikaltimas“ ir „Nenori būti „skundikais““ (-0,261), tarp „Bijo, kad nenukentėtų skriaudikai“ ir „Nenori būti „skundikais““ (-0,219).

Galima daryti prielaidą, kad *vaikai bijo smurtautojų keršto*. Jie stengiasi nuslėpti smurtą manydami, kad niekas negali padėti, arba netgi jais nepatikės. Toliau atlikta vaikų patiriamo smurto nuslėpimo priežasčių faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 36 lentelę).

Vaikų patiriamo smurto nuslėpimo priežasčių faktorinė analizė (tėvų nuomonė) (n=107)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Mano, kad jiems niekas negali padėti	0.754	23,3	0,53	
Bijo, kad smurtautojai kerštaus	0.711			
Bijo, kad ko neatsitiktų jų artimiesiems	0.703			
Jiems gėda	0.636			
Mano, kad jais niekas nepatikės	0.568			
Antra grupė				
Nesugeba papasakoti apie smurtą	0.875	16,4		
Bijo bausmės	0.621			
Nenori būti „skundikais“	0.559			
Trečia grupė				
Dėl smurto kaltina patys save	0.726	13,6		
Bijo, kad nenukentėtų skriaudikai	0.723			
Ketvirta grupė				
Nežino, kad smurtas yra nusikaltimas	0.922	11,2		

Visų kintamųjų ir ekstrahuotų faktorių koreliacijos koeficientai didesni už 0,5. Tai liudija apie stiprų tarpusavio ryšį.

Išsiskyrė 4 vaikų patiriamo smurto nuslėpimo priežasčių grupės. **Pirmos grupės** nuslėpimo priežastys daugiausia nusako vaikų baimę dėl smurtautojo keršto ir aplinkinių nesupratimo. **Antros grupės** priežastys yra nesugebėjimas kalbėti apie smurtą. **Trečios grupės** priežastis galima įvardinti kaip vaiko kaltės jausmą sau. **Ketvirtą grupę** sudaro viena priežastis, turinti labai didelį faktorinį svorį $L = 0,922$, tai *vaikų nežinojimas, kad smurtas yra nusikaltimas*.

Išanalizavus apklausoje dalyvavusių tėvų nuomonę galima daryti prielaidą, kad *vaikai nemokomi atpažinti smurto*. Jie *nesugeba apie tai kalbėti*. Įvairių smurto prevencinių priemonių metu (klasės valandėles, susitikimai su kitų mokyklų vaikais, susitikimai su Vaikų teisių apsaugos darbuotojais, informaciniai bukletai ir pan.), vaikai turėtų būti mokomi, kaip atpažinti smurtą, kaip ir kur prašyti pagalbos.

Anketoje tėvams buvo pateikti teiginiai apie vaiko elgesio požymius, informuojančius apie patiriamą smurtą mokykloje. Atlikta vaiko elgesio požymių, informuojančių apie patiriamą smurtą mokykloje, priežasčių koreliacija (žr. 37 lentelę).

Vaiko elgesio požymių, informuojančių apie patiriamą smurtą mokykloje, prižasčių koreliacija (tėvų nuomonė)

	Bijo suaugusiųjų	Išsigąsta, kai kas nors šalia verkia	Išsigąsta staigių judesių	Išsigąsta neįprastų garsų	Tampa piktas ir agresyvus	Tampa liūdnas, irzlus, atsiribojęs	Nenori eiti i mokyklą	Nebesutaria su draugais	Nenori niekur eiti iš namų	Staiga ima prasčiau mokytis	Bijo tamsos
Bijo suaugusiųjų	1.000	0.397**	0.205*	0.170	0.146	-0.003	-0.100	0.025	-0.036	-0.025	0.143
Išsigąsta, kai kas nors šalia verkia	0.397**	1.000	0.473**	0.477**	0.189	0.010	-0.094	0.037	0.063	0.103	0.296**
Išsigąsta staigių judesių	0.205*	0.473**	1.000	0.665**	0.410**	0.298**	0.448**	0.177	0.326**	0.328**	0.437**
Išsigąsta neįprastų garsų	0.170	0.477**	0.665**	1.000	0.526**	0.518**	0.376**	0.304**	0.445**	0.271**	0.444**
Tampa piktas ir agresyvus	0.146	0.189	0.410**	0.526**	1.000	0.626**	0.512**	0.482**	0.554**	0.265**	0.487**
Tampa liūdnas, irzlus, atsiribojęs	-0.003	0.010	0.298**	0.518**	0.626**	1.000	0.708**	0.540**	0.659**	0.235*	0.298**
Nenori eiti i mokyklą	-0.100	-0.094	0.448**	0.376**	0.512**	0.708**	1.000	0.600**	0.744**	0.370**	0.303**
Nebesutaria su draugais	0.025	0.037	0.177	0.304**	0.482**	0.540**	0.600**	1.000	0.784**	0.409**	0.451**
Nenori niekur eiti iš namų	-0.036	0.063	0.326**	0.445**	0.554**	0.659**	0.744**	0.784**	1.000	0.499**	0.527**
Staiga ima prasčiau mokytis	-0.125	0.103	0.328**	0.271**	0.265**	0.235*	0.370**	0.409**	0.499**	1.000	0.532**
Bijo tamsos	0.143	0.296**	0.437**	0.444**	0.487**	0.298**	0.303**	0.451**	0.527**	0.532**	1.000

*. Koreliacija reikšminga 0.05 lygiu.

** .Koreliacija reikšminga 0.01 lygiu.

Pateikti 37 lentelėje duomenys rodo, jog yra **ypač stiprus ryšys** tarp „Nebesutaria su draugais“ ir „Nenori niekur eiti iš namų (0.784), tarp „Nenori eiti i mokyklą ir „Nenori niekur eiti iš namų“ (0.744), tarp „Nenori eiti i mokyklą“ ir „Tampa liūdnas, irzlus, atsiribojęs“ (0,708), **stiprus ryšys** tarp „Išsigąsta staigių judesių“ ir „Išsigąsta neįprastų garsų“ (0,665), tarp „Nebesutaria su draugais“ ir „Nenori eiti i mokyklą“ (0,600), **vidutinis ryšys** tarp „Tampa piktas ir agresyvus“ ir „Nenori niekur eiti iš namų“ (0,554), tarp „Nebesutaria su draugais“ ir „Tampa liūdnas, irzlus, atsiribojęs“ (0,540). **Silpnas ryšys** (arba jo nėra) nustatytas tarp „Išsigąsta neįprastų garsų“ ir „Bijo suaugusiųjų“ (0,170), tarp „Bijo suaugusiųjų“ ir „Nebesutaria su draugais“ (0,025), tarp „Bijo suaugusiųjų“ ir „Staiga ima prasčiau mokytis“ (-0,025), tarp „Bijo suaugusiųjų“ ir „Nenori niekur eiti iš namų“ (-0,036).

Galima daryti prielaidą, kad mokykloje *vaikai smurtauja vieni prieš kitus*. Tai matyti iš tėvų nuomonės atsakant į klausimą, kokie vaiko elgesio požymiai informuoja apie patiriamą

smurtą. *Patiriantys smurtą vaikai, nenori eiti į mokyklą, nebesutaria su draugais, tampa irzlūs ir pikti.*

Atlikta vaiko elgesio požymių, informuojančių apie patiriamą smurtą mokykloje, priešasčių faktorinė analizė ir nustatytas faktorinis svoris (L, KMO) ir aprašomoji sklaida (žr. 38 lentelę).

38 lentelė

Vaiko elgesio požymių, informuojančių apie patiriamą smurtą mokykloje, priešasčių faktorinė analizė (tėvų nuomonė) (n=107)

	Faktorinis svoris, L	Aprašomoji sklaida, %	KMO	
Pirma grupė				
Tampa liūdnas, irzlus, atsiribojęs	0.887	29,5	0,81	
Nenori eiti į mokyklą	0.868			
Nenori niekur eiti iš namų	0.738			
Tampa piktas ir agresyvus	0.647			
Nebesutaria su draugais	0.643			
Antra grupė				
Išsigąsta, kai kas nors šalia verkia	0.826	23,0		
Bijo suaugusiųjų	0.728			
Išsigąsta staigių judesių	0.716			
Išsigąsta neįprastų garsų	0.703			

Pateikti 38 lentelėje rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi. Išryškėjo 2 elgesio požymių grupės. **Pirmos grupės** požymiai nusako vaikų būseną (nenori niekur eiti, tampa liūdnas, nesutaria su draugais). Didžiausią faktorinį svorį turi *tampa liūdnas, irzlus, atsiribojęs* (0,887). **Antros grupės** požymiai įvardija vaikų baimes (išsigąsta staigių judesių, neįprastų garsų, bijo suaugusiųjų). Didžiausią faktorinį svorį turi *išsigąsta, kai kas nors šalia verkia* (0,826).

Galima daryti prielaidą, kad *vaikas, patiriantis smurtą mokykloje, nenori į ją eiti.*

4.3. Saugios mokyklos koncepcija

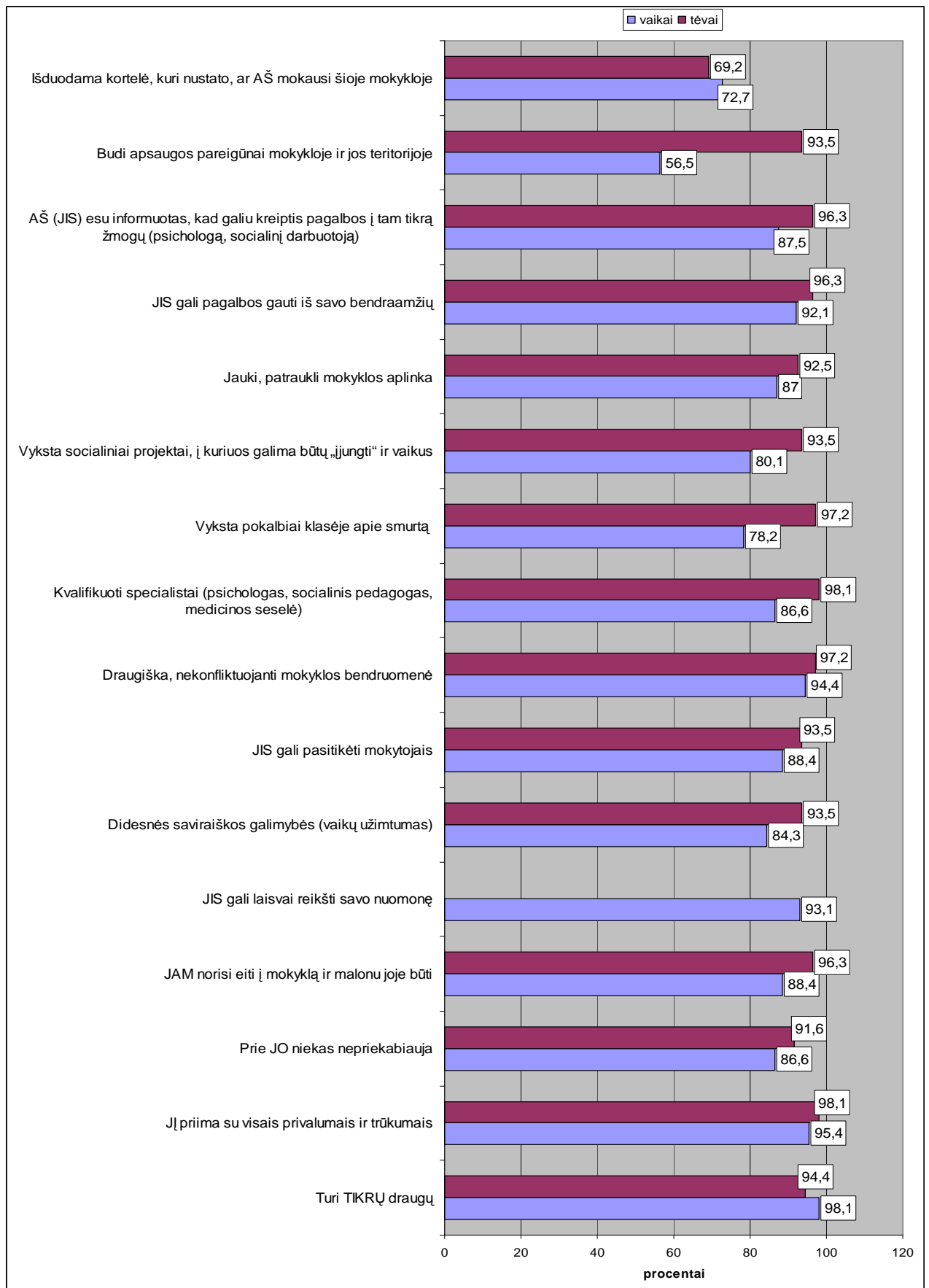
Labiausiai pastebima vaikų smurto pasekmė mokykloje – tai saugumo jausmo sumažėjimas. Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių reikalavimų, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Mokykloje įsigalintis smurtas verčia vaikus savaip kurti saugumą: jie ima tyčiotis iš kitų, nes jei pats nesityčiosi, tai tyčiosis iš tavęs; būna pikti ir agresyvūs; buriasi į grupuotes, nes priklausymas grupei vaikams sukuria saugumo jausmą; vengia nesaugių santykių.

Labai svarbu, kad į kovą su smurtu mokykloje būtų įtraukti ir patys vaikai. Geresnių rezultatų galima pasiekti tada, kai vaikai ir jų tėvai aktyviai įsijungia į problemos sprendimą. Galiausiai patys vaikai geriausiai gali pasakyti, kokioje mokykloje jie norėtų mokytis ir kada jie jausis saugūs. Vaikų saugumas mokykloje yra pagrindinis uždavinys, nes tik užtikrinus jį, mokykla gali tikėtis, kad jų moksleiviai sieks aukštesnių akademinų rezultatų. Todėl labai svarbu atkreipti dėmesį, kad mokykloje būtų siekiama ne tik šalinti reiškinius, kurie mažina saugumo jausmą, bet kartu siekti skatinti tuos reiškinius, kurie didintų saugumo jausmą.

Apklausoje dalyvavusių vaikų ir tėvų klausėme, kaip jie įsivaizduoja saugią mokyklą. Anketoje ir vaikams, ir tėvams buvo pateikti tie patys teiginiai, kurie galėtų būti net ir saugios mokyklos uždaviniai: Jis turi TIKRŲ draugų; Jį priima su visais privalumais ir trūkumais; prie JO niekas nepriekabiauja; JAM norisi eiti į mokyklą ir joje malonu būti; JIS gali laisvai reikšti savo nuomonę; didesnės saviraiškos galimybės (įvairi popamokinė veikla); JIS gali pasitikėti mokytojais; draugiška, nekonfliktuojanti mokyklos bendruomenė; kvalifikuoti specialistai (psichologas, socialinis pedagogas, medicinos seselė); vyksta pokalbiai klasėje apie smurtą; vyksta socialiniai projektai, į kuriuos galima būtų „įjungti“ ir vaikus; jauki, patraukli mokyklos aplinka; JIS gali gauti pagalbos iš savo bendraamžių; AŠ (JIS) yra informuotas, kad gali kreiptis pagalbos į tam tikrą žmogų (psichologą, socialinį darbuotoją); mokykloje ir jos teritorijoje budi apsaugos pareigūnai; išduodama kortelė, kuri nustato, ar AŠ mokausi šioje mokykloje. Kalbant su tėvais prieš tyrimą, buvo pasiūlyta teiginį „jis gali laisvai reikšti savo nuomonę“ išbraukti, nes tėvu nuomone jis netikslus.

Sumuojant vaikų ir tėvų pažymėtus atsakymus, buvo pastebėta, kad saugios mokyklos vizija dviejų respondentų grupėse yra skirtinga.

Gauti duomenys pateikti 9 paveiksle.

9 pav. Saugios mokyklos uždaviniai

Analizuojant 9 paveiksle pateiktus duomenis, matome, kad galėtume sugrupuoti visus pateiktus teiginius ir palyginti, kas svarbiausia turi būti saugioje mokykloje vaikams, o kas tėvams. Saugios mokyklos modelio uždavinių pasiskirstymas pateiktas 39 lentelėje.

39 lentelėje

Saugios mokyklos modelio uždaviniai

Eil. Nr.	Vaikų nuomonė (n=216)	Eil. Nr.	Tėvų nuomonė (n=107)
1.	Turiu TIKRŲ draugų (98,1 %)	1.	Kvalifikuoti specialistai (psichologas, socialinis pedagogas, medicinos seselė) (98,1 %)
2.	MANE priima su visais MANO privalumais ir trūkumais (95,4 %)	2.	JŲ priima su visais privalumais ir trūkumais (98,1 %)
3.	Draugiška, nekonfliktuojanti mokyklos bendruomenė (94,4 %)	3.	Draugiška, nekonfliktuojanti mokyklos bendruomenė (97,2 %)
4.	AŠ galiu laisvai reikšti savo nuomonę (93,1 %)	4.	Vyksta pokalbiai klasėje apie smurtą (97,2 %)
5.	AŠ galiu pagalbos gauti iš savo bendraamžių (92,1 %)	5.	JIS yra informuotas, kad gali kreiptis pagalbos į tam tikrą žmogų (psichologą, socialinį darbuotoją) (96,3 %)
6.	MAN norisi į mokyklą eiti ir joje malonu būti (88,4 %)	6.	JIS gali pagalbos gauti iš savo bendraamžių (96,3 %)
7.	AŠ galiu pasitikėti mokytojais (88,4 %)	7.	JAM norisi eiti į mokyklą ir malonu joje būti (96,3 %)
8.	AŠ esu informuotas, kad galiu kreiptis pagalbos į tam tikrą žmogų (psichologą, socialinį darbuotoją) (87,5 %)	8.	Turi TIKRŲ draugų (94,4 %)
9.	Jauki, patraukli mokyklos aplinka (87 %)	9.	JIS gali pasitikėti mokytojais (93,5 %)
10.	Prie MANEŠ niekas nepriekabauja (86,6 %)	10.	Didesnės saviraiškos galimybės (vaikų užimtumas) (93,5 %)
11.	Kvalifikuoti specialistai (psichologas, socialinis pedagogas, medicinos seselė) (86,6 %)	11.	Vyksta socialiniai projektai, į kuriuos galima būtų „įjungti“ ir vaikus (93,5 %)
12.	Didesnės saviraiškos galimybės (įvairi popamokinė veikla) (84,3 %)	12.	Budi apsaugos pareigūnai mokykloje ir jos teritorijoje (93,5 %)
13.	Vyksta socialiniai projektai, į kuriuos galima būtų „įjungti“ ir vaikus (80,1 %)	13.	Jauki, patraukli mokyklos aplinka (92,5 %)
14.	Vyksta pokalbiai klasėje apie smurtą (78,2 %)	14.	Prie JO niekas nepriekabauja (91,6 %)
15.	Išduodama kortelė, kuri nustato, ar AŠ mokausi šioje mokykloje (72,7 %)	15.	Išduodama kortelė, kuri nustato, ar AŠ mokausi šioje mokykloje (69,2 %)
16.	Budi apsaugos pareigūnai mokykloje ir jos teritorijoje (56,5 %)		

Išanalizavus 39 lentelėje pateiktus duomenis, matyti, kad vaikams jaustis saugiams reiškia turėti draugų. Todėl suaugusieji (pedagogai, administracija, socialiniai darbuotojai) rengdami prevencines programas turėtų pirmiausia diegti tokias priemones, kurios plėstų socialinius kontaktus. Pedagogai mokymo procese skatintų vaikus kuo daugiau bendrauti ir bendradarbiauti. Tuo tarpu tėvų nuomonė visiškai skirtinga. Jiems atrodo, kad svarbiausia kvalifikuoti specialistai (psichologas, socialinis pedagogas, medicinos seselė), o tikri draugai atsiranda tik aštuntoje vietoje. Teiginį „Budi apsaugos pareigūnai mokykloje ir jos teritorijoje“ pažymėjo mažiausias vaikų skaičius. Jų nuomone, toks budėjimas nėra būtinas. Tuo tarpu tėvams šis teiginys yra svarbus, nes, apsaugos pareigūnų budėjimas saugioje mokykloje būtų privalumas.

Tėvų ir vaikų nuomonė sutapo antruoju ir trečiuoju teiginiais „Mane (Ji) priima su visais privalumais ir trūkumais“ ir „Draugiška, nekonfliktuojanti mokyklos bendruomenė“. Tai reiškia, kad vaikai mokykloje turėtų būti mokomi tolerancijos vienas kitam, spręsti iškylančius konfliktus taikiai.

Apklausoje dalyvavusių tėvų ir vaikų nuomone, identifikavimo kortelės mokykloje nėra svarbios.

Vaikai patys gali nustatyti, kaip turi atrodyti jų saugi mokykla. Tik turint vaikų supratimą, kokios jie nori mokyklos, yra paprasčiau organizuoti konkrečias priemones, kurios didintų saugumą mokykloje ir mažintų smurto paplitimą.

4.4. Edukacinės prevencijos prielaidos

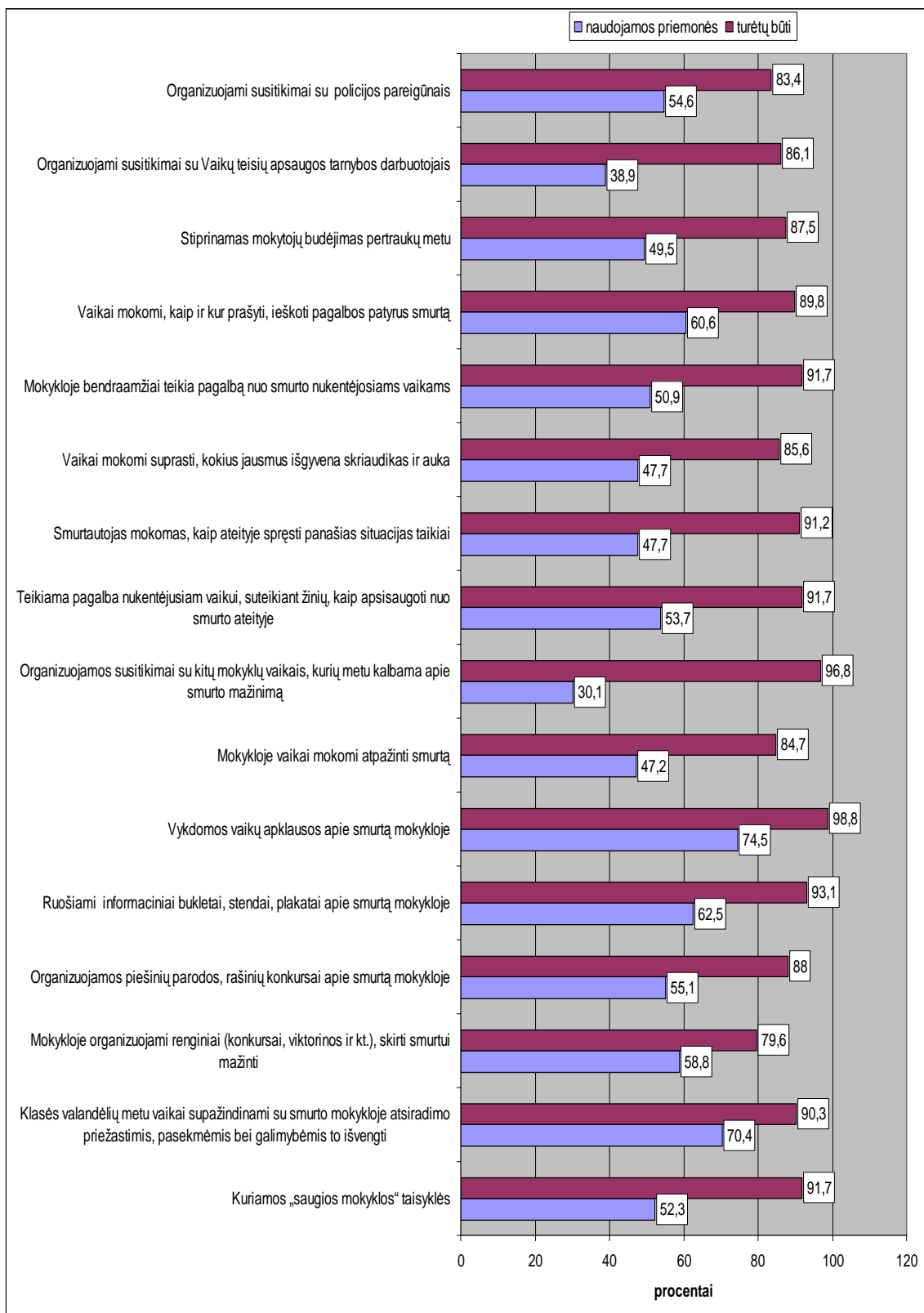
Norint kuo efektyviau spręsti vaikų smurto problemą mokykloje, svarbu ją identifikuoti, žinoti apie ją, jos mastą. Mokytojai, vaikai ir jų tėvai gali prisidėti prie smurto mažinimo pirmiausia jo neignorudami. Tai reiškia, kad net ir mažiausias smurto pasireiškimo atvejis turi būti paviešinamas ir analizuojamas tiek klasės, tiek ir visos mokyklos lygiu. Svarbu parodyti, kad su smurtu nebus taikstomasi.

Kuriant smurto mokykloje prevencijos programą, svarbu įtraukti į kūrimą ir vaikus. Prisiimdami atsakomybę už saugios mokyklos sukūrimą, vaikai jausis mokyklos šeimininkais, nesipriešins mokyklos administracijos ar mokytojų sukurtoms taisyklėms. Mokyklos komanda (mokytojai, administracija, mokykloje dirbantys specialistai, vaikai, tėvai) organizuodama smurto prevencijos programas, turėtų atsižvelgti į šią problemą, pasirinkti tokias priemones, kurios skatintų vaikus netoleruoti smurto, jausti atsakomybę už savo mokyklos saugumą.

Atliekant tyrimą, buvo pasidomėta, kokios prevencinės priemonės yra taikomos mokykloje ir kokios, respondentų nuomone, turėtų būti taikomos smurtui mokykloje mažinti. Tėvų ir vaikų atsakymų rezultatai pateikti 10 ir 11 paveiksluose. Kaip matyti 10 paveiksle vaikų nuomone jų mokyklose kovai su smurtu nėra skiriama pakankamai dėmesio. Išryškėjo, kad dažniausiai yra organizuojamos klasės valandėlės, kurių metu vaikai supažindinami su smurto mokykloje atsiradimo priežastimis, pasekmėmis bei galimybėmis to išvengti. Šiam teiginiui pritarė 70,4 proc. apklausoje dalyvavusių vaikų. 90,3 proc. respondentų teigė, kad turėtų būti organizuojamos klasės valandėlės. Vaikų nuomone, būtų tikslinga organizuoti susitikimus, skirtus pokalbiams, diskusijoms apie smurto mažinimą, su kitų mokyklų vaikais (96,8 proc.). Labai svarbu, kad vaikai nesijaustų vieniši probleminėse situacijose. Susitikimai su kitų mokyklų vaikais to neleis. Smurtas mokykloje dabar yra visų mokyklų problema. Vaikai, susitikdami su kitų mokyklų

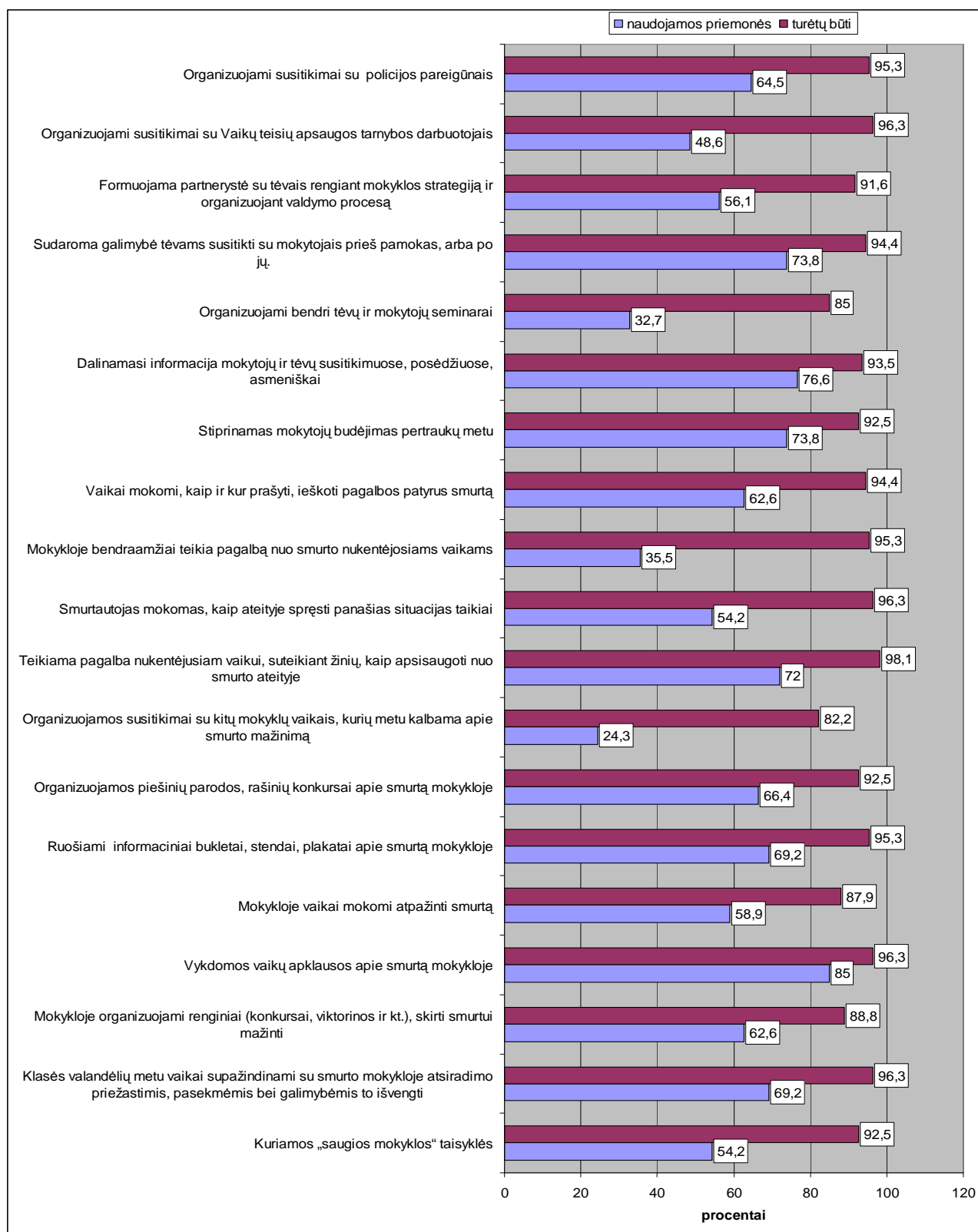
bendraamžiais, galėtų keistis patirtimi, patarimais. Galima būtų užmegzti glaudų bendradarbiavimą ir su kitų šalių vaikais. Tačiau, kaip rodo tyrimo rezultatai, tokie susitikimai organizuojami rečiausiai (30,1 proc.). Pagal vaikų atsakymų pasiskirstymą matyti, kad mokyklose nėra kuriamos saugios mokyklos taisyklės. Teigiamai atsakė tik 52,3 proc. Net 91,7 proc. vaikų teigė, kad saugios mokyklos taisyklės turėtų būti kuriamos kiekvienoje mokykloje ir vaikai būtinai turėtų prisidėti prie jų kūrimo. Jose turėtų būti apibrėžtos visos įmanomos smurto formos, pranešimo apie smurtą taisyklės, pagalbos šaltiniai, teisiniai išsiaiškinimai. Respondentų nuomone, mažiausiai reikalingos prevencinės priemonės, tokios kaip renginių smurto mažinimui organizavimas (79,6 proc.) (yra organizuojama atsakė 58,8 proc.); vaikų mokymas atpažinti smurtą (84,7 proc.) (yra organizuojama atsakė 47,2 proc.); susitikimų su policijos pareigūnais organizavimas (83,4 proc.) (yra organizuojama atsakė 54,6 proc.).

Apibendrinant duomenis galima teigti, kad tyrinėtuose mokyklose į smurto problemą nėra kreipiamas pakankamas dėmesys, mokiniams nėra suteikiamos reikalingos žinios, informacija apie smurtą.

10 pav. Vaiku smurtui mažinti esamos ir turėtų būti naudojamos priemonės (Vaikų nuomonė)

11 paveiksle pateikiamas tėvų atsakymų pasiskirstymas apie taikomas prevencines smurto mažinimo priemones ir kokios turėtų būti naudojamos mokykloje.

11 pav. Vaikų smurtui mažinti esamos ir turėtų būti naudojamos priemonės (Tėvų nuomonė)

Išanalizavus respondentų atsakymų pasiskirstymo duomenis, išryškėjo skirtumai tarp vaikų ir tėvų išsakytų nuomonių. Tėvai pirmumą skiria vykdomoms vaikų apklausoms apie smurtą, kurios 85 proc. respondentų teigimu yra vykdomos, o 96,3 proc. - turėtų būti vykdomos. Reikalingiausiomis smurtą mažinančiomis priemonėmis tėvai išskyrė teikiamą pagalbą nukentėjusiam vaikui, suteikiant žinių, kaip apsisaugoti nuo smurto ateityje – 98,1 proc. (yra organizuojama atsakė 72 proc.); smurtautojo mokymas, kaip ateityje spręsti panašias situacijas taikiai - 96,3 proc. (yra organizuojama atsakė 54,2 proc.), susitikimų organizavimą su VTAT (vaikų teisių apsaugos tarnyba) darbuotojais - 96,3 proc. (yra organizuojama atsakė 48,6 proc.) Tėvai išskyrė. Mažiausiai reikalingas ir naudojamas vaikų smurtui mažinti prevencines priemones mokykloje tokias kaip: susitikimų organizavimas su kitų mokyklų vaikais, kurių metu kalbama apie smurto mažinimą - 82,2 proc. (yra organizuojama atsakė 24,3 proc.), nors vaikų teigimu šie susitikimai labai reikalingi ir naudingi; seminarų bendrai tėvams ir mokytojams organizavimas - 85 proc. (yra organizuojama atsakė 32,7 proc.).

Apibendrinant, galima teigti, kad tėvų supratimas apie smurto mažinimą prevencinėmis priemonėmis yra skirtingas negu apklausoje dalyvavusių vaikų.

IŠVADOS

Išanalizavus mokslinę literatūrą ir apibendrinus empirinio tyrimo duomenis, galima teigti šias išvadas:

1. Išanalizuota mokslinė literatūra leidžia teigti, kad smurtas pažeidžia psichologinę vaiko gerovę ir sukelia ilgalaikes asmenybės raidą ardančias pasekmes. Jis kenkia vaiko savęs suvokimui ir savigarbai. Dažniausiai įvardijamos smurto pasekmės yra – vengimas bendrauti, priklausomybė nuo kitų nuomonės, negebėjimas rasti ir prašyti pagalbos, neryžtingumas, nepasitikėjimas savimi, įtampa, bejėgiškumo, nesaugumo, apleistumo, vienišumo, pasimetimo jausmai, save ar kitus žalojantis elgesys, nuolatinė prislėgta nuotaika, liūdesys.
2. Smurtaujantys vaikai, net nesusimąsto, kokią žalą daro savo aukoms. Smurto padariniai gali būti jaučiami visą žmogaus gyvenimą ir net perduodami iš kartos į kartą. Žmonės negimsta agresyvūs, žiaurūs, priešišškai nusiteikę. Viso to išmokstama įvairiais savo gyvenimo amžiaus tarpsniais, ir toks elgesys daugiau ar mažiau įsitvirtina žmogaus sąmonėje.
3. Atlikus empirinį tyrimą, iškelta hipotezė patvirtino. Vaikų smurtas mokykloje yra socialinė problema. Ją pripažįsta ir vaikai, ir tėvai. Smurto prevencija mokykloje vykdoma atskiromis bendruomenės narių iniciatyvomis. Tai rodo, kad nėra vieningos sistemos smurto prevencijai mokykloje vykdyti.
4. Išanalizuoti vaikų ir tėvų anketinės apklausos rezultatai rodo, kokioms mokyklos vietoms turėtų būti skiriamas didžiausias administracijos atstovų dėmesys ir sustiprintas vaikų drausmingumas. Dažniausiai smurtaujama, kai vaikai neužimti įprastine veikla ir trūksta suaugusiųjų priežiūros, tai yra, pertraukų metu, koridoriuose, tualetuose, valgykloje, klasėje, šalia sporto salių įrengtuose persirengimo kambariuose. Popamokinės veiklos ar renginių metu smurto atvejai yra retesni ir mažiau akcentuojami.
5. Empirinio tyrimo duomenys parodė, kad, abiejų respondentų grupių nuomone, vaikai mokykloje plačiai naudoja fizinį ir psichologinį smurtą. Dažniausiai fizinio smurto apraiškos yra: spardymasis, stumdymasis, mušimasis rankomis, plaukų rovimas, draskymasis nagais. Išanalizavus vaikų psichologinio smurto raišką mokykloje, išaiškėjo, jog jie tarpusavyje dažnai tyčiojasi, žemina vienas kitą, prasivardžiuoja. Vaikams yra normalu piktai juokauti, nes dauguma tai daro. Kiti mano, kad pasityčiojimai ir pažeminimai nekenkia, net padeda užsigrūdinti. Kartais į skriaudėjo vaidmenį įsitraukia tie vaikai, kuriems nepatinka žeminimas, prasivardžiovimas, gąsdinimas, tačiau jie patys bijo tapti aukomis ir tikisi, kad tyčiodamiesi iš kitų patys išvengs priekabių.

6. Išryškėjo šios pagrindinės vaikų smurto mokykloje priežastys: vaikystėje patirtas smurtas, smurtinis tėvų elgesys, noras lyderiauti, dėmesio ir pagarbos reikalavimas. Smurto raiškai taip pat didelę reikšmę turi pažeminimas, skriauda ar prievarta, buvimas smurto liudininku.
7. Vaikai ieško pagalbos pasakydami apie patiriamą smurtą savo tėvams ar mokytojams. Smurtui reikštis padeda ir suaugusiųjų nuostata, kad skūstis yra blogai. Dažnai vaikai bijo: būti skundikais, kad jų skriaudėjai gali juos dar labiau nuskriausti; pasakoti tai ką jie patiria; kad jais nepatikės arba tiesiog nekreips dėmesio. Vaikystėje patyrę smurtą vaikai dažnai kupini pykčio, yra agresyvūs. Jiems nepakanka žodinių ir socialinių įgūdžių tam, kad išspręstų kylančius konfliktus. Po patirto smurto mokykloje vaikai jaučiasi pažeminti, nusivylę, atstumti, bejėgiai. Vaikas, nuolatos patirdamas smurtą ir negalėdamas jo sustabdyti, pajunta, kad jis yra bejėgis pakeisti situaciją ir dėl to nuleidžia rankas. Jis nebesiima jokių veiksmų, kad save apgintų ar surastų sau pagalbos. Tai rodo, kad vaikai patiriantys smurtą nepasitiki suaugusiais – pačiais artimiausiais – tėvais.
8. Vaikai smurto atveju dažniau ieško suaugusiųjų pagalbos, negu elgiasi taip pat. Tačiau tėvai ne visuomet gali suteikti pagalbą, nes nėra pakankamai informuoti, ką tokiu atveju daryti. Dažnai vaikai nuslepia visą tiesą, kad išvengtų pokalbių, klausinėjimų, o ir bijo, kad nebūtų kerštaujama. Todėl svarbu raginti vaikus ieškoti pagalbos, diegti nuostata, jog kreiptis pagalbos yra gerai.
9. Pozityvių poslinkių, mažinant smurtinio elgesio apraiškas, galima tikėtis dirbant komandoje su tėvais, įtraukiant vaiko teisių apsaugos, policijos tarnybų darbuotojus ir remiantis bendradarbiavimo principais.
10. Remiantis empirinio tyrimo rezultatais, galima teigti, kad tėvų ir vaiku nuomonės nesutapo dėl smurto mažinimo mokykloje prevencijos priemonių naudojimo. Tėvai išskyrė kaip efektyviausias priemones: teikiamą pagalbą nukentėjusiam vaikui, suteikiant žinių, kaip apsaugoti nuo smurto ateityje, smurtautojo mokymas, kaip ateityje spręsti panašias situacijas taikiai, susitikimų organizavimą su VTAT (vaikų teisių apsaugos tarnyba) darbuotojai, o vaikai: organizuojamos klasės valandėlės, kurių metu vaikai supažindinami su smurto mokykloje atsiradimo priežastimis, pasekmėmis bei galimybėmis to išvengti. organizuoti susitikimus, skirtus pokalbiams, diskusijoms apie smurto mažinimą, su kitų mokyklų vaikais.

REKOMENDACIJOS

1. Suteikti žinių ir įgūdžių mokyklos personalui, tėvams, vaikams, nukentėjusiems nuo smurto ar linkusiems smurtauti, apie smurto prevenciją ir pagalbą. Tai reikėtų vykdyti per pagalbos programas, teikiančias kompleksinę pagalbą nuo smurto nukentėjusiems ir smurtauti linkusiems vaikams.
2. Kuo daugiau vaiką supantys asmenys žinos apie galimą mokinių, patyrusių smurtą, elgesį, kuo daugiau supras jų savijautą kasdien bandant įveikti smurtą, tuo geriau galės jiems padėti. Viena iš aplinkų, kur galima atpažinti, kad vaikas patiria smurtą yra mokykla. Mokykla, o tiksliau pedagogai gali prisidėti prie smurto mažinimo, pirmiausiai jo neignoruodami. Labai svarbu mokykloje atpažinti vaikus, išgyvenančius patirtą smurtą, pastebėti ir įvertinti besikeičiantį jų elgesį. Mokytojas yra žmogus, matantis vaiką kasdien ir galintis lengvai pastebėti permainas jo elgesyje – nuliūdęs ar išsiblaškęs, piktas ar pasimetęs, abejingas ar neįprastai tylus.
3. Mažinant mokyklose smurtą reikėtų įtraukti tėvus ir vaikus į sprendimų priėmimą, ieškant efektyviausių būdų kovai su smurtu.
4. Norėdami apsaugoti mokinius, turime juos perspėti apie galimą netinkamą elgesį, suteikti informaciją. Tai gali įtakoti smurto mažinimą ir paskatinti vaiką kalbėti apie patirtą smurtą.
5. Rekomenduojama stebėti tas vietas, kuriose smurtas yra dažnas (pertraukų metu, koridoriuose, valgykloje, sporto salėje ir pan.). Nustačius vietas ir laiką, kuomet dažniausiai įvyksta smurtiniai atvejai, svarbu imtis priemonių, kad tos vietos būtų labiau prižiūrimos, kad jose nuolat būtų suaugęs žmogus, į kurį galėtų kreiptis vaikai.
6. Mokykla gali ir turi organizuoti šviečiamuosius renginius smurto prevencijai. Pedagogai, socialiniai darbuotojai turėtų daugiau dėmesio skirti tiek smurtautojams, tiek vaikams, kurie patiria smurtą.
7. Siekiant keisti jaunimo, ypač vaikų požiūrį į smurtavimo ir agresijos reiškinių, kaip į „mados“ reikalą ar „Kas aš“ bendravimo priemonę, rekomenduojama organizuoti įvairias veiklas, skatinti vaikus popamokiniam užimtumui, pasitelkiant jiems prieinamas patrauklias ir šiuolaikiškas priemones. Tai galėtų būti koncertų, stovyklų, mainų programų organizavimas.
8. Jei galvosime, kad vaikų saugumas mokykloje toks pat svarbus, kaip ir įvairių dalykų mokymas – bus nesunku keisti bendravimo ir bendradarbiavimo stilių:
 - Neleiskime plisti smurtui;

- Keiskime ne vaikų elgesį, o vaikų elgesį veikiančią aplinką;
 - Nepraeikime pro šalį abejingai;
 - Išsiaiškinkime ar vaikas šeimoje saugus;
 - Siekime lygiateisio bendradarbiavimo.
9. Kiekvienai mokyklai rekomenduotina turėti saugios mokyklos viziją, kurios pagrindiniai kriterijai būtų:
- Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei;
 - Vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių;
 - Sistemingai skatinamas pozityvus elgesys;
 - Mokymosi struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams.
10. **Parama tėvams.** Auklėdami vaiką tėvai turi mokyti jį kontroliuoti savo elgesį, numatyti jo rezultatus. Tam, kad laiku būtų galima pastebėti vaiko elgesio nukrypimus ir užkirsti kelią smurtui, tėvai privalo nuolat palaikyti ryšį su mokykla. Tėvams turėtų nuolat talkinti klasių auklėtojai ir mokyklų socialiniai darbuotojai. Būtina ugdyti vaiką vykdyti pareigas ir būti atsakingu už savo poelgius šeimoje, mokykloje. Tokios prevencijos forma – konsultacijos su specialistais, įvairios paskaitos tėvams, auginantiems „sunkius“ vaikus. Svarbu teikti tėvams visokeriopą metodinę pagalbą, padedančią garantuoti vaikams socialinį saugumą.

Mokykloje būtina kurti kuo saugesnę, draugiškesnę atmosferą: turi būti užtikrinta pagarba ir dėmesys kiekvieno vaiko asmenybei ir jo poreikių tenkinimui ir užkertamas kelias negatyviems saugumą ir pasitikėjimą žalojantiems reiškiniams.

LITERATŪRA

1. Adomavičienė E. (1996). Fizinės baismės – aktuali problema. *Mokslinės konferencijos medžiaga. Mergaitė, jaunuolė šeimoje ir visuomenėje. Šiauliai.*
2. Aramavičiūtė V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda.* Vilnius: Gimtasis žodis.
3. Arlauskaitė Ž. (1998). *Tikra knygelė apie skriaudą.* I d. (suaugusiems). Vilnius.
4. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control.* New York: Freeman
5. *Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito metodika.* (2002). Švietimo ir mokslo ministerija. Mokyklų tobulinimo centras
6. Bitinas B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija.* Vilnius: Jošara.
7. Bitinas B. (2002). *Pedagginės diagnostikos pagrindai.* Vilnius. Vilniaus pedagoginis universitetas.
8. Blažys V. (1999). Seksualinė prievarta ir vaiko raida. *Socialinis ugdymas.* Vilnius
9. Blažys V. (2001). *Metodinė medžiaga sveikatos priežiūros specialistams su seksualinę prievartą patyrusiu vaiku. Bendrojo bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą.* Vilnius. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
10. Bulotaitė L., Pivorienė R.V., Sturlienė N. (2001). *Drauge su vaiku.-* Vilnius: Efrata.
11. Chapman G., Campbell R. (2001). *5 vaikų meilės kalbos.* Kaunas: Sidabrinis trimitas.
12. Charles C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas.* Vilnius: Alma litera.
13. Čekavičius V., Murauskas G. (2002). *Statistika ir jos taikymai.* D.2. Vilnius:TEV.
14. Dapšys A. (2005). *Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teoriniai aspektai.* Vilnius: Teisės institutas.
15. Dapšys A. (1989). *Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų prevencija (metodinės rekomendacijos).* Vilnius: Mintis.
16. Dereškevičius P., Rimkevičienė V., Targamadžė V. (2000). *Mokyklos nelankymo priežastys.* Vilnius: Žuvėdra.
17. Dereškevičius, P. (1976). *Paauglių egesija (pabėgimai) ir jos šalinimo būdai : metodinė medžiaga .* Vilnius : PMTI
18. Dilytė D. (sud.). (1991). *Antikos pedagogai : pedagoginiai raštai . Pedagogikos klasika.* Kaunas : Šviesa
19. Fiurst M. (1998). *Psichologija.* Vilnius.
20. Gage N.L., Berliner D.C. (1994). *Pedagginė psichologija.* Vilnius.
21. Gailienė I. (2001). *Atstumtieji klasėje: situacijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė.* Pedagogika T.54.

22. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika
23. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
24. Gray J. (2001). *Vaikai iš dangaus*. Vilnius.
25. Grof S. (1997). Prievara: biografinės, perinatalinės ir transpersonalinės agresijos ištakos. *Šiaurės Atėnai*. Rugsjūčio 16 d. Nr. 31.
26. Gudzinevičiūtė O.L. (1998). Smurtas šeimoje: *mokslinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai.
27. Jenkins J. (1997). *Šių laikų dorovinės problemos*. Vilnius.
28. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius : Gimtasis žodis.
29. Juodaitytė A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas*. Šiauliai. VŠĮ Šiaulių universitetas.
30. Juodraitis A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai.
31. Justickis V. (2001). *Kriminologija*. I dalis. Vilnius
32. Justickis V. (2004). *Kriminologija* II d. Vadovėlis. Vilnius
33. Kairienė B. (2002). Jaunuolių, patyrusių tėvų agresiją, psichosocialinė raida ir pedagoginės korekcijos galimybės. *Daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, edukologija (07S)*. Vilnius: LKKA.
34. Karčiauskaitė M., Lukšienė M. (1983). *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Vilnius.
35. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
36. Karmaza E., Grigutyte N., Karmazė E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius.
37. Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development*. Cambridge: Harper&Row Press.
38. Kurienė A., Pivorienė R. V. (2000). *Būkime atidūs – vaiką ištiko bėda*. Vilnius: Amiga.
39. Kveskienė G. (2003). Deviantinis elgesys ir nepilnamečių nusikalstamumas. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas
40. Laužikas J. (1958). *Paskatinimai ir bausmės auklėjant vaikus šeimoje*. Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
41. Leliūgienė I. (2002). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Vilnius.
42. Leonavičius J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia
43. Madre S. (1992). Fizinės bausmės. *Psichologija tau*. Nr.3.
44. Magomedovas A., Kasperavičiūtė E., Karmaza E. (Sud.). (2004). *Metodinės rekomendacijos. Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius*. Vilnius: VĮ „Vaiko namas“.

45. Markevičienė A., Blažys V. (2000). Fizinis ir psichologinis smurtas. Vilnius: Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerija.
46. Merkys G. (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Šiauliai.
47. Miškinis K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Aušra.
48. *Mokykla ir nusikalstamumo prevencija*. (1996). Vilnius.
49. *Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius*. (2004). Vilnius.
50. Pečiūrienė R. (1999). *Violence against women in Lithuania*. Women's Issues Information Centre, United Nations Development Fund for Women. Vilnius : Danielius
51. Pivorienė R. (2001). *Metodinė medžiaga pedagogams darbui su seksualinę prievartą patyrusiu vaiku. Bendrojo bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. Vilnius. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
52. Pivorienė R. V., Sturlienė N. (2005). *Mūsų klasė*. Vilnius. Tyto Alba.
53. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: UAB Multiplex.
54. Prakapas R. (2001). *Specializuota tobulinimosi programa socialiniams pedagogams. Bendrojo bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. Vilnius. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
55. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
56. Reich K.(1996). *Systemisch konstruktivistische. Padagogik*. Neuwied: Lutherhand.
57. *Responding to hate at school: a guide for teachers, counselors and administrators, Teaching Tolerance*. (1999). USA: The Southern Poverty Law Center.
58. Rumpf J. (2004). *Rėkia, pešasi, viską gadina: kaip elgtis su agresyviais vaikais*. Kaunas: Šviesa.
59. Rupšienė L. (2001). *Smurtas prieš vaiką šeimoje ir visuomenėje*. Klaipėda.
60. Sakalauskas V. (1999). *Statistika su statistika*. Vilnius: Margi raštai.
61. Savickytė V. (1996). *Asmenybė ir mokyklinė bendruomenė*. Šiauliai.
62. *Smurto prevencija mokyklose*. (2005). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
63. *Socialinio pedagogo žinynas*. (2002). Kaunas.
64. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2001). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Vilnius.
65. Suslavičius A. (1995). *Socialinė psichologija*. Kaunas.
66. Suslavičius A., Valickas G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius.

67. Sutton C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius.
68. Šaparnienė D. (2002). Studentų kompiuterinis raštingumas: ribotų išteklių visuomenės edukacinis ir psichosocialinis aspektas. *Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, (07S)*. Šiaulių universitetas.
69. Šikaitė V. (1998). *Tikra knygelė apie skriaudą*. II d. (vaikams). Vilnius.
70. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
71. Uzdila J. V. (2001). *Lietuvių šeimotyra*. Vilnius.
72. V. Pavilonis. (1987). *Jeį paauglys nusikalto*. Vilnius: Mintis.
73. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. (2000). Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras
74. Vaišvila A. (2004). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia
75. Valickas G. (1993). Neigiami vertinimai, baudmės ir asmenybės formavimasis. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius.
76. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius.
77. Žukauskienė R. (1997). Agresyvaus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų elgesio raidos ypatumai. *Psichologija*. T. 17. Vilnius.
78. Žukauskienė R., Ignatovičienė S. (1999). *Rizikos grupės vaikai*. Vilnius : LR švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras.
79. *Большой школьный психологический словарь*. (2000.) Т.2 . Москва.
80. Бэрн Р., Ричардсон Д. (2000). *Агресия: определение и основные теории* . Агресия. Москва.
81. Фромм Э. (2000). *Типы агрессии* . Агресия. Москва.
82. Лоренц К. (1989). Агресия (так называемое Эго) // Вопросы психологии. Т. 1.
83. Макурова М. В. (2002). *Методика и технология работы социального педагога*. Москва: Асадема.
84. Меньшикова Е.С. (1993). Жестокое обращение с детьми и его возможные отдаленные последствия. *Психологический журнал*. Т. 14.
85. Зиновьева Н. О., Михайлова Н. Ф. (2003). *Психология и психотерапия насилия*. Москва.

Dokumentai

1. JTO Vaiko teisių konvencija, 1995 liepos 3 d. // Valstybės žinios, Nr. 60-1501 (1995 07 21)

2. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992 spalio 25 d. // Valstybės žinios, 1992 11 10, Nr. 31
3. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. ISAK-1970 „Dėl prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse sudarymo bei jų veiklos kryptių aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004-12-23, Nr. 184-6824
4. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996 kovo 14 d. // Valstybės žinios, 1996 04 12, Nr. 33
5. Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. spalio 6 d. įsakymas Nr. 125 „Dėl neatidėliotinų veiksmų kovai su smurtu prieš vaikus priemonių plano“ patvirtinimo// Valstybės žinios. 2002. Nr. 72-2245; 2001. Nr. 82-879
6. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28)
7. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa“.LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ NUTARIMAS 2008 m. balandžio 24 d. Nr. 392. Vilnius

PRIEDAI